

M Ø E N
beskrevet
af
J. Paludan.
Sognepræst til Phænefiord
I Deel.

Her hviler *Grøn* med *Phæne* sin,
som trætthed rasken Hiort og Hind,
Tak, Bondemand! den Dyregud,
nu gaaer du tryg ad Sundet ud.

Andet Afsnit.
Fra Valdemars Christophersen til Nedbrydelsen af Stege
Slot i Grevens Feide.

§. 1.

Valdemars første Omsorg var, at faae de pantsatte Slotte og Provindser tilbage. Hvad Møen

226

angaaer, bestræbte han sig derfor at komme i god Forstaaelse med Panthaveren, hans Morbroder, Grev Johan af Holsteen-Vagriem, hvis Gjerrighed og Stolthed han strax (1340) smigrede ved at forlehne ham med Øen Femern *). Kjøbenhavn, som fra Biskop Absalons Tid af havde med Stiftsgodset paa Rügen og Møen været i de mægtige roeskildske Bispers Besiddelse, fik han Biskop Jens Nyeborg, forhen Fransiscaner under Navn af Broder Hans, 1341 d. 5 Jan. til at overlade sig, først paa eet Aar, men 1342 den 15de Juni blev Contrakten udvidet paa denne Konges Levetid. For bemeldte Stad, hvortil hørte Amager og Bispetiende paa Rügen og Møen, maatte Kongen indrømme Bispestolen og Byen Søborg, samt Halbor, Strøe, Lyng, Gjorlund og Skippings Herreder med de i samme beliggende Kjøbstæder og Halsnæs, hvilket Bispem skulde beholde indtil Kongen, eller de følgende Regenter kunde indløse det **). Den snilde Valdemar, der strax havde laant syvtusind lødige Mark Sølv, til at begynde Indfrielsen af Rigets Lande med, begjærte vel disse Bispetiender, som Hjælp til samme Øiemed; men egentlig for at spille Kjøbenhavn, som et vigtigt

*) Dän Bibliothek, 9 Th., S. 475.

**) Kjøbenhavns Selskabs Skrifter, Tom. IV., S. 182.

227

Sted for Handelen, Biskopperne afhænde. Thi naar vi beregne Bispetidenden af Møen, saaledes som Langebek*) haver den, vare Indkomsterne, naar Rügens Tiende endog blev lagt til, dog ei saa betydelige, at noget Stort derved skulde kunne udrettes for at indløse de pantsatte Provindser. Tvertimod synes Bispestolen at have været tjent med dette Bytte **).

Gaae vi tilbage til den foranstaaende specielle latinske Antegnelse paa hvad enjver Bonde, hvis Navn og Jordskyld er anført, ydede i Tiendepenge, førend Ovenstaaende blev skrevet, hvilket Langebek mener at være skeet henved Aar 1400, vil den aarlige Sum, forsaavidt den da brugelige Smaamynt lader

*) Jævn. Zwergii Sjell, Cleresie, ved de ældste Bisper.

**) Langebek S. R. D., VII., 1 sq.

Decime episcopales in Meonia.

Parochia Steghe valet 1 Lest, cum dimidia annone vel plus.

Parochia Macklebye. 1 – annonce.

Parochia Österburgh 1- XI pund.

Parochia Elmelunde - - VII pund annone

Parochia Kelbye - - VIII puud annone

Parochia Fanefyorth - - XX pund annone

Iste decime valent aliquando, prout frugus terre fuerit

Item dantur ibi decime alecium.

Nota. Qvod de istis habet præpositus Meonia annuatim computare.

228

sig beregne ved Gisning, endnu være mindre. (vid. Anhanget.)

Uagtet denne Tiende- eller Indkomstliste ikke synes at være complet, da Phaneffjord og Kjelbye Sogne, ligesom en stor Mængde Byer, som dog dengang, efter gamle Documenter, vare til i de andre Sogne, ei ere anførte; bliver den dog et vigtigt Bidrag til Møens Statestik og Oekonomie i Middelalderen. Man lærer deraf: Bønderne boede samlede i Byer, og enkelte Gaarde, som Pølzegaardh nær ved Mandemarke, vare sjeldne. Markerne til enhver Bye vare delede i lige store Lodder, som kaldtes Boel. Ethvert Boel brugtes i 3 Skifter eller Vange *), og i ethvert Boels Vang,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

udi Elmelunde Sogn, kunde kun, staaer der udtrykkelig, saaes fire Pund Korn og høstes 4 LæsHøe, Antage vi nu et Pund Korn for 4 Tønder **), saa have vi et localt Areal af et Boels Land paa Møen, nemlig 48 Tdr. Udsæd foruden Eng ***). Omtrent saameget altsaa,

*) I Kong Valdemars Jordebog hos Langebek, S. R. D., Tom. VII., S. 527, hedder det: in ornume possundt seminari simul duobus annis V marce annone, sed in tertio annon erit in pascua pecorum.

"de kan så i haven samtidig i to år til en pris af 5 mark, men i det tredje år bliver det til græssende kvæg"

**) Suhms kritiske Hist., Tom. IV., S. 649 – 650.

***) Om Boel deelt i 4 Lodder, hver 8 Tdr. Land, Boelet altsaa 12 Tdr., see P. Paludans Beskrivelse over Kallundborg, S. 150 – 158.

229

som en Heelgaard af 5 Tdr. Hartkorn endnu i Almindelighed kan have.

Men ingen Mand dyrkede, efter fornævnte Tiendeliste, et heelt Boel. Det var deelt i Halvboel, Fjerdinger, Ottinger, Tolslinger. Ei engang benævnte Pøsegaard ved Mandemarke havde et Boels Jord. Dens Skyld var $\frac{3}{4}$ Boel. Ingen af de anførte Mænd havde saameget. Agerdyrkernes Antal var dentid saare lidet imod hvad det nu er. I Hjertebjerg kun 1, nu 8; i Maglebye 9, nu 14; i Mandemark 12, nu 19; i Busemark 5, nu 23; i Hjelm 3, nu 17, o.s.v. Aarsagen kan man see af Tiendelisten, efter hvilken f.eks. laae i Hjertebjerg $\frac{1}{4}$ Boel, og i Elmelunde Sogn, hvoraf der dog synes at have været meest opdyrket, 2 Boel øde. Af disse 2 Boel dyrkede Præsten (Presbyter) Nikolaus 1345 en liden Deel, fordi der ingen Jord var aflagt til Præstegaarden *). Enge, Skove og Overdreve vare tilmed mange, tildeels vidt udbredte. Ved Hjertebjerg, hvor der nu ikke er noget mere at det Slags, var, melder Noten, en Skov pro lignis cremabilibus, hvilket Munkelatin vel er paa Dansk: hvorfra man kunde have Træer til Brænde. Ligeledes paa Klinten en meget stor Skov, som tilhørte Bispnen. Han

*) Langebek S.R.D., l.c.

230

havde og allerede, ikke af Huusmanden, men af enhver Bonde en Dawswerke, eller en Dags Hoveriearbeide, rimeligviis til Bispegaarden Elmelunde, som først ved Reformationen, 1536, blev med det øvrige geistlige Gods inddraget under Kronen og forvandlet til en Kongsgaard, eller saakaldet Slot. At Kreaturers Tillæg har været almindeligt paa Bønderstederne, ser man deraf at der blev tiendet Nød, Lam, Gjæs og Kyllinger. Ogsaa Haandværkere have da allerede boet i Landsbyerne, da manges Bonde benævnes derefter. Synderligt er det, ved Maglebye Sogn at finde Navne paa Bønder, som vise deres vendiske, pommerske, hollandske, skotske, kort, fremmede Herkomst, som: Bonden Tvæ Spide, Henneke Boomgharde, Goot-Swen, John Groot, Nicolai Sping o.s.v, hvilket viser, at manges Søerøver, Landstryger, Silde- og Bissekræmmer, der har taget Bolig. Efter bemeldte gamle Dokument har dog Bispetienden, høiere op i Tiden, været langt anseeligere, end den i samme opgivne. (Stod Agerdyrkningen i Forhold dertil, har den just ikke vundet Meget siden). En Note siger: "En gammel Bonde, ved Navn Jens Lauridsen, har sagt Provst Johan Heneken af Roeskilde, at der af hver Fjerdedeel Boel blev forhen givet 10 Skjepper (modios) Hvede og 20 Skjepper Havre. Hve-

231

den skulde føres til Kjøge med Bøndernes øvrige Afgifter; men Havren blev modtagen paa Elmelundegaard af Bispens Foged (Advocatus Episcopi). Hvad Pligtarbeide Bonden fra Arildstid tilforn havde gjort, kunde Provsten ikke komme efter." En anden Bonde af Busene, Peder Smed, angiver: "at man i Oldtiden havde givet 1 Pund Hvede af hver $\frac{1}{4}$ Boel, og at dette maatte leveres i Kjøge. Hvedesæden synes da at have været vor Øe egen fra Agerdyrkningens Begyndelsesepoke af her paa Landet. At saamegen Havre blev ydet, kom deraf, at Udmarkerne aldrig bleve gjødede, og

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

maatte, ligesom endnu saamange Steder, bestandig bære Havre. I øvrigt viser Valdemars Jordebog *), efter hvilken Kongen fik aarlig af det ganske Danmark 3,390 Tønder Hvede, at denne Sædeart haver til de Tider, maaskee mere end nu, været i Brug.

Uder de Uroligheder og blodige Oprin, der siden Grev Geerts Mord endnu entidlang fandt Sted imellem de Tydske og Landets Børn, forlod Grev Johan Møen og overlod det 1343 til Hertug Albret, Fyrste af Meklenborg **), besvogret med Grev Geerts Sønner Henrich og Claus af Holsteen, hvilke efter

*) Script. Rer. Dan., VII., p. 511.

**) HVitfeldt, S. 480. Francks Mecklenburg, Lib. VI., S. 187.

232

Faderen havde Stegeborg. Hvordan Kong Valdemar har faaet denne Øe og Fæstning tilbage igjen (maaskee ved det Forlig med Albret, som Hvitfeld omtaler *) er ikke afgjort, men at han er for en kort Tid kommen i Besiddelse deraf, see vi af dens følgende Pantsættelse til bemeldte holsteenske Grever.

Den, formodentlig af Albret beskikkede, Lehnsmænd paa Slottet var da Henneke Hummersbüttel, om hvem man ikke finder Andet, end at han var af en gammel holsteensk Familie, der havde sit Navn af en Landsbye i Pinneberg, og hvis Forfædre allerede 1307 havde været Riddere her i Danmark **). Samtidig med ham, og den første bekendte Foged, eller Slotsforvalter paa Stegeborg, var Hans Peyske af Wapn ***), om hvem Historien ligeledes Intet bestemt ommelder. Hvad Magt alligevel disse Tydske havde, og hvor dristige de vare, vise de i denne Omegn et Eksempel paa. Kong Valdemar var nemlig reist til Preusen, for efter de Tidens Skik at gjøre et Korstog til den hellige Grav, og vorde slaaet til Guds Riddere med Spore og Belte. Fra Tydskland af havde han ved Skrivelse befalet Nogle af sin Adel, at møde sig i Mark hos hans

*) Hvitfeld, I., S. 499.

**) Adels Lexicon, S. 249.

***) Stege Byes Bog, Mscr.

233

Svoger Markgreve Ludvig af Brandenburg, for at herliggjøre Toget til Palæstina. Men de tydske Lehnsmænd heromkring og Grevernes Folk behagede at optage og fængsle dem, da de vilde reise over Møen og Falster til Kongen. De paaskyldte, at disse Adelsmænd havde uskjellig og røversisk overfaldet dem paa Bogøe, som den Tid laae under Møen *), hvilket ogsaa gjerne kan være, da man til en asiatisk Reise behøver Penge. Men næsviist var det dog af disse Tydske, at tage sig selv saa grovt tilrette mod høiadelige Danske, og hindre dem i deres gudelige Kald.

Saasnart Valdemer kom tilbage fra det hellige Land, begyndte han igjen de diplomatiske Forhandlinger om Slottenes og Provindsernes Magelægning og Indløsning. I Juli Maaned 1348 indfandt han sig paa Nebbegaard, formodentlig paa Falster, med mindre det er Nebele ved Stege, tilligemed Grev Geerts Sønner, Hertugerne, der havde Fyen i Pant for een og fyrretyve tusinde lødige Mark Sølv. For at faae fast Fod der, underhandlede han med dem, først om det halve Land med Fæstningen Nyborg, saaledes: at naar Kommandanten der, Niels Jure, blev fritaget for den Eed, han havde

*) Hvitfeld, S. 495.

234

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

svoret, at holde dem Nyborg til troer Hænde, og fik denne Fæstning med Halvdelen af hele Fyen, qvit og frit, uden al Gjeld og Skyld, paa Hans Majestæts Vegne til Sanct Olesdag, saa vilde Kongen pantsætte `Stege til Greverne for femtusind Mark, og, foruden Slottet Stegeborg, lade dem overantvorde Gods i Fyrstendømmet af ligesaamegen aarlig Indkomst, efter tvende gode Mænds Kjendelse. Indgik de dette, vilde han paatage sig at skaffe den paa Stegehuus værende Hovedsmand, Henneske Hummersbüttel, med hans Selskab (d.e. Underbefalingsmænd, Slotsfogeden, Soldater og Tjenere) bort derfra, og inden en Maanedes Forløb overlevere Slottet med Tilliggende til Grevernes Tilforordnede, Hartvig Krummedige, Henrich Glissing og Ditloff Wensin. Disse, eller de som paa Grevernes Vegne modtog Stege, maatte siden tage saamange af deres Venner derind, som de fandt forgodt. Denne Handel blev f Greverne samtykt og Diploma under Kongens Segl udstedet *).

Nu blev altsaa Møen igjen i 5 Aar, fra 1348 til 1353, behersket af disse Tydskere. – Archivdokumenterne nævne nogle ndre Personer paa Møen end til samme Tid, saasom: Dominus Olaus de Meonia 1350,

*) Hvitfeld, 496, 497, 498, S: R: D: 7, S. 511.

235

Santeke 1353, o. fl.; men hvorfor deres Navne ere der, seer man ikke. Dog fortæller Hvitfeld *) om den Sidste, at han var en ringe Mand her fra Landet, i hvem Ridder Oluf Ebbesens Datter forelskede sig og drog til Møen med, hvor de holdt Bryllup. uagtet hun var trolovet med Peder Degn, hvorover, siger Hvitfeld, en stor Forbittelse opkom mellem en Deel af Adelen, deres Slægt og Venner.

Endelig blev Kong Valdemar selv Herre af dette Land, da Hertug Johan i Aaret 1353 afstod til ham al sin Mødrenearv i Danmark, hvortil og Møen hørte, og cassetede alle de Breve, nye og gamle, som besangaaende vare udskældte; - en Afstaaelse, som Sanct Hansdag 1357 blev udvidet saaledes, at Kongen, hans Arvinger og Efterkommere fritoges for al Gjeld til Hertugen, der alene forbeholdt sig Lehnsmandskabet over Femern **). Dog var Stegehuus ikke derunder indbefattet, thi denne Borg var, hvilket før er anmærket, ei alene fra Begyndelsen af solgt af Johan til Geert, men siden igjen pantsat til dennes Sønner af Valdemar, og undtages udtrykkelig i Afstaaelsen ***). Imidlertid har Kongen 1358

*) Tom. I., S. 506.

**) Hvitfeld, S. 506, 512.

***) For at give en Prøve paa den Tids holsteenske Sprog, hedder det desangaaende: ”Johan Graf to Holstein ver-

236

faaet denne Fæstning og Bye, da han med Magt gjorde Ende paa det tydske Herredømme *)

Han opholdt sig gjerne i Stege, og tog der Deel i adskillige Forlystelser. 1354, da han havde holdt Danehof i Nyborg, for at formilde sine misfornøiede Undersaatter, drog han til Møen til et Bryllup **), maaslee Oluf Ebbesens Datters; thi denne Herre, førømmeldte Dominus Olaus Meonia, synes til den Tid at have været Lehnsmand paa Slottet. Almuen, som stedse kalder det Valdemars Slot, fortæller om et Gjenfærd, som deromkring skal gaae, et grædende Fruentimmer i sort Silkekjole, med et Guldbelte om Livet, raabende paa Valdemar. Oprindelsen til dette overtroiske Sagn er kanskee at søge i Kæmpevisen: ”Der gaaer Dands i Borgegaard,” hvor der fortælles, at Valdemars Dands og Smaasnakken med en smuk Pige, Tovelil fra Rügen, opvakte Dronning Helvigs Skinsyge saa stærkt, at den drev hende til, da Kongen var draget i Ledingsfærd, og havde anfortroet hende Pigen, at lade denne omkomme ved Badstueheden paa Slottet inden tilsper-

kost ende septet dem Konick Valdemar al syn Gud und Modererwe in Denemarken behalnen Stege ec. verkost dem Grauen Gherde.” Diplom i Geheimearchivet ved Aar 1357.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

*) Holberg, I. S. 435, 445.

**) Hvitfeld, I., S. 509.

237

rede Døre *). Aaret efter holdt Kongen en Tournering eller Dystrenden i Stege **). Nu begyndte for Alvor de fordærvelige Krige med Hansestæderne, i hvilke Møen saa tidt med de andre Omlande blev medtaget. Plyndrede ved Gulland hvor de havde Oplaghuse, slagne i Øresund af Kongen selv, som erobrede 6 af deres Skibe og brændte andre, tvungne til at ophæve Vordingborgs Beleiring, spottede i den meest bidende og haanende Tone af Valdemar, tiltog deres Forbittrelse saameget, blev deres Forbund saa stort og mægtigt, at Kongen indsaae, Krigen vilde blive haard. Han byggede derfor i denne sin yndede Omegn det runde Taarn, som endnu kneiser ved Vordingborg, og var kaldet Gaasen, i Anledning af hans bekjendte Spottrier til Hansaerne. Ligeledes ombyggede han Stegeborg, der tilforn, inden en Vold af mægtige Graastene og Jord, blot bestod af nogle Træhuse og et høit Taarn af Bjelker; hvorpaa man ligesom paa en Stige (Stæg) kunde gaae op til Spidsen og tage vare paa fjendtlige Bevægelser, saavrl i Østersøen, som i Beltindløbet og alle Øens Smaafjorde. Valdemar

*) Peder Syvs Viser om Konger, Kæmper, og andre, KBH. 1764, S. 569. Jævnf. Holberg, S. 465.

**) Sandvig, S. 22. Om Tourneringer: Wolfs Encomion, S. 47.

238

skal have opreist istedetfor samme 3 Taarne, saaledes som de findes afbildede paa Raadstueseglet, bygget et ordentligt Slot af brændte Steen, omgivet det med Ringmure og forsynet det med alle en Fæstnings Fornødenheder. Disse vare i de ældre Tider ikke faa; foruden Krigsredskaberne: Blider eller Steenkastningsmaskiner med tilhørende Bukke, Blidstene, Buer, Pile, Hellebarder, Øxer og siden Slinger, Kartover, Krud og Kugler, maatte Fæstningen være forsynet med Sild, saltet Kjød, Honning, Meel, Salt, Jern, Blye, Hamp, Talg, Beeg, Tjære m.m., som Inventarielisten til Visbye Slot paa Gulland og Helsingborg i Skaane udvise *): Dette blev bevaret i den underste Bygning, eller Kjelderen, hvis Mure af Graasteen vare 4 til 5 Alen tykke. Over Borgledet, eller Jernporten paa Ringmuren, var Borgstuen, eller det fælleds Opholds- og Bespisningssted for Borgens Betjente, Badestue o.s.v Midt i Borggaarden fandtes Brønden. Stegeborgs Brønd er endnu yil, oprenset af Slotspladsens Eier, Hr. Kjøbmand Hage. Den er sat af tykke Egeplanker i en Qvadrat, omtrent paa 3 Slen. Ogsaa Slotsportsnøglen har han eiet. Den var omtrent ½ Alen i Længden. Slotspladsen ved Stege Byes

*) Danske Magazin, Tom. II., S. 51,

239

sydvestlige Ende viser, at den egentlige Fæstningsside, ud til Stranden, har været bygget i en Bue, hvis Længde udgjør 78 Alen. Bolværkspælene sees endnu ved lavt Vande. Vi have i vor Tid seet det sidste Brudstykke af dette ærværdige Slots Mure liggende isoleret paa Buens Middelpunkt; men da det laae iveien for den virksomme Eiermand, lod han det sprænge og lægge til Grund under sin Haveindhegning, hvor Stykkerne endnu ere at see. Rørt ved disse Oldtidens Mindesmærker, maaman sige med Oehlenschläger:

Fordum, - hvor Stormen hviner,
stod Borgen høi og stor;
end stande dens Ruiner,
snart dør det sidste Spoer. —
Da viser man hvorlunde

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

sig Muren strakte hen;
de gamle Tider svunde,
kun Mindet er igjen.

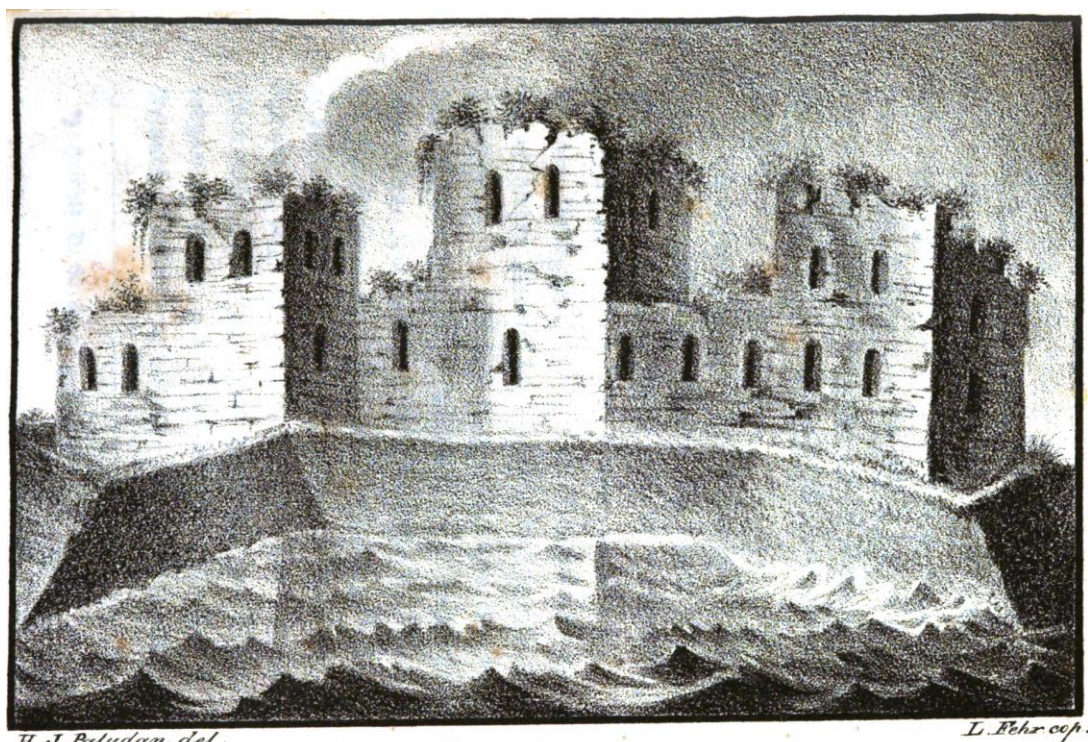
Igjennem dette Slot gik Landeveien fra Vestre til Østreherred over en Vindebroe, noget paa høire Side af den sidenefter anbragte fortrædelige Rulle- eller Skydebroe. Levningerne af hiin vare endnu, efter Viborg, 1676 at see under Vandet, og nogle af Grundstenene ligge der endnu. Overalt finder man paa Stranden deromkring en stor Mængde Kalk

240

og Rødsteensgruus, som ved Slottets Sprængning med Krud, 1634, er kastet endog langt ud i Noret. Hos Gaardmand Mads Frandsen i Thorup fandtes for nogle Aar siden en af Frederiks den Fjerdes Landværnsfaner, 3 Alen i kvadrat, af carmoisinrødt Taft, med forgyldte Figurer og Paaskrivt, saaledes: Midt paa, den kongelige danske Krone. I det øverste Hjørne, ved Stangen, Rudera af en Borg med 3 Taarne, beliggende ved Havet. I det øverste ydre Hjørne en Basun-Engel i en Skye, og nedenfor:

Forfecer Land og Cronen,
Saa blæsis i Basunen.

Rimeligviis kan Stegeborgs Ruiner endnu i Frederiks den Fjerdes Tid have havt et saadant Udseende, som Tab. XII., der er tegnet efter Billedet paa den omtalte Fane, viser; thi endnu 1769 stode nogle Brudstykker af Murene paa deres oprindelige Sted. Herredsfogeden boede i Frederiks den Fjerdes Tid i en af Thostrup Gaarde, hvilket kan have givet Anledning til at Fanen er forblevet der i Byen. Den er nu bleven sendt til Amtmanden. Vaabenet paa denne Fane stemmer ikke ganske overeens med det, Abildgaard har aftegnet, da de tre Strømme her mangle.

RUINER af STEGEBORG.

241

Naar denne nu reent forsvundne Fæstning først er anlagt, kan ikke med Vished siges. Steges ældste Vaaben og Segl var, efter Viborg og Resen, tre Taarne satte paa et Skib, med Stænger og Seil over, hvilket synes at vidne om en meget høi Alder. Men Viborg siger og (Cap. 5), at Slottets Taarn hverken i Henseende til sin Størrelse eller Ælde gav det kjøbenhavnske Slots Taarn noget efter.

Det er sandsynligt, at Svend Grathe har ladet den anlægge mellem Arene 1151 og 1156; thi da han ved Viborg havde tilsegtet sig en fuldstændig Seier over Knud Magnussen, lod han overalt, siger Holberg, anlægge Fæstninger ved Strandbredderne for at hindre Fienden fra at gjøre Landgang, og Hvitfeldt siger udtrykkelig, at han allevegne paa de smaa Insuler byggede Befæstninger for at forhindre Søerøverne, som da plagede Danmark *). Sildigere end fra Esperns og Absalons Slotsbygningers Tid er det sikkerlig ikke. Stege Slot nævnes førstegang, saavidt jeg veed, hos Hvitfeldt S. 215, Aar 1247 og siden 1261 i den Klage, som Kong Erik den Sjette indgav til Paven mod Erkebispem af Lund, Jacob Erlandsen, hvor denne beskyldes for ei at have mødt,

*) Hvitfeldt D. R. K., I., S. 104.

242

da han var kaldet til Stege Slot, at forsvare Riget *)

Stegeborg har længe før denne Tid haft sit eget Gilde. Det var Kong Knuds. Man veed, at han for at underholde Religionslærerne paabød Tiende til dem, og blev derfor dræbt i et Opløb i St. Albani Kirke i Odense Aar 1086 den 10de Juli. I Aaret 1100 blev han apoteoseret, fra hvilken Tid af hans Forbønner som Helgen bleve tillagte en saa overordentlig Kraft, at man ligesom kappedes om at stifte Gilder til hans Ære. De udbredte sig overalt i Riget, og der var neppe en dansk Stad af nogen Betydenhed, uden den jo havde sit Knuds Gilde. Blandt disse var det til Skanør i Skaane det største og fornemste **). Da nu Stege Borgerne dreve stærkt Marked paa Skanør, havde endog der adskillige Fither eller Fiskerleier ***), og da Herren af Stegehuus, den mægtige Valdemar, var selv et Medlem af Skanør Overgilde ****), saa er det at formode, at han baade efter Tidsalderens Religiositet og sin Lyst til Selskabsglæder, har deeltaget, naar han opholdt sig her, i Stegeborg Knudsgilde, som aarlige den 10de Juli

*) Hvitfeldt, I., S. 262.

**) Flensborgs Berättelse om St. Knuds Gildet, S. 47.

***) Cancellii-Register No. 3, fol. 190, og No 4, fol. 112.

****) Terpager Ripæ Cimbr., pag. 432.

243

blev helligholdt. Dets Segl af Kobber var af en anseelig Størrelse, tre Tommer i Tvermaal. Det forestillede St. Knud siddende paa en Thorne, iført sin kongelige Kappe. Paa hans Hoved Kronen; i den høire Haand Scepteret med Lilieblomster; i den venstre den kristelige med Korset prydede Verdenskugle. Disse vare Magtens Emblemer. Religion, Oplysning, eller maaskee Kongens blide Herlighed, betegnedes ved Maanen paa høire og Stjernen paa venstre Side. Indseglets Omskrift var med Munkeskrift: Sigillum de convivio Sancti Canuti de Stecheborg *).

Vel staaer Terpager i den Formening, at dette Segl ligesaavel kan have henhørt til den bekjendte Fæstning Stækaborg i Sverrig, som til det møenske Stegebord; men ei at tale om et Sagn paa Møen, om det paa Valdemars Slot sammesteds værende Gilde i gamle Dage, bevidner det i Stege forhenværende Papagøieselskabs Protokol, at dette Broderskab, der tilforn har haft udmærkede og store Mænd, endog danske Konger i sit Samfund, er en Descendent af det forrige Slotsgilde. Da Slottet nemlig i Gre-

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

*) Terpager Ripæ Cimbr., p. 424, 432, hvor Seglet er stukket i Kobber. Jvfr. Westphal III., IV., No. 33. Museum Reg. p. 11, Sect. 3, No. 97. Iøvrigt give Flensborg, Kofod-Ancher, Stadfeld o. A. Efterretninger om disse Gilder.

244

vens Feide, 1534, blev sprængt i Luften af Borgerne, er det rimeligviis gaaet Knudsgildet som det kjøbenhavnske Kjøbmandsgilde og andre, der under Kong Christian den Tredje bleve forandrede til Skydeselskaber. I Hellig Knuds Gilde i Lund vare og Brødrene forbundne til, aarlige at afskyde Papagøien *). Men Papagøieselskabet i Stege havde, da det endnu for en Snees Aar siden regelmæssigen holdtes den 10de Juli, saa fattigt det end maatte være, dog tillige det Charakteristiske ved sig fra hine Gilder, at Brødrene maatte give Liigskot, eller skyde sammen til en afdød fattig Broders Begravelse, besørge sammen, naar ingen Anden kunde eller vilde, og personligen bære hans Liig til Jorden **).

Det egentlige Aar da Valdemar lod ombygge Stegehuus er i de historiske Kilder ikke anført. I det ringeste skete det ikke, som Sandvig siger ***), 1406; snarere 1361, eller ved den Tid, da han lod bygge til sit elskede Vordingborgs gamle Slot det nye Taarn Gaasen; muligt og kort før Aaret 1368, da hans Fiender Prinds Albrecht af Meklenborg, Konge til Sverrig, med Faderen Hertug Albrecht, samt de hol-

*) Monum. scand. p. 204 sq. Kofod-Ancher om g. D. G., §. 46. S. 99.

**) Kofod-Ancker om g. D. G., S. 13.

***) Sandvigs Beskrivelse, S. 17.

245

steenske Grever og de kjere Hansaer, gjorde det frygtelige Forbund imod ham, i hvilket de forud delede Riget og tillagde iblandt Andre Hertugen af Meklenborg Sjælland med Falster og Møen; en Deling, som Rigsraadets kraftige Forholdsregler, medens Kongen var udenlands, tilintetgjorde. Det indgik nemlig Underhandlinger om Afstaaelse af Skaane paa 15 Aar til Hansaerne, som 1369 havde igjen plyndret Møen, Falster og flere Steder, ja endog indtaget Kjøbenhavn. Da disse, som Hovedmændene i Forbundet, vare tilfredstillede, gik de øvrige Medlemmer ligeledes glip af deres indbildte Part af Riget og mægtede ikke at fortsætte Fiendtlighederne *).

I dette Rigsraad udmærkede sig den daværende møenske Lehnsmænd Vikke Moltke **) til Stridfeld, Ridder og Befalingsmand paa Møen fra 1361 til 1376. Han var en Søn af Vikke Moltke til Næsbye og var en af Danmarks Støtter o de slemme Stridigheder og krigerske Uroligheder som da fandt Sted. Særdeles agtet af Kongen blev han brugt i adskillige vigtige Anliggender. Saaledes findes hans Underskrift iblandt Forloverne paa Kong Valdemars Vegne for den

*) Hvitfeld, S. 543 – 545.

**) I Diplom 1361, 1862 og 1865 i Geheimearchivet skrives han Viche Molteke von Møne, Ridder, og i et af 1366 Ficko Molteke miles senior senior de Moenia.

246

Medgift, der skulde gives Kongens Søster Prindsesse Ingeborg, og udbetales Hertug Albrecht af Mecklenborg *). Da Hansestæderne 1361 gjorde Indfald i Danmark og især plagede Møen og omliggende Kyster, blev han sendt til Stralsund Aaret efter for at underhandle. I Aarene 1363 og 1364, da Valdemar var udenlands, var han en af de troe Mænd, til hvem Kongen betroede sine Ordre og Foranstaltninger. Den Fare, som Riget sattes i ved ovenomtalte Forbund imod det i Kongens Fraværelse, bidrog Moltke med de øvrige Rigsraader kraftigen til at afvende, og drog en af Forbundets

mægtigste Mænd, Grev Adolph af Holsteen, ud deraf, ved at faae ham forlehnet, 1364, med Øen Femern. Ved hans Mellemlhandling blev der samme Aar sluttet Stilstand med de fordærvelige Hansestæder, hvor hans Navn, som Gjelker eller Statholder i Skaane, først er undertegnet, hvilket Embed han, foruden Møens Lehn, erholdt til Belønning.

Ved Elmelundegaard, hvor han boede, var dentid ingen Kirke, hvorfor hans Hustru Christina Moltke er begravet i Henning Moltkes Begravelse i Kjelbye, og Liigstenen der, en af de allerældste i Danmark af det Slags, af ham bekostet. Aar 1387,

*) Hvitfeld, I., S. 527.

247

i en høi Alder, købte han Lykkesholm i Fyen, hvor han døde *). Liigstenen i Kjelbye Kirke ved Degneskolen i Choret er af hvidagtigt gothlandsk Marmor med 3 udhuggede Figurer. Den første, Henning Moltkes Billed, staaende paa en Løve; den mellemste Hans Hustru Elsebe (Tilnavnet findes ikke). Den tredje Figur, paa hvilken Dragten er noget forskjellig fra sidstnævntes, maa være Vikke Moltkes Frue Christinas Billed, For oven ligger et Skjold, gyldent Felt, med 3 Fugle. Paa Liigstenens 4 Hjørner ere Evangelisternes Emblemer udarbejdede inden Cirkelkredse, og paa Steenens 4 Marginalkanter staaer med Munkebostaver denne Indskrift:

ano . dni . mcccxxvi . in . die . francisci . § .
dns . heingus . molteke . miles . 7 . lv . i . die .
anuciacois . marie . § . dna . elsebe . uxor .
sua . 7 . xlvii . § . dna . cristina . uxor . dni .
ficconis . molteke **).

Det er: Anno domini MCCCXXVI in die francisci obiit dominus Heningus Molteke miles ætatis

*) Hofmans history. Efterretn. om Danske Adelsmænd, III., S. 347 og Tab. II. ad S. 841, Hvitfeld o. fl.

**) Dette Molteke staaer udenfor Randen ovenover Ficconis.

248

LV in die annunciationis marie obit domina Elsebe uxor sua ætatis XLVII obit domina Cristina uxor domini Ficconis Molteke *),

§. 2.

Under Kong Oluf, Valdemars Dattersøn af Margrethe og den norske Kong Hagen, findes, hvad denne Provinds angaaer, følgende Mærkværdighed:

Norden for Sprove Bye i Damsholt Sogn ligger en omflydt og ubeboet Holm, eller rettere Bakke, tildeels begroet med Krat og omtrent af 80 Tdr. Lands Areal, som bruges af Sprove Bønder til Græsning, Høebjergning og Havreavl. Denne Holm, der nu kaldes Borren, hed tilforn Munkholm, maaskee fordi en eller anden Munk har paa dette deilige Sted havt sin Sommerresidents. Ved en Slags Besiddelsestagen af Falstringerne var den kommen hævdsviis i deres Eie. Fornemmelig benyttede

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Stubbekjøbings Borgere sig deraf til Fisker- eller Handelsleie. Formodentlig have de entidlang forladt det, hvorover det igjen blev taget i Brug af Møenboerne. Da nu en Strid opkom om Eiendomsret til samme,

*) Dette Monument er stukket i Kobber af O. H. de Lode i T. de Klevenfelds: Nobilitas Daniae ex Monumentis, samt i Hofmans Efterretninger om danske Adelsmænd. Tom. III., S. 346; men ikke nøiagtigt efter S. Abildgaards Tegning, der findes i Museum for Oldsager.

249

har Kong Oluf, Aar 1386, udstædt et Privilegium til Stubbekjøbings Byemænd, paa at beholde den Ret, de for 40 Vintre havde havt paa Munkholm, som kaldtes Stubbekjøbings Leie. Originalen paa Pergament yil dette for sin Ælde kostbare Dokument fandtes endnu 1745 i Stubbekjøbings Raadstue-Archiv, heftet til tvende andre af samme Byes Privilegier, af Erik Pommern og Christopher af Bayeren *). Dette Dokument er mærkeligt som, maaskee, det allerførste, der er udstædt paa Dansk, og som udstædt af denne Konge, om hvem vor Historie veed saa lidet at sige.

Det er til Ære for Møenboerne, ligesom det vidner om deres Uafhængighed af Sjælland og selvstændige Stemmeret i Kongevalg til den Tid, at de vare i Ringsted med at hylde den store Dronning Margrethe, efter Kong Olufs Død 1387 **). Da dette lille, men brave, Folk saa sjelden navnlig omtales i vore gamle Historier, og gjerne gaaer un-

*) Danske Magazin, I., S. 85. Hverken for længst afgangne Kjøbmand og Byfoged Skeel, som ikke vidste det Ringeste af saadant Noget at sige, eller forrige Byfoged Canneris, som har havt den Godhed, paa min Begjæring, at søge derefter, har kunnet finde det. Sør geligt at slige sjeldne Oldsager ligge, maaskee i Mængde, omstrøede i vore smaa Kjøbstæder, og behandles med saamegen Skjødsløshed.

**) Hvitfeld, S. 574.

250

der Sjellændernes Navn, ligesom Landet endnu baade i geistlig og verdslig Sag behandles som Sjællands Appendix, er det os kjær t, dog at finde det eengang særdeles nævnet. Menigheden af Møen havde ligesom Rigsraadet og Deputationerne fra andre Danmarks Lande, hængt sit Indsegl med Ja og Minde for dette Valgbrev *).

Uagtet Møen var ved Valdemar bleven Tydskerne qvit, havde den danske Adel, som nu var saare mægtig, adskillige Eiendomme, Kronen til Skade, endogsaa her paa Øen. Margrethe sørgede for at faae dem indløste, deels ved at give Eierne Lehn og Indkomster deraf som Løn, deels paa andre Maader. Saaledes maatte Drosten Boe Joensen oplade hende Stegeholm **) m.m. i Sverrig. Ridderen Jens Rud den Ældre maatte antvorde til hende og Kong Erik Slottet Jungshoved ligeover Stege i Sjælland, og undfanger igjen i Troemaal, som Lehnsmand her, Stegehuus med hele Møen i 5 Aar, under Forpligtelse at holde dem det til troer Hænde, samt svare Lehnsplicht og Regnskab. Dette Rigsemd modtog han Marie Bebudelsesdag (25de Marts) 1396 ved et Brev, udfærdiget af daværende Biskop i Roes-

*) Hvitfeld, I., S. 574.

**) Hvitfeld, I., S. 582.

251

kilde og Rigscanzler, Peder Lodehat, behængt med flere Adelsmænds Segl *). Imidlertid synes han at have forestaaet der til Aaret 1406, da vi først finde en anden Lehnsmand paa Slottet.

Om hans Bestyrelse her paa Landet tie Efterretningerne. Men at han, som mange af hine ærlige Riddere, ei har været til, blot for t nyde Statsemdernes Indkomst og Rang, men personligen har taget vare derpaa, slutte vi deraf, at det trediehøieste Bjerg paa Klinten bærer hans Navn og kaldes

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Rudbjerg, fordi han der ofte har indfundet sig, ligesom Bille siden i Billeshule sammesteds, for at passe paa Søerøverne, hvilke i denne Periode, ei alene under Margrethe, men længe efter, under Navn af Vitalianer, plagede Møen og Omlandene.

Hans Formand, Slotsherren Vikke Moltke, afstod ligeledes, 1399, paa det Retterthing Kong Erik holdt i Holbæk, under Forsæde af Roeskilde Bisp Peder Jensen, til Dronning Margrethe sit Gods her paa Landet og Alt hvad han eiede i hele Danmark, efter sine Venners og Slægtningers Raad, hvorpaa han gav Dronningen Brev og Skjøde **).

*) Danske Magazin, Tom IV., og Originalbrevet i det kongelige Geheimearchiv under det XIV, Secul, Doc., No. 159.

**) Danske Magazin, Tom IV., S. 805.

252

Saaledes fortsatte hun ogsaa paa Smaaøerne sin Faders store Værk, at samle det sønderrevne Danmark og forbedre Statsindkomsterne. Men hun havde formeget at gjøre med Unionen af Rigerne, til at hun skulde i alle Henseender kunne have ophjulpet Provindserne, hvorfor man og hører her at Bønderne i hendes Tid skal have været overmaade haardt plagede af Lehnsmændene og Fogederne.

Der var i denne Dronnings Tid, 1406, hvad der hverken har været før eller siden, to Befalingsmænd paa Møen, hvilke hver havde sin Foged eller Underdommer *). Den ene var Steen Tygeden Basse til Basnæs og Søeholm, af de saakaldte gamle Bassers mægtige Familie. Han har bygget Herregaarden Basnæs i Sjælland, og eiet Søeholm, Svenstrup, oh Hverringe i Fyen med flere store Godser. Paa sidste er han fød af Tyhe Basse og Fru Ellen Grubbe. Hans Vaaben i blaafelt var et til Boven afhugget, hvidt Vildsvinehoved. Paa hjelmen et grønt Træ imellem to fravendt siddende røde Egerner. Med ham uddøde denne Bassefamilie midt i det 15de Aarhundrede **). Da Møens Lehn fra de

*) Sandvig, S. 50. Jvnf. Weinwichts Stevns Beskrivelse.

**) Hofmans history. Efterretninger om d. Adelsmænd, og Adels Lexicon, S. 32, Hvitfeldt, S. 563. – Om Steen Basse haves udførlige Efterretninger i Weinwichts Beskr. over Stevns.

253

ældste Tider af var en Belønning for Pladsmænd, der havde gjort Staten Tjenester, og fortrinligviis blev givet til Rigets Marsk, Hovmester, Storadmiral, eller og Premierminister, fordi det havde betydeligt Krongods, hvis Renter de sædvanligen nøde, var det ikke at undre over, at man veed saalidet om disse Mænds Daad her paa Stedet. Det var kun enkelte der, som Anders Bille, opholdt sig paa Landet. De fleste af disse høie Embedsmænd maatte stedse være om Kongerne, eller i andre deres Kaldsforretninger, Derfor lagde de gjerne andre Adelsmænd, af deres Venner, i Slotslov, eller forlehnedes igjen dem med Bopæl paa Lehnet og Nydelse af Herlighederne, medens de selv hævede Renten, eller Pengeindkomsterne. Disse maatte da staae til Ansvar for Borgen, som civile og militære Kommandører, medens Slotsfogeden besørgede Regnskabsforretningerne med det økonomiske og tildeels juridiske Fag. – Benævnte Steen Basse havde Elmelunde Slot til sin Residents og befalede over Landet.

Den anden Lehnsmand til samme Tid, Hr. Waldemar, boede paa Stegehuus og regjerede over Byen. Møens Krønikeskrivere, Kaalund og Sandvig, ere uenige om denne Mand. Første siger, at det var Kong Waldemar; men denne Herre døde 1375.

254

Sidste kalder ham derimod Befalingsmand paa Møen, Waldemar Sappe, Hr. Albret Henriksens Søn af Ryehauge, som og nævnes 1419, og sige at han skal nedstamme, som naturligt Afkom, fra en Konge '); samt at hans Stammemoder isaafald maa have været en Gyldenstjærn, fordi han førte denne

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Stammes Hjelm og i Skjoldet en rød springende Ræv. Han var gift med Fru Lisbet Thotte, en Datter af Aage Axelsen Thott og Fru Margrethe Rosenkrands. Hvorfra Sandvig haver alt dette, er ikke let at sige. Men Gyldenstjern fører i blaåt Felt en syvoddet Guldstjerne, og ingen rød springende Ræv, som er de Goders Vaaben **). Muligt at denne møenskeValdemar nedstammer ved Faderen Albret Henriksen fra Dronning Margrethes Søster Ingeborg, gift med Hertug Henrik af Meklenborg, hvis Søn Albret, ifølge det Forlig han, 1376, indgik med Dronning Margrethe og Kong Oluf, havde noget Arvegods i Danmark ***). Under disse Lehnsmænd, formelder et gammelt Dokument af Kjøbmand Jan Jensen Hage i Stege, gik Lybekkerne iland 1406 ved Pibekilde og brændte paa Møen. Man kan ellers med Rette antage, at Landet og Kjøbstaden har i denne Epoke taget betydeligt til.

*) Sandvig S. 50.

**) Adels Lenicon, 1. B. 2 H., S. 184, Tab. 33, No. 98.

***) Hvitfeld, L, S. 561.

255

Dronningen reiste ei alene omkring i alle Lehnene, fra det ene Land i det andet for at ophjælpe Alt *): men saae ogsaa Lehnsmændene og Fogederne paa Fingre, befalende dem at være billige og milde mod deres Undergivne; ikke at skjænke de dem anbetroede Lehn og Slotte, som de tilforn havde gjort; at være paa Vagt Dag og Nat med Heste og Harnisk mod Fetaliebrødrenes Søerøberier, og at lade Enhver nyde sin Ret **). Saa gav hun og det mærkværdige Privilegium for Kjøbstæderne i Danmark ***), hvoraf ogsaa Stege nød Godt idet Øvrigheden blev indsat i sin Kraft imod Sildebrødrenes Overmagt ****), Reettigheden fastsat til at øve Sildefiskeriet og drive al Slags Handel ved Skanør og Falsterboe, hvor Stege Borgere havde deres eget Fith eller Fiskerleie; hvilket forud var den fornemste Kilde til Landets Velstand *****). Handelen med Lybekkerne, der endnu fra den Tid have maget Hang til dette Land, blev da baade her ved dem, og paa Skanør eller Falsterboe ved Møenboerne drevet, maaskee stærkere end

*) Crantz, Lib. 8, S. 320.

**) Forordning af 1896. Hvitfeld, L., 604 o. f.

***) Anders Afhandl. om de gl. d. Kjøbst dretter, 2 Deel. S. 876.

****) Anchers Afhandl. om de gl. d. Gilder, S. 187.

*****) Danske Cancellie-Register No. 3, fol. 190, og No. 5, fol. 365.

256

noget andet Sted i Danmark. Man finder derfor og at Stege dengang og endnu hen i det 16de Aarhundrede var en meget anseelig Bye. Den havde et stort Knudsgilde, et mægtigt Slot med Lehnsmænd, Riddere, Foged og stærk Besætning; var overalt omringet med Grave og Mure, havde 500 velhavende Borgere, hvoriblandt endeel tyske Haandværkere; 2 Borgemestere, af hvilke nævnes ved Aar 1461 Boo Skelwis og Per Rawn, med flere Raadmænd, samt en betydelig Søfart og Handel *). I de gamle Herredsprotokoller (1590) finder man endog en Auctionsforretning over en Salpeter, d. e. Saltsyders Stervboe, som viser, at man har forstaaet den nu næsten tabte, i det ringeste forsømte, Konst, at kaage Salt af Strandvandet, som og Fornødenheden, i for det stærke Fiskeries Skyld, selv at frembringe dette Produkt, der dels ved Fetaliebrødrenes Søerøverier, dels ved Handelsrøverier og de vendidke Stæders Krige, var vanskeligt andetsteds fra at erholde.

§. 3.

Endskjøndt Historien ikke bestemt taler derom, er dog Intet vissere, end at Møen jo maa have lidt Noget i de uendelige Krige, som Erik af Pom-

*) Danske Mag., 2 D., S. 9. 19. Sandvig S. 15. Viborg Descriptio Monæ, Cap. III.

257

mern fra 1409 til 1435 førte med Slesvig og Hansestæderne. Deres Flode, som saa ofte laae paa vore Grændser, og engang 260 Skibe stærk*) plyndrede de sjellandske Kyster, har sikkert ikke sparet de møenske, saameget destomindre som deres Anslag mod Kjøbenhavn, ved Dronning Philippas kloge Foranstaltninger, strandede, og Søerøverne i deres Selskab, under Berthel Vort, spredte sig vidt og bredt for ved Streiferier og Strandhug at faae Omkostningerne betalte.

Under denne Konge have adskillige Adelsnænd af borgerligt Navn eiet Godser og opholdt sig paa Møen. 1420 var Væbner Niels Jensen Slotsfoged paa Stegeborg, og begge hans Sønner, Hartvig og Jacob Nielsen. Jordegodseire paa Landet. De førte i deres Skjæp en fra højre Side halv fremgaaende Bjørn **). Til samme Tid var Jens Jpsephsen Herres til Vestud (derfra Oprindelsen til denne Byes frie Hovedgaardstaxt). I denne Families Vaaben var en fra Foden opgaaende Spidsvinkel ***). Magnus Lüdekesøn boede paa Hjertebjerg, og Ficke Laurens søn af Vaaben i Sverrig

*) Holberg, I., S. 563.

**) Dipl. Arn. Magn.

***) Adels Lexicon, S. 265.

258

eiede Speilsbye. Sandvig ') antager benævnte Steder for Herregaarde, hvilket nok forholder sig saaledes, da der til hver Bye af samme Navn endnu ligger nogen fri Hovedgaardstaxt. Alle disse Herrer forskreve sig En for Alle og Alle for En som Skyldnere til Danmarks Riges øverste Cantzler, Biskop i Roeskilde Jens Andersen Jernskjæg, og Domcapitelet sammesteds for Capital firehundrede Mark Sølv lybsk, hvilke Slotsfogeden paa Stegehuus, da afgangne Niels Jensen, formodentlig enten i Jordegods, eller i Penge til sammes Indkjøb for sine ovennævnte Sønner, havde faaet af Biskoppen. De pantsatte i deres Gjeldsbrev alt det Gods de eiede her paa Landet, og forpligtede sig til, dersom Summen ikke inden den næste Mortensdag blev betalt, at gaae frivilligen i Fængsel Roeskilde, og blive, indtil den var tilveiebraagt. Den i sit Slags mærkværdige Originale til dette Gjeldsbrev, er bleven opbevaret af det kongelige danske Selskab for den nordiske Histories og sprogets Forbedring, i dets Archiv, og findes aftrykt hos Sandvig **).

Kanskee at man fra denne Gjeld af, som synes ikke at være bleven betalt contant, men ved de pant-

*) Møens Beskrivelse, S. 11.

**) Møens Beskr., S. 87 o. f. D. Mag., Tom V., S. 297.

259

satte Godsers Besiddelsestagen af Capitelet, kan regne Speilsbye Klosters Stiftelse ved samme, omtrent 1420. Thi 1420, som sees af Foregaaende, var Speilsbye endnu en Herregaard, beboet af Kongens Mand og Tjener Ficke Laurensen. Ogsaa laer det til, at disse pantsatte Godser vare de sidste Stumper paa Møen, hvilke Domcapitelet eller Roeskilde Bisper endnu ikke eiede. Thi 1448 eiede de det ganske Land. Gavebrev til Biskop Jens Pedersen, Christophers Cantzler, beviser det. Det hedder der: "Bischup Jons unde sine Nakomelinge nethen unde beholde dat Land None myd deme Slote, Leen, stabt, Vischerige unde Vorstrand *)," Bisperne bleve ved at gjøre Fordringer, saa Christian den Første maatte skjænke dem Møens Land til Eie, skattefrit og uden nogen Afgiftr **).

Det var ellers paa det Yderste om Biskop Jens, just i Kong Christophers Dødsaar, i Januar 1448, skulde have tillistet og betrygget sig denne betydelige Gave; men troeligt et det, da man ellers ikke let indseer hvorledes Christian den Første siden skulde have bortgivet saameget paa engang til Prælaterne. Nu derimod har det kun været en Confirmation paa

*) Diplom i Geheimearchivet 1448.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

**) Prof. R. Nyrups Kjøbenhavns Beskrivelse, Kbh. 1808, S, 14, 15.

260

hvad de allerede af Christopher havde faaet, med den Udvidelse, at de skulde ei alene eie Møens Land, men endog have det skatfrit og uden nogen Afgift, i Vederlag for Slottet og Byen Kjøbenhavn og rette Tilliggende. Hvad for en snu Herre denne Biskop og Canzler Jens har været, og hvordan han forud har vidst at indtage for sig den valgt vordende Konge, kan sees af et instrumentum notarii de annno 1482 i det kongelige Archiv *). Hertug Alff (d. e. Adolf) af Holsteen og Grev Christian af Oldenburg (siden Christian den Første) have, ifølge sammes Vidnesbyrd, givet benævnte Biskop af Roeskilde Brev paa, at om førstes Søstersøn, Grev Christian, blev antaget til Danmarks Konge, da skulde han lade Bispen bekomme Kjøbenhavn igjen og alt det Gods ham med Rette tilhørte, og at Bispen skulde nyde og beholde Møen med al kongelig Rettighed.

Imidlertid have baade Kongerne og Bisperne af dette Tidsrum ladet Møens verdslige og geistlige Vel være sig magtpaaliggende. Efter Resens Atlas har Christopher den Anden i Aaret 1321, og Erik, imedens Dronning Margrethe endnu levede, 1410, meddeelt Byen Stege latinske Benaadningsbreve til Stadfæstelse paa de af forrige Konger givne Privilegier

*) Documenterne om Sjælland og Møen, No. 48.

261

Men da Magistraten, siger han, engang ved Forandring af Regjeringen sendte Originalerne ind, imellem flere Dokumenter, til Confirmation, fik dem ikke tilbage. Ei heller findes de i Archivet. Derimod har Christopher af Bayern udstedt et Stadfæstelsesbrev paa de af forrige Konger borgerne og Menigheden i Stege forundte Privilegier, hvoraf sees, at Original-Privilegierne denne gang ere fulgte med tilbage *). Men Ildebrandene og Krigene blive vistnok den rette Aarsag til Afsavnet.

Mærkeligere er et andet Brev fra samme Konge. Man veed at Lehns mændene og deres Selskab (andre Riddere paa Borgen eller paa Landet) ligesom deres Fogeder, dreve stærk Handel. For at de kunde føre den udelukkende, tvang de Bønderne til at melde sig paa Slottet med deres Torvegods, førend de maatte sælge noget deraf.

Man forbeholdt sig det Bedste, og gav den stakkels undertrykkede Bonde hvad man vilde derfor. Kjøbstadsalmen blev og fra Tvandsborgen af indskrænket i Levnetsmidlers Indkjøb. Fogeden, eller hans Høkere, maatte de til vilkaarlige Priser handle med. Ingen maatte gaae paa Landet for der, fra første Haand, at indkjøbe Fornødenheder. Endnu

*) See Stege Byes Privilegier i Anhanget.

262

mindre tillod man dem udenfor Provindserne at tilforhandle sig Noget. Christopher udstedede da, 1447, Forbud imod denne Misbrug. (See Snhanget.)

Hvor meget denne friere, mere udvidede Handel maatte forbedre Kjøbstadens Vilkaar, er let at indsee. Ogsaa virkede endnu de Tidens Religiositet saare meget, som i Almindelighed, saaog i Stege, til Industriens, Haandværkets og Konstens Fordeel: thi det var endnu Borgerne og Bisperne om at gjøre, at de allerede forfaldende Kirker bleve istandsatte og decorerede; hvorved Murere, Snedkere, Tømmermænd, Billedsnidere, Steenhuggere, Forgyltere og Malere, med flere Kjøbstedsbeboere, bleve satte i Virksomhed. Saaledes finde vi den for sin høie Alder ærværdige Andreas-Kirke i Kjelbye allerede 1429 saa brøstfældig, at intet Andet end Aflad kunde redde den fra Fald. Til den Ende udstedede Danmarks Bisper, under Forsæde af Erkebisp Peder Lycke af Lund, i en hæderlig Forsamling udi Roeskilde den 15de Juni samme Aar, et Afladsbrev til alle Dem, som besøgte og

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

begavede denne Kirke, tilligemed vor Frue Alter, et Capel sammesteds. Originalbrevet er Latin *), skrevet paa Pergament, men

*) Document. miscell. Sec. XIV et XV in Arch. Reg. littr. A., No. 19. Danske Mag., Tom. V., S. 330.

263

saa fordærvet, at ikkun enkelte hele Linier, og nogle Ord at enhver Linie kunne læses. Imidlertid udgaaer dog saameget deraf:

”Erkebiskop Peder af Lund, Biskop Jens(Andersen) af Roeskilde, Raffn af Odense, Christiern af Ribe og Nikolai af Slesvig hilse Alle i Herren, at der gaves Leilighed til at øve gudelige Gjerninger ved at besøge og begave Kjelbye faldefærdige Kirke og Altere. Alle De altsaa, der byggede, eller gjorde Haandlanger-Arbeid der, eller forærede Gaver, læste Sjelemesser over de Døde, eller ryddeliggjorde Deres Begravelser, som der vare jordede, ved at flytte Legemernes Levninger og sænke dem dybere; eller De, der gave Fødevarer til Arbeiderne, eller Penge til at udløse (Søerøver-) Fanger, eller sammesteds ydmygeligen bøiede Knæ for Guds Moders Mariæ Billed, gjorde Forbønner for de Troendes Menigheder, eller gudeligen opfyldte forhen gjorde Løvter, som traadte til for at ophjælpe og forskjønne Kirken, skulde i et bestemt Antal Dage (Tallet er udslettet) have Aflad og Syndernes Tiolgivelse.”

Dokumentets Formular synes i Hovedsagen eens med de Afladsbreve, som endnu ere opbevarede paa Universitetsbibliotheket, hos Ponttoppidan og Münter.

264

Dog synes dette Aflad ikke stort at have frugtet, eller Reparationen at have slet gjort; thi ikke mange Aar derefter maatte Kirken af Trang sælge for 31 lødige Mark en Gaard og en Grund, som den eiede i Langstrædet i Stege. En Munk, Broder Peder af Ullemarke kaldet, og Bonden Jep Heneckesen af Kjelbyemagle have som Kirkeværgere udstedet Skjødet til Per Kjelbye *). Aarsagen til at denne i Oldtiden saa rige Kirke, hvis Klokke havde 2/3 Sølv, efter de Prøver af Malm afg. Kammerherre Calmette eiede, sank i Fattigdom, er at søge deri: at ligesom den havde samlet sin Rigdom ved taknemmelige Offere af Syge og Elendige, der fordum søgte Helbredelse ved Kjelbye berømte Kilde – hvoraf Byen maaskee har sit Navn – saa maatte den ei alene savne samme, men og tilsidst see sig forladt af Pilegrimme, da Kippinge Kilde paa Falster begyndte at komme i et overordentligt Ry for de mikakuløse Helbredelser, der vare at vente. Alle ilede da nu i stedet for til Kjelbye, til Kippinge Kilde, og

*) Docum. in Arch. Reg. Ifølge et gammelt Dokument (vid. protecoll- Klevenfeld in A. R. ad Sec. 1400, No. 63), har denne Munk eiet Klosterskov, en Gaard ved Nordfeld, forhen Speilsbye Kloster tilhørende, hvorfra han har udstedet en Qvittering til Fru Margrethe i Kallundborg for at have guldet hannem til gode Rede hans Landgilde af hans Gods paa Møen.

265

offrede i Kirken sidste Sted, hvad de unddroge første *). I øvrigt vare Sjelegaverne til Kirker og Klostere ogsaa i denne Periode almindelige. Saaledes skjænkede 1429 en Fru Elsebe Hartvigsdatter, formodentlig en Moltke, det Gods hun eiede paa Møen til Helliggeistes Kloster i Kjøbenhavn, imod at Messe dagligen skulde holdes derfor i Helliggeistes Huus, og en Procession aarligen, den næste Mandag efter St. Hansdag.

Denne Donation, ssom fandt Sted under Erik af Pommern, bekræftede Christian den Første, hvorved følgende Ceremoniel er mærkværdig: Ridder Johan Oxe Pedersen præsenterede Kongen Gavebrevet;

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

men Fru Elsebe af Møen var selv nærværende, stod ved hans Side og holdt imidlertid Ridderens høire Haand iveiret **).

§. 4.

Christian den Første bereiste personligen alle sine Provindser, ei for at lade sig see i kongelig herlighed, eller, som Odinsolds Fyrster, at drage paa Gjestereriger. Hvitfeld siger, han drog til alle Landsting, altsaa vel og til vort Østerborg, og fore-

*) Skrevne Notater i et Exemplar af Kaalunds Møens Beskrivelse paa Universitetsbibliotheket.

**) Vartous Fundats-Protokol. Pontoppidans Annales ecclessiæ dan. Tom. II., p. 551.

266

spurgte sig ”om Nogen vidste at beskyldte ham for Ord, Gjerninger, Breff og Segel, men Inden kom *).

Ogsaa residerede han i Aaret 1456 nogen Tid paa Stegeborg, hvorfra han, iblandt andre, har under eget Segl udstedet et Benaadningsbrev til hans Secretair Peder Unger. Ligeledes opholdt han sig der i Aaret 1476, som sees herefter af det Privilegium for Byen, han derfra udgav. Slottet kaldes i begge Dokumenterne: *Castrum nostrum regium* **).

I Aaret 1461 var en Strid opkommen imellem Biskop Mogens Krasse af Odense, Dronning Dorteas Raad og Canzler, som allerede nogle Aar havde beklædt Biskestolen og Erkedomprovsten i Lund, Peder Axelsen, en af de ni mægtige Brødre under Christian de Første ***), angaaende Rettigheden til denne Stoel, hvilken begge tilegnede sig. Peder Axelsen laante af hans Broder Oluf, der som Lehnsmand efter Steen Basse synes at have boet paa Stegehuus, en Sum af 1000 rhinske Gylden, for at reise til Rom og faae Sagen ved Paven afgjort. Pantebrevet er dateret Stæghe, Aar efter Guds Byrd 1461, die Sancti Canuti Ducis et Martyris gloriosi (7de Jan.) Følgende Stormænd have da været nærvær-

*) Hvitfeld, S. 910.

**) Danske Magazin, Tom. III., S. 206.

***) Hvitfeld, S. 910, og Bispekronike, S. 42.

267

rende, og bekræftet Brevet med deres vedhængte Indsegl: Hr. Erik Oghæsson *). daværende Lehnsmand paa Stegeborg, ok Hr. Laurentz Axelson, Riddere; Hr. Pædher Næb i Høistrup ok Hr. Knuth Jeipsson i Woldbye, Wæpnere (ringere Adelsmænd og Junkere **); Hr. Niels Jonsson, Kirkeherre i Køghe; Hr. Hans, Soghnaprest i Spjældrop; Boo Skelwiis ok Per Rawn, Borgemestere i sammesteht ***). Man seer ellers af denne Underskrift, at Municipalvæsenet i Byen var allerede i Orden under to Borgemestere. Sognepræsten Hr. Christiern, en Munk, er den første Geistlige paa dette Sted, hvis Navn Historien har optegnet. Mærkeligt er det, at Embedsmænd, ja endog Riddere, ikke alle endnu til denne Tid havde lært at skrive. Istedetfor deres Navns Underskrift paa Dokumenterne, vedhængte de derfor Aftryk af deres Vaaben. Almuen derimod, som i vore Dage, idetmindste her paa Landet, for en stor Deel kan skrive, betjente sig dengang, naar de skulde undertegne Noget, af de saakaldte Karmærker, som de malede hen paa Papi-

*) Erik Aagesen paa Stegehuus 1462. Skovkloster Bog, Mscr. i Geh. Arch.

**) Danske Mag., Tom. II., S. 50.

***) Danske Mag., Tom. II., S. 9 – 10.

268

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

ret. Disse Figurer, hvoraf man især i de ældste Kirkebøger *) finder en stor forskjellig Mængde, bleve brugte baade til at mærke Boeskab med for at kjende det igjen om det bortkom, og til at gyldiggjøre Contrakter, Skjøder, Panteforskrivninger h. m. Det er Karakterer, maaskee laante af, og dannede efter Runerne. Ifølge Overtroens Grundsætninger havde hine, ligesom disse, Kraft til at fastgjøre en Ting paa sit Sted, til at blinde Øine paa Tyvene, saa at de ei kunde finde hvad der saaledes var mærket, til at bringe igjen hvad der var stjaalet, eller kommet bort, ja endog til at velsigne de Redskaber, Kar, eller Personer, som dermed vare tegnede; en Overtroe, som endnu finder Sted hos nogle Gamle her paa Landet, der vedbliver med Karmærkerne.

Tilstanden her paa Øen var under denne Konge saare rolig. Vel ommelder Krøniken, at friislandske Søerøvere gjorde Kysterne usikre **), vel hedder det i en Herredsbog, at Pesten i de Dage rasede paa Landet ***); men man nævnede dengang enhver Epidemie med dette frygtelige Navn. Tiderne vare ellers gode, Levetsmidlerne lette i Prisen, og Kongen tog Skatterne i Naturalier. Om endog ikke den skulde

*) F. Cr. Phaneffjords fra 1600.

**) Hvitfeld, II., S. 352 o. flr.

***) Jævnfør Hvitfelds Bispekrønike, S. 42.

269

gængse Priis blev godtgjort paa Skattekorset, er det dog indtil Forundring besynderligt, at en Tønde Rug blev leveret i Skat for 6 Skilling, en Tønde Byg for 8 Skilling, en Tønde Smør for 1 Rigsdaler, en Tønde Honning for 7 Mark, en Oxe for 3 Mark, eller 6 Skilling Grot **).

Den gamle Kjøbstad Borg, nu Borre, florerede endnu i denne Konges Tid, eftersom Fjorden dertil var for temmelig store Fartøier seilbar. Christian optæg ei alene 1451 denne Byes Magistrat og Borgerskab under sin kongelige Beskyttelse; men bekræftede og de gamle Privilegier, som af de forrige Konger vare forundte, og gav dem nye. Resen siger, at disse i alle Henseender vare eens med Nykjøbings paa Falster. De angik da fornemmelig Brugen af de kongelige Skove og Overdrev til Græsgang, hvorved Kongerne fra de ældste Tider af søgte at ophjælpe Kjøbstæderne. Ikke destomindre var det naturligt at Borre maatte synke og, paa saa lidet et Land som dette, tilsidst gaee under, jo mere Stege tiltog. Produkterne fra Landets nordostlige Ende, egentlig kun Borre og Maglebye Sogne, kunde ei forslaae

*) Hvitfeld, S. 911.

**) Hvitfeld, S. 957.

270

som Handelsvare, og hvad Landbeboerne af disse Sogne, eller den lille Kjøbstad skulde kunne staae ved, at have det liggende tilfals.

Desuden laae Borre saalænge den var eneste Kjøbstad aldeles ubeqvemt for den betydeligste Deel af Landet, som dertil havde bundløse, høistbesværlige Veie, over de Tid efter anden vandfri blevne Veiler, som før seilbare gennemskare Øen. Stege ligger derimod i Landets Middepunkt. Formedelst det kongelige Slot, Gildet, Lehnsmændenes, Fogedens, Sogneherrens og flere fornemme Personers Nærværelse; ligesom formedelst den større Sildehandel og Markederne i Skanør, Falsterboe, Rostok o. fl. St., som alle vare i gang; maatte og strax flere indsigtfulde, humane og bemidlede Kjøbmænd efterhaanden fremkomme og nedsætte sig der. Fra første Haand kunde disse forskaffe de Vare Landet behøvede, altsaa sælge dem lettere, end Borgindvaanerne, der formodentlig ene og alene af forbiseilede Nordmænd og lybske Kræmmere erholdt deres Boder forsynede; maatte altsaa kun med

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

ussel Fordeel udhøkre igjen som Fuldmægtige for deres Creditorer. Dertil havde Stege nu et langt renere og dybere Indløb, fremfor

271

Borre, hvis Fjord mere og mere begyndte at tilgroe. Stege Havn var ogsaa stikkere, laae under Fæstningens Kanoner, og fra Pakhusene af kunde umiddelbar losses og lades, hvilket er en stor Fordeel for en Handelsstad. Da Levnetsmidlerne fra begge Kanter af Landet tilfløde denne nyere Bye, kunde Arbejdslønnen ogsaa der være lettere, end hist, hvor de Handlende og Haandværkerne havde mindre Leilighed baade til Arbeider selv og Arbejdsprodukternes Afsætning. Fremdeles var Stege dengang tæt omgroet med Skov, saa at det efter Stege dengang tæt omgroet med Skov, saa at det efter Sagnet endog var saare vanskeligt at have sine Kaalhaver i Fred for Kronhjorte, der ligesom tamme gik ind og ud af Byen; hvorved Træ til Skibe m.m. blev lettere i Prisen.

Borre kæmpede dog endnu i tre følgende Kongers Tid mod sin Undergang, endkjønt den maatte see sin kommende Skjæbne i Leires, Søborgs, Hammers, Hærvigs og flere Kjøbstæders Undergang, da nye og bedre beliggende opstode ved Siden af dem.

Imidlertid ville vi see hvad Regenterne have gjort for at hindre dens Fald. Ligesom til Borgerne i Nykjøbing, saa gav Christian til dem i Borre den besynderlige Benaadning: at Creditor maatte forfølge sin Debitor som ei vilde betale, hvor han saa flygtede hen i Riget, anholde ham hvor han kunde, lade ham gribe, og paa Lovens Vei gjøre Indførsel i

272

hans Boe, eller Gods '). (See det sjeldne ved Herr Prof. Nyrup meddelte aabne Brev, denne fattige Bye til Bedste, i Anhanget.)

Denne for det almindelige Vel saa virksomme Konge indsaae og at Fremmedes, især Hansa-Kjøbmændenes, Forprang med Møens Bonde, ligesom dennes idelige Fart til Tydskland med sine Produkter, var yderst skadelig. Derfor søgte Christian, da Stege Borgere besværede sig over dette Indgreb i deres Rettigheder, at raade Bod derpaa, og forbød strengeligen, under Varenes Fortabelse, alt Forprang paa Landet og udenfor samme, (See Stege Byes Privilegier i Anhanget.)

Af Kongens flittige Nærværelse paa Stegehuus, tilligemed hans Adel og Raad, have og Borge-mesterne Boo Skelwis og Peder Ravn ret godt vidst at betjende sig, for at erholde de store frie Jorder, Skove og Overdreve, saavel omkring Byen, som i Heieden og paa Ulfshalen. (See Steges Privilegium 1476.)

Man mærker allerede hvorledes Kjøbstadsbeboerne have ved Regentens Magtsprog seet sig nødt til at betrygge sig mod Lehns mændenes og Fogedernes Indgreb i de dem forhen af Kongerne givne Rettigheder. Af saadan Conflict kunde ikke andet end

*) Atkas Resenii ad vrb. Nykjöbing.

273

indbyrdes Had efterhaanden opstaae, hvilket hemmeligt ulmede, indtil det i det 16de Aarhundrede, næsten i alle danske Kjøbstæder, udslog i fulde Luer og Adels ofte grusomme Mishandling af Borgerne.

Men saa heldige Stege Byes Beboere i saa mangen Henseende vare under Christian den Førstes Regjering, maatte de dog friste en af de store Ulykker, der ofte i et Øieblik gjør Ende paa al Velstanf. De fleste Stæder i de Tider vare byggede af Tømmer og tæggede med Bark, eller af Bindingsværk, med Straatag og klinede Leervægge. Haugerne og Gaardene ved Bygningerne, omgivne af Tjørnegjerder og Plankeværk *), tilbøde luftige Spillerum for Ilden, naar den kom løs. Derfor er det ei forunderligt, at Stege mere end eengang ødelagdes ved Ildsvaade. Den frygteligste var 1457, da

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

næsten den hele Bye blev lagt i Aske. Efter Sagnet skal Sanct Hans Kirkes Taarn, forhen langt mere arkitektonisk end nu, være nedbrændt og endeel af Kirkens Indvendige tillige fortæret. Hvad Handel og Flid havde erhvervet blev i faa Timer et Rov for Luerne. Berøvede Huus og Hjem, uden Klæder, uden Næringsmidler, hørtes fem hundrede Borgerfamiliers Veeklager mellem de brændende Ruiner. Det varede hele 30 Aar

*) Nyerups Kjøbenhavnske Beskrivelse, S. 20.

274

inden Byen igjen blev opbyggt; thi saavel Kongerne som Byernes Magistrater, søgte efter saadanne Ulykker, der, ifølge Hvitfelds Beretninger, i den Tid traf saamange Kjøbstæder, at formaae Borgerne til en anden Bygningsmaade. Uagtet Befalinger og Præmier, opstode ikkun langsomt Gaarde og Huse, byggede fordetmeste i Bindingsværk af Egetømmer og brændte Steen; dog ogsaa nogle grundmurede, eller af Kridesteen, tæggede med Tegl eller Skiefer *), synes den dog fra hiin ulykkelige Brand af at have tabt Meget, saavel i Omkreds, ssom Folkemængde. Naar Wieland og Sandvig **) fortæller om Bygninger af Kridesteen sammesteds, hvilke endnu, sparede dra senere Ildebrande, skulle i forrige Aarhundred have været tilovers, maatte man tænke at Nøden havde lært Forfædrene, at benytte sig af det Bygningsmateriel, som indefor det forvittrede Kride vistnok i betydelige Masser findes i og under Møens Klint. Man dersom dette havde været Tilfældet, vilde der endnu være Mindesmærke deraf i Brud og Gruber paa Stedet; og da saadanne Spor ikke findes, er det rimeligt at hiint Material er tilsæes ført

*) Joh. I. Hages Mscr. Sandvig, S. 22.

**) Sandvig, l. c.

275

fra Gjenboforbjerget Stevns, ligesom Stenene til de nu under Bygning værende Herregaard Klintholm.

Iblandt anseelige Mænd paa Møen undrer Chrsitian den Første maa ikke glemmes Lehnsmanden Axel Walchendorph, Ridder, Herre til Høibyegaard, Søn af Henning Walchendorph og Fru Inger Axelsdatter Gjõe. Han var først Landsdommer i Laaland, siden Lehnsmand paa Nykjøbing Slot of Dtegeborg, hvor han som saadan nævnes ved Aaret 1480. Om han umiddelbar har succederet førstnævnte Lehnsmand Erik Aagesen, som det synes, lader sig ikke bestemt afgjøre. Ridderen selv er ei heller bekjendt af Andet, end at han, gift med Palle Ulfelds Datter Margrethe, var Fader til de tre mægtige Prælater: Biskop Erich Walchendorph, Kong Christian den Andenss Kanzler, Erkebisp i Trondhjem; Mag. Hans Walchendorph, Provst i Roeskilde, og Mag. Knud Walchendorph, Archidiakonus i Kjøbenhavn *).

Saameget ellers denne Konge ved sin Regjerings Tiltrædelse søgte at faae de forpantede Lehn, og Krongodser tilbage **), faae dog ogsaa han sig nødt til, siden efter Krigen mod Karl Knudsen, at laane

*) Sandvig, S. 51.

**) Holbergs D. R. H., I., 649.

276

Penge hos sine mægtige Lehns mænd, give stort Pant for saare ringe Summer og betale Adelen med Bøndergods i Provindserne.

Iblandt andet maaatte han og angribe de smaa Godser, Kronen endnu eiede paa Møen, hvoraf den største Deel var i de roeskildske Bispers og Stegeborgs Lehns mænds Vold. Saaledes findes i Vartou

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Hospitals Protokol No. 1 denne Konges Brev af 1469, efter hvilket noget Gods i Vestud, Torstenæs og Kogsebye gives for troe Tjeneste en Hofmand ved Navn Godske Barsebek. (See Anhanget). Fremdeles gjemmer det kongelige Geheimearchiv et Brev, hvorved Sjømark (nu Liselund) pantsættes til Herr Peder Falster, Ridder, Landsdommer i Falster, for hundrede Mark lybsk. Det er udstedt under Kongens Segl ved Paasketider 1465 paa Nykjøbings Slot *). Paa samme Gods udlaante siden i Aaret 1531 Peer Falster til Sæbye til Frederik den Første 60 Mark, for hvilke Kongen forhøiede det forrige Pantebrev **). Endelig forundte Kongen i det følgende Aar denne sin Mand og Tjener, at han maatte indløsetil sig fra Faders Oluf Falsters Arvinger det Pant, som denne havde havt i Søemarke og det

*) Docum. in Arch. Reg., Seculi XV., No. 256.

**) Møens Reg. No.13 membr. Sigil. abest.

277

beholde uafløst sin Levetid, uden saa varm at hans Majestæt eller Efterkommere vilde indløse det*). Saaledes var han forgodt Kjøb snildeligen bleven Herre af Godset. Sandvig har i at opregne de fordum paa Landet værende Herregaaarde forbigaaet denne Søemarke Gaard, som var en Kongsgaard og kaldtes Nyegaard, hvilket disse gamle Dokumenter udtrykkelig sige. De bestemme endog dens Beliggenhed, nemlig i Søemarke Bye i Maglebye Sogn. Men siden Marienborg, da Sandvig skrev, bebævnedes med dette Navn, og Archivdokumentet maaskee ikke er blevet efterseet, har han antaget at der ikke kunde være to Herregaaarde af eet Navn, hvilket endelig heller ikke til een Tid var Tilfældet, da Søemarke-Nyegaard forsvandt længe før Nyegaard i Dansholte Sogn blev af Etatsraad Moltke bygget.

§. 5.

Vi komme til et af de vigtigste Afsnit i Møens Lands Historie. – Pesten 1484, saa Lybekkerkrigene, endelig Grevens Feide bleve Aarsager her paa Øen til frygtelige Ødelæggelser – ei at tale om at Skat, tilforn kun paa Herredagen æsket eller frivilligen givet, blev forordningsmæssig paalagt og ind-

*) Møens Reg. No. 14 menbr. cum Sigil. Regis adpend.

278

drevet, at Dyrdis og Hunger trykkede, og at engelske Søerøvere gjorde de Søefarende paa vore Strømme og Beboerne paa Kysterne overordentlig Skade ved Voldsomheder og Plyndringer. Kong Hans rustede derfor adskillige Orlogsskibe, udstedte ei alene Tilladelse, men Opmuntringer til at gaae paa Kaperie, og fik efter ni Aars Anspændelser endelig disse Uordener paa Havet standsede *). Hans Flode of Sømænd bleve derved øvede, men just dette opvakte Hansestædernes Ivresyge og Frygt. Den snilde Svante Sture, med hvem Kongen kæmpede om Sverrig, vidste at betjene sig af deres Frygt og bringe dem paa sit Parti. Han havde allerede indtaget Gulland, Øeland, Bornholm, Stegeborg **), Ratzeborg og flere Stæder. Under disse Omstændigheder søgte Kong Hans, 1502, at drage Lybek med Stæderne ud af det svenske Forbund, anmodende dem, i Hensyn paa de Friheder de nøde i Danmark, ei aat gjøre Eet med Sverrig, eller tilføre hans Fiender der Proviant og Vaaben. Men i ægte Kjøbmandsaand afsloge de det ***). Deres Skibe bleve ikkun virksomme i at tilføre Fienden det Fornødne. Den fortørnede Konge lod nu sine Vagtskibe og sin Flode gjøre

*) Hvilfeld, S- 979 o. f.

**) Hvitfeld, S. 991.

***) Hvitfeld, S. 1044.

279

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Priser hver de kunde, og Fiendtlighederne vedholdt indtil 1506, da de Lybske ved Congressen til Segeberg, stadfæstet følgende Aar til Nykjøbing paa Falster, indgik; at de ei herefter vilde føre nogen Handel med Sverrig, førend dette Rige havde underkastet sig Kongen, hvortil de lovede at være behjælpelige. Men da Urolighederne i Sverrig varede dem forlænge, begyndte de Krigen paany 1509, og i Foraaret dette Aar løbe de langs med Landene Laaland, Langeland, Falster og Møen, hvor de gik iland og anrettede store Ødelæggelser ved Brand og Plyndringer *). Vi ville i den daværende overordentlige Stegeborg Lehnsmands, Anders Billes, Historie udførligere beskrive denne for vor Øe saa haarde Krig. Først et Par af hans Formænd for Ordenens Skyld med faa Ord omtalte.

Efter Axel Walchendorph nævnes som Hovedsmand paa Stege 1485 Vincentz Iversen **). Ham fulgte Jørgen Rud den Yngre, som med saamange andre stolte Riddere faldt i det mærkværdige Slag mod Ditmarskerne Aar 1500 ***). Saa Hans ****), en ældre Broder af den følgende An-

*) Hvitfeld, S. 1067 – 1072.

**) Diplom in Arch. Reg.

***) Diplom in Arch, Reg. og Hvirfek'ld S. 1084.

****) Michelsens Opusc. general., Mscr., 1510. Sandvig, S. 51.

280

ders Bille, Sønner af Ridderen Bent Torbensen Bille til Søeholm i Stevns Herred og Fru Ermegaard Frille Eggertsdatter. Hans Bille eiede Herregaarden Skjoldnæsholm, var to gange gift, først med Fru Anne Lauridsdatter Thott, dernæst med Fru Inger Corfitzdatter Rønnov, og havde endeel Børn, men som ei siger Sandvig, efterlod sig ægte Afkom *). Vi finde denne Lehnsmænd imellem de andre Herrer, som til Nykjøbing i Falster 1507 ratificerede den Aaret før sluttede Fred med Lybekkerne, hvilken de saa snart skjændigen brøde **). Broderen hevne hans spottede Underskrift.

Anders Bille, Ridder, Danmarks Riges Raad, Rigets Marsk og Lehnmand over Møen, Herre til Søegaard sammesteds og til Søeholm paa Stevns ***), er en meget mærkværdig Mand i den danske Historie og særdeles fortjent af Møen. Allerede i en und Alder var han i Krigen mod Rigsforstanderen Steen Sture af Sverrig Oberst og Acheliemester, eller Kommandør for det kongelige danske Artillerie. I Aaret 1505 forlehnede Kongen ham med Møen.

*) Sandvig, I. c.

**) Hvitfeld, 1068.

***) Sandvig, S. 46.

281

Ikke som andre Lehnsmænd før og efter hans Tid hængte han ved Hoffet; men opholdt sig næsten stedse paa Stegeborg, aarvaagen over Byens og Landets Tarv. Selv saae han sig om alleevagne og var bestandig paa Udkig imod Danmarks daværende Fiender, de Svenske og Lybske, saa at endnu i Klinteskoven nogle Steder benævnes efter ham. Da lybellerne Aar 1509 gik løs med Erobringer og Plyndringer paa de danske Æer, var Bille ikke seen med at føie Anstalter her paa Landet til deres Modtagelse. Stege var den Tid velbefæstet med Steenmure, Volde og Grave, og Slottet som Magazin efter de Tidens Brug godt forsynet *). Den 30te Mai 1510 gjorde de Lybske Landgang gjennem Borre Løb, ved Nørre Vestud, brændte denne Landsbye med Kirken sammesteds og omliggende Byer, nedbrøde Borgen i Borre Bye og ødelagde i Bund og Grund denne lille Kjøbstad. Dette var dem saameget desto lettere at iværksætte, som Østerherreds Indbyggere næsten alle havde forladt deres Boliger og taget deres Tilflugt til Stege. Lybekkerne rykkede om Natten imod denne Fæstning under

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

deres Anfører Storteboli, og skjulede sig udi Gravene, i det Forsæt, Dagen derpaa, den 1ste Juni, at besige Voldene og indatge Byen. Men

*) Hvitfeld, S. 1077.

282

Bille, som havde faaet Vesterherreds Bønder ind, modtog med dem og Borgerne den stormende Fiende. Bøsseskud, Pile, Stene, sydende Kalk og brændende Tjære regnede dem over Hovederne, saa at nogle Hundrede satte Livet til i Gravene. Iblandt dem var Oberst Storteboll. Bestyrsede ved hans Fald forlode de hovedkulds Byen for at søge deres Skibe. Men Anders Bille og Landfolket forfulgte dem, indhentede dem ved Høybye (nu Nyborre) og slog dem ved de efter disse lybske Mænd opkaldte Mandshøie *). Dog lode de sig ikke derved afskrække fra at udbrede derres Ødelæggelse over Nabolandene. Ikkun Lehnsmanden paa Stedehuus toge de sig vare for. Han udvirkede ved Fredsslutningen til Malmøe St. Jørgensdag i April 1512, at Lybekkerne foruden anden Erstatning bleve forpligtede til at opbygge Borre Kirke, hvilken Forpligtelse de og 1514 gavde opfyldt, da en ny, stor og smuk Kirke af brændte Steen med Seierværk og Klokker der stod opført **). Disse den tapre Lehnsmands Fortjenester belønnede Kong Hans kort før sin Død, 1513,

*) Wiborg, Cpa. X.

**) Holbergs D. R. H., I., S. 842. Hofmans Efterretninger om danske Adelsmænd, III., S. 324 o. f. Rhodes Beskrivelse over Laaland og Falster, 2D, S. 18. Borre Kirkes Ministerialbog. Antegnelse af Præsten S. B. Bredaht. Sandvig, S. 40, 41.

283

ved at ophøie ham til Rigsraad. I dette Embed blev han siden i Kong Frederik den Førstes Regjerings Tid brugt ved mange vigtige Mellemligheder og Gesandtskaber. 1533 i det ulykkelige Interregnum efter Kong Frederiks Død, viste han sig som en af de virksomste Mænd i Rigets Raad. I dette Aar døde hans første Gemalinde Fru Petronelle Stisen Krognos paa Stege Slot, og fra den Tid bliver han først mærkkelig for dette Land i Greven Feide. Anders Bille var den første, som fra Klinten i Aaret 1534 blev den lybske Flaade vaer, da den kom Falsters Nakke fordi. Ufortøvet lod han ei alene Expresser afgaae med sit Forslag til Biskop Rønnow i Kjøbenhavn, som i Intertegnets Tid havde Meget at sige; men føiede og alle mulige Anstalter til at forsvare sin Forlehnning, Stege Slot *)- Saasnart han der fik hylde i Roeskilde paa Christian den Andens Vegne, rykkede mod Kjøge og havde isinde at beleire hans Gaard Søeholm, fordi han af Falsterboerne, der strax ved Deputation til den forbiseilende Christophers Flode erklærede sig for Christian den Anden, var angivet, som Den der afholdt Møenboerne fra at overgive sig, forlod han dette Land for at forsvare

*) Hages Manuscript. Sandvig, S. 25.

284

sin Eiendom. Men efter et tappert Modværge nødtes han til at overgive sig, og han svor nu Christian den Anden Huldskab og Mands Troe. Imidlertid havde han før sin Afreise ikke glemt at sørge for Stegeborg. Frygtende for, hvad der ogsaa skete, at Landet og Byen, der elskede Christian den Anden, skulde i hans Fraværelse erklære sig for Kongen, og bemægtige sig Slottet, havde han lagt 4 Adelsmænd i Slotslov, d. e. givet dem det til Ansvar; men tillige beskikket 4 af Borgeskabet som Medforlegningsmænd. Med Borgemesteren Niels Walters og begge Raadmændenes, Jens Erichsens og Morten Andersen Skræders Samtykke, forraskedes ikke bestomindre Slottet*) Efter hildet Raad gik nemlig de 4 Borgere ud af Borgledet, eller Slotporten, som om de vilde gaae i Byen; men lode i det samme Ridderne anmode om at træde et Øieblik ud, da noget Vigtigt endnu var at aftale. De andre Borgere, som vare forsamlede, grebe dem ufortøvet, og da Slotsfogeden Hans Stisen, Billes Svoger,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

med den militære Besætning ilede til, blev han slagen og dræbt. I faa Timer var Slottet sprængt med Krudt, og efter faa Dage, med Undtagelse af Ladegaarden og Fæhusene, i Bund og Grund nedbrudt. Aarsagen

*) Hages Manuscript.

285

gerne vare mange. Ei at tale om at Lehnsmændene, Bille ikke undtagen, despotiserede Byen, saa maatte og alt Proviant fra Vesterherred gaae derigjennem, af hvilket man i det ringeste udsøgte det Bedste, om man ikke forhindrede Tilførsel. Slotsfogederne og selve Lehnsmændene handlede med Sild, Tjære, Kalk, Salt, Korn, Jern, Blye o. desl., under Skin af Fornødenheder for Fæstningsmagazinet, og tilføiede derved de Handlende stort Afbræk. Desuden troede man i den forvirrede og borgerlige Oprørstid, i hvilken Staten uden Konge befandt sig, ei at være det tvetydige Rigsraad, eller nogen Anden end Almuevennen Kong Christian den Anden end Almuevennen Kong Christian den Anden, Troskab skyldig.

Men Borgemesterne og Raadsherrerne bleve ligefuldt fængslede, saggivne og dømte til Henrettelse med Øxe, hvilken Straf og blev fuldført Aaret efter ved Mortensdagstider 1535. Vel havde deres skyldfrie og kummerfulde Hustruer, ved personligen at bønfalde Rigsraadet, udvirket dem Pardon. De vendte med Glædens Budskab tilbage; men en gruelig Skjæbne, eller et forrædersk Anslag af en forbittret Adel, fuldbyrdede Dødsdommen faa Øieblikke førend de ulykkelige Qvinder ankom *).

*) Hages Manuscript.

286

Ogsaa Stege Byes Borgere bleve paa en Maade samtlige straffede; thi den Gjeld, som Kong Hans allerede 1509 havde gjort hos Anders Bille paa 2000 Mark dansk, og som ved Christian den Andens Vidisse af Aar 1517 *) var stadfæstet mod Pant i Slottet Stegehuus paa Møen, maatte Borgemester og menige Borgerskab paatage sig. Man finder i det kongelige Archiv deres Gjeldsbrev udstedt til Hr. Anders Bille til Søeholm, Ridder af 1542. Mærkeligt at iblandt de mange undertegnede Navne findes ogsaa adelige Borgeres, f.eks. en Frantz Povisk, hvis Vaaben-Sigill er med flere vedhængt Brevet. Grev Christopher lagde strax med en Flaade ind i Kjelbye Havn efterat Slottet var ødelagt, og indtog Stege **). Sin Tilfredshed med Borgernes Heltedaad og Hengivenhed til den fangne Konge, der allerede 1521 havde gjort sig fortjent af Bye og Land, ved at give Indbyggerne store Friheder ***), lagde han for Dagen, i det han Aar 1535 meddelede Borgerne i Kogens Navn Brev paa, at de maatte annamme Vesthale og Vesthale-Fang (d. e. det store

*) Docum, in Arch. Rg. Cancellie-Register, No. 7.

**) Pontoppidans Danske Atlas, I., S. 260. Hages Manuscript. Sandvig, S. 35.

287

Overdrev Ulfshale, og Heinedens Skove) med alt Tilliggende til evig Tid *)

Ikkun Ladegaarden og Fæhusene bleve satte istand igjen, men Slottet som Fæstning blev dirimod ikke siden opbyggt.

Det synes at Møen haver tabt sin Ynde i Billes Øine, da Slottet ikke længere var der, eller hvad Aarsagen har været til, at vi ikke mere finde ham her personlig, uagtet han en Snees Aar endnu havde Øen i Forlehnning, og hans sidste Frue, Anna Lykke, endnu som Enke boede der efter ham **); thi vel fik Albrect Gjõe 1536 Stege Slot i Pant ***); men Bille hævede Indkomsterne. Men han maatte ogsaa være allevegne. Allerede i December 1534 fulgte han Grev Christopher, som hans første Minister, til Colding, hvor Hertug Christian, den udvalgte Konge, og Greven mødte til Forliig, hvilket dog ikke

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

fandt Sted. Siden blev han brugt af Christian den Tredje i adskillige vigtige diplomatiske Anliggender, blev omsider 1553 udnævnt til det høieste Rigsemd, og døde 1555 paa sin Gaard Søeholm som Rigets Marsk, henved 86 Aar gammel, efterat

*) Sandvig, S. 18, og Stege Byes Privilegier.

**) See Lehnsebrev til den følgende Lehnsmænd Herlof Skaffue, in Ardh. Reg.

***) Cancellie-Register No. 4, Fol. 92.

288

have paa forskjellige høie Æresposter tjent Fædrelandet under 4 danske Konger i 53 Aar, og havt det meget indbringende møenske Lehn i et halvt Aarhundrede. Hans Begravelse er under Alterfoden i Maglebye Kirke paa Stevns *). Med hans ommeldte første Gemalinde havde han 11 Børn; med den sidste, Anna Lykke, ingen. To af hans Sønner, Oluf og Mouritz, ligge begravne ved Alteret i Stege Kirke**). Hans Familie er uagtet de mange Børn uddød, og den nuværende Billes Familie er af en anden Linie.

Saa glimrende en Mand han i de Dage var, saa aabenbart ligger det i hans Karakter, at han forstod at snoe sig, og var om sig allevegne. Medens Otto Rud, opvakt af Søvn ved Aage Johansens Trompeter, sloges om Natten med de Svenske ved Elfsborg, sneg Bille, som laae i samme Telt, sig bort, uagtet han kommanderede Artilleriet; men vidste dog at mage det saaledes, at Kong Hans tog hans Parti mod den skjældende General og erklærede ham uskyldig. Med den oprørske Erkebiskop i Upsal, Gustav Trolle, førte han en ikke utvetydig Brevvexling, istedetfor at rive sig løs; men var snu nok til at for-

*) Weinwicks Beskrivelse over Stevns, S. 1178 og 118.

**) Confr. Hofman, og Sandvig, S. 18. S. Abildgaards Tegning af Liigstenen findes i det antiqvariske Museum.

289

tælle Kongen de Prøver, hans Fiender fandt for godt at sætte paa ham, og at levere de Breve han vilde fra sig. At han, for at forsvare sin private Eiendom Søeholm, forlod sit Embed paa Møen; at Grev Christopher var saa høflig imod ham, samme Dag han havde overgivet sig og svoret hans Partie, at beholde ham til Gjæst hos sig om Aftenen, og han saa høflig at blive; at denne kloge Hærfører tog ham med sig, som hans ypperste Raad, til Kolding, hvor der intet Forlig blev af med Hertug Christian, m.m.: Alt dette synes at bevise hvor lidet ugrundet Kong Christian den Tredies Mistanke og Forbittrelse var imod ham, som Den, der formodedes ved Skjænk og Gaver at have ladet sig lokke til det fiendtlige Parti. Men Bille vidste og her Raad; han gik igjennem Fruentimmerne til Kongens Naade, og fik ved deres Forbøn Sæde i Rigsraadet igjen. Imidlertid troede Regenten ham en lang Tid ikke. Han maatte give en Forskrivning, at han aldrig herefter vilde foretage sig Noget mod Kongen eller Riget, og være fornøiet med det, som var blevet afgjort paa den store Herredag 1536. Og endskjøndt han allerede 1540 var udnævnt som Gesandt til et Møde i Kölln, hvor Keiseren vilde forlige Christian den Tredje med Pfalzgreve Frederiks, fattede Kongen,

290

da han stod reiseferdig, andre Tanker, og lod ham blive *).

At han var om sig og blev en riig Mand paa Møen, lader sig dokumentere: Naar en Gaard, et Huus, eller blot en Part deraf, var at faae Stege, lod han sig det tilskjøde. Saasnart et Skib strandede paa Klinten, indfandt han sig der, og lod det med Vare og Tilbehør tilslaae sig. Var Regjeringen forlegen for nogle Skillinger, udlaante han samme mod forsvarligt Pant i Slotte og Ladegaarde. Blev Pantet, som Stege Slot, ødelagt og der var Fare for Tab fra Skatkammerets Side, log han Borgerne paatage sig Gjelden. Hvor en Tiende var at fange, som Roeskilde Biskops Tiende af Phanefjord, fik ingen Anden den end Bille. Modsatte man sig Lehnsmændens foregivne Rettigheder, lod han sig samme

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

hjelme ved Thingsvidner. Saaledes fik han 1533 beviis, at Kongesilden paa Møen tilkom det ham at oppebære, endskjøndt hans Lehnsbrev ikkun lyder paa Stege Lehn, Kronens Rettighed undtagen **). Selv Kongens Vildbaner paa Møen og

*) Hofmans Efterr. om danske Adelsmænd, III., 327.

**) Reg. Cancellanæ danicæ, No. 3. 1526. No. 4, 1509, No. 9, 1517. No 6, 1532. No. 7, 1542. Sjælland og Møen in Arch. Reg., No 104, Aar 1529. (Anhanget.) Reg. Cancellanæ Danicæ, No. 15, 1533 (Anhanget), og No. 4, fol. 179, b.

291

andre Steder gik han saa nær, at hans Fætter Eske Bille, paa Christian den Tredies Befaling, maatte under Kongens Ugusnst forbyde ham denne Ødelæggelse *). Naar andre, endog forholdsviis fattige, Riddere og Stormænd staae Brudegave-Registrene for Sølvkander og Credentser paa 2 á 300 Lod, som kommer Anders Bille med 3 á 4 Rosonobler. Desuagtet var han en Mand, som i de Tider udmærkede sig ved Pragt **), og uagtet hans Kappe var ikkun af velberedt Kalveskind, seer man dog af hans snorrige Billed hos Hofman***), at hans Dragt har været galoneret, og t han i de Dage har været en ret galant Herre.

Den kjække og rige Mand er ogsaa gjerne imponerende. Saaledes finde vi Bille tiltale tvende Konger, Frederik den Første og Gustav den Første, i Malmø: ”I dog ingen Kundskab kan have, og det tør jeg sige, at Ingen derom er bedre underrettet end jeg,” o.s.v. ****). Protestanterne forfulgte han. Hans Tausen fik han forjaget. Med den snedige Hertug Albrecht af Meklenborg holdt han, ifølge sin Forbindelse med Christopher, en hemmelig, fortrolig Brev-

*) Danske Mag., 6 B., S. 216, 217.

**) Danske Mag., 6 B. S. 189, 190.

***) Hofmans Efterr. om danske Adelsmænd, III., S. 329.

****) Erik Jöransens Historie om Gustav den Første, S. 89.

292

vexling til Lutheranismens og dens Ven, Christian den Tredies, Undertrykkelse *).

Kort; Anders Bille var en virksom, kjæk og snild Embedsmand, et lyst, politisk Hoved; men fiin, falsk, gjerrig, stolt, herskesyg, og fra Karakterens Side neppe værdig alle de Lovtaler, der i Bøger ere bragte i Omløb til hans ubetingede Berømmelse.

Det har været nødvendigt, for ei at afbryde denne mærkværdige Mands Historie, at gaae udenfor den chronologiske Orden og anticipere Tildragelserne her paa Landet i Grevens Feide, i hvilken Bille spillede saa mærkværdig en Rolle. Vi vende tilbage. Nær var det ved, at Kong Hanses Broder, Hertug Frederik, var bleven Møens Landsherre. Noget misfornøiet med den Deel han havde faaet af Slesvig og Holsteen, forlangte han af Kongen og Rigsraadet Laaland, Falster, eller Møen **). Begjeringen blev afslaaet. Aarsagen til Afslaget kan læses i Danmarks Riges Raads Brev af 1494 hos Hvitfeld; hvoraf tillige sees, at Kjøbstædernes Beboere endnu havde Andeel i Statsbeslutningerne, vare altsaa i

*) Danske Magazin, 2 B., S. 100, 101.

**) Hvitfeld 1009.

293

Besiddelse af den sande borgerlige Frihed, vare Statsborgere og ikke Spidsborgere; et Navn, som mange høist indskrænkede, forfaldne, fuskeragtige Borgere i vore usle Smaakjøbstæder nu fortjene. Men hine anseelige Borgere, hvoriblandt der vare mange Fremmede, især Haandværkere fra Lybek

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

og øvrige Nordtyskland, have maaskee følt sig vel meget. Magistraten i Stege synes at have havt nok at gjøre for at holde dem i Orden. Idet den sørgede for at faae Byens forrige Privilegier fornyede under Kong Hans, blev det tillige tilladt, ”at sætte urolige Borgere i Byens Hægte og Gjemme, indtil de havde staaet deres Straf, som Sagen var til” o.s.v., i Overeensstemmelse med Magistrats-Rettighederne i Kjøbenhavn og Roeskilde *).

Den i saa mange Henseender priisværdige Kong Hans havde og den gode Skik, i Fredstider at drage om fra et Land til et andet for at høre Sager og fattige Undersaatters Klagemaal **). I April Maaned 1507 opholdt han sig paa Stegeborg. Der erfarede han blandt Andet af Kjøbstadborgernes Klager, at de af forrige Kongen givne Byerettigheder ikke bleve raspekterede, at Forbudene imod Bøndernes umiddel-

*) Stege Byes Privil. af Resens Atlas. (Anhanget.) Jævnfør Nyerup, S. 88,

**) Hvitfeld 1089.

294

bare Activ-Handel med Tydskerne ikke havde gjort Virkning, og at Landmanden endnu ikke vilde komme til Marked, d. e. holde Torvedag i Stege; hvorfor Kongen, som det var om at gjøre at ophjælpe indenlandsk Handel og Vandel i Almindelighed, i fornævnte Aar, St. Thomas Aften, udstedede fra Stegeborg Forud mod hiint Uvæsen *). Ihvorvel dette Brev paa en Maade var i Gunst af Stege Kjøbmænd, er det dog værd at bemærke, at det tillades Bonden – der ellers let aldeles kunde bleven til Priis for skambydende Kjøbmænd – at føre til Tydskland hjemme tillagte Kreaturer. Blot Korn og Brænde skulde han ei seile bort med, men vel sælge til Fremmede, ikkun at det skete tiltorvs.

Endnu havde den ældre Kjøbstad Borre Haab om at vinde op, skjøndt Stege truede at tilintetgjøre den. Dens Borgere søgte Stege truede at tilintetgjøre den. Dens Borgere søgte og fik derfor, samme Tid da Kongen opholdt sig paa Stegeborg, dens forrige Kjøbstadrettigheder fornyede. Dette Dokument havde Byen endnu endnu i Original, med vedhængende kongelige Segl, og efter gammel Skik i et Futteral af Træ, da Byemændene i Aarene mellem 1720 og 1730 førte Proces med Forpagteren af Folke- og Familieskatten Jørgen Lund i Stege; en Mand, som spotviis

*) Stege Byes Privil. i Anhanget.

295

blev kaldet Familieforpagteren. Borre Byes Mænd, menende, i Betragtning af deres trykkende Omstændigheder, at være fritagne, som for flere Byrder, saa for denne i Manges Øiene odiøse Skat, overleverede deres Sagfører hiint Privilegium, paa hvilket deres Mening rigtignok skal have været grundet. Men Dokumentet forsvandt, og Borre Byes Eiendomsmænd bleve ved Høiesterets Dom tilfundne, at betale Familieskat og Consumption, ligesom andre Kjøbstads-Indvaanere. De maatte saaledes føle Kjøbstads Besværligheder, uden at kunne nyde Kjøbstads Herligheder, efterdi Farvandet var de fleste Steder tilstoppet, og den ringe Transit-Handel, der forhen havde opholdt dem, ikke længere var af nogen Betydning.

Endnu førte ogsaa denne ældgamle Bye sit Stadsvaaben og fik sit eget Segl, hvilket vidner ei alene om den høie Old, i hvilken den Borg er anlagt, men og om Byens særegne krigerske Vigtighed. Hiint havde intet andet Emblem inden Skjoldet, end et draget Sværd; dette derimod, en Kobberplade af 2 Tommers Tvermaal, forestillede Borgen selv, opført af Steen, fra hvis flade Tag fremstod en med Brynie og Sværd bevæbnet Skjoldmøe med Overskrift: S. (sigillum) civitatis Boræ. Originalstemplerne bleve som Oldsager forærede Biskop Worm af

296

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Præsten til Øster-Borre, Hr. Jems Engel, men de forkom i Kjøbenhavns Ildebrand 1728. Dog har Mag. Provst Huulbek i Stege endnu i Aaret 1729 havt et Duplikat af det sidste *)

Ligesom de fleste gamle danske Kjøbstæder, især hvor der var Fæstning, havde deres Ladegaarde, saa havde og Borg sin. Den lae hvor Nyborre nu er, hvoraf man kan slutte sig til, at Kjøbstaden ei har været indsluttet inden den lille Øes Omkreds, paa hvilken Borgen var bygget, men haver udbredet sig paa begge Landsiderne af Fjorden, som omgav Fæstningen. Nyborre har udentvivl været Forstaden. Da Borgen 1510 blev ødelagt af Lybekkerne, vedblev Ladegaarden at være en Kongsgaard indtil 1685, da dens forfaldne Bygninger omskiftedes til Garderstalde, og den Jorder til Græsning for Hestene. Men da dette underlige Experiment, som flere Steder paa Landet, f.eks. paa Phanefjords Hovedgaardstaxt, fandt Sted, ikke længere svarede Regning, bleve ogsaa Levningerne af hiin Kongsgaard nedbrudte, og syn Bøndergaarde oprettede paa Hovmarkerne, der bleve satte i tiendeydende Hartkorn **).

*) Herredsbogen, beg. 1700. Borre Kirkes Ministerialbog af forhenværende Præster: Jens Engel og Søren Bygball Bredal.

**) Herredsbogen, Mscr. Jævnfør Sandvig, S. 40 – 41.

297

§. 6.

Fra 1513 af, da Christian den Anden besteg sin Faders Throne, lysnede det igjen i en kort Tid op for Møen, saavel hvad Landmændene, som Kjøbstadsbeboerne angik. Trældommen, under hvilken de første fra Fortiden af sukkede, den Vold, Undertrykkelse og al Marv fortærende Udsuelse, de hidindtil havde maattet lide, da Lehnsmænd paa Slottene og Adelsmænd i hverandre Bondebye pinnede dem paa mange Maader, syntes nu at ville vorde formildet.

Af Christians mærkværdige Lovgivning fra 1521, bestaaende af 141 Artikler, sees det klart hvilken fortreffelig Landsfader han var, og skulde vedbleven at værre, hvis ikke tydsk Familienid, Lybekkerkeb, Adelsondskab og snedig Raadgivning havde forenet sig med hans naturlige Hidsighed for at styrte ham. Vi erindre fra det Forrige, at det var forbudet Bønderne paa Møen, at sælge deres Korn udenfor Landet; men Christian tillader dem, og alle Bønder, at seiele til hvilken Kjøbstad i Landet de lyste med deres Vare, og købe selv igjen de Vare de behøvede *). Vi have seet fattige Bonde i nogle Aarhundreder behandlet som en Hund, solgt for en

*) Christian den Andens Lovbog, 89 Art.

298

Hund, og som Træl eller Slave benævnet i Anordningerne under Titel af unyttigt Hion *). Lader os høre, da Møenboerne just her forekomme, hvad Kongen, gennemtrængt af Ærbødighed for Menneskeheden, Friheden og Retfærdigheden, siger derom: ”Slig ond og ukristelig Sædvane, som hidindtil paa Møen været haver, med stakkels Bønder og kristne Mennesker at sælge og bortgive, skal efter denne Dag ikke ydermere øves; men naar deres Husbond eller Herskab farer uredelig med dem, og gjør dem Ulov og Uret, da maae de støtte af det Gods de sidde paa og ind paa Andens Gods, som Bønder gjøre i Skaane, Fyen og Jylland**).” Ædle Christian! Vornedskabets Lænker, som syvende Christian sprængte, gav Du det første, dybe Fiilstrøg. – Den hele omtalte Lovgivning bærer saadant Præg af Retfærdighed uden Persons Anseelse, af Omsorg for den undertrykte, men saa særdeles vigtige Mand, Bonden, at det er intet Under denne elskede, ja tilbad saadan en Herre.

Borgerne glemte ikke heller at elske Kong Christian, som gik ud paa at danne af disse, især i Søestæderne, virksomme Medbeilere til Lybekkernes og

*) Suhms saml. Skrifter, IX. Deel. Hvitfeld, S. 1276.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

**) Christian den Andens Lovgivning, 111 Artikel. se også <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/christian-2s-land-og-bylov-1522>

299

de vendiske Stæders blomstrende Handel. Derfor gav han Kjøbstæderne paa Møen, ligesom i de andre Provindser, Friheder og Regler, Haandværkerne og Handelsvæsenet fornemmelig vedkommende, hvilke i enhver Henseende ere ypperlige. Aar 1516 gav han Stege Bye Privilegium paa, at det maatte holdes aarligen et Adel-Marked St. Mariæ Magdalenæ Dag, den 22de Juli *).

I Vordingborg Raadstue-Archiv skal findes en skreven Original-Vidisse af 1521, udstedt af Borgemester og Raad i Kjøbenhavn, formodentlig efter Kongen Befaling, til almindelig Bekjendtgjørelse, hvorefter visse Privilegier og Statuer for Kjøbstæderne i Sjælland, Laaland, Falster og Møen bestemmes **)

Lægge vi hertil den ligesom Commentar herover udgivne Forordning af 6te Januar 1522, er det indlysende, at der ikke til nogen Tid, før eller siden, er i det Hele saa særdeles sørget for de usle Kjøbstæder, der i der af Havet omgivne Danmark kunde og burde være ganske anderledes end de ere. I sidstnævnte Forordning, fra Cap. 110 til 119, samt i Cap. 139, indeholdes især fortræffelige

*) See Anhængen.

**) Aftrykt i D. Mag., Tom III. S. 296 ff.

300

Anordninger for Handelen med Sild paa Fiskerleierne, af hvilke der paa Møen til denne Tid har været adskillige. Saaledes havde Bispens Tjenere og Embedsmænd paa Elmelundegaard et Fiskernæ, hvis Beliggenhed ellers ikke angives. Spitelku (d. e. Speilsbye) Klostergaard havde ved Ulfshale et, som hed Syllebroe Leie. Fremdeles nævnes Stegeborg, Østermark, Rytzebek, Hjelms Leie o.s.v. *)

Stege Borger havde Opslag paa Falsterboe i Skaane **), hvor den største Markedsplads var. Lovgivningen for dette Fiskerie, Skanørs Fitheret kaldet, angik dem, som alle Andre, der søgte disse Pladse. Eens Pligter gave eens Rettigheder. Men Markedsdespoter fra Lybek forurettede dem, efter Christians deres Beskytters Flugt, paa hundrede Maader. Vel udgik 1532 Kong Frederik den Førstes Brev til Borgemester og Raad i Stege, at Ingen skulde gjøre Møens Folk Hinder paa deres Fith og Fiskerleie paa Falsterboe; men hvad bekymrede Lybekkerne, Hamborgerne og de øvrige Hansaer sig om

*) Et Vidne af Møenboe Landsting 1533 i det kongelige Geheime-Archiv. Danske Cancellie-Reg. No. 8, fol. 190. Herredsprotokol 1590.

**) Hadorphs Stadga i Udgaven af den gamle skaanske Lov, S. 69.

301

en Konge, de selv havde skabt. Endogsaa Hollænderne og pommerske Fiskere gjorde Stege Borgere mere og mere Forfang paa hiin afliggende Handelsplads. Vel lod Regjeringen, efter fornyede Klager, atter sidst i fornævnte Aar i en strengere Tone tilkjendegive Alle og Enhver: at ingen Andre maatte ligge med deres Baade, Skibe, eller Skuder paa det Fith paa Falsterboe Fiskerleie, som Stege Borgere havde Frihed paa, eller gjøre dem derpaa nogen Hinder *). Men Kraften til at iværksætte Befalinger og beskytte de Svagere var Frederik betaget. Fra den Tid af sank Møen. Handelen paa Skanør og Sildefiskeriet, der tørnede paa saamange Hindringer, blev ikke mere drevet med nogen Iver, og hørte ikke længe efter aldeles op. Dog finder man endnu i Christian den Tredies Tid, men heller ikke længere, Fiskerie af et Slags Betydenhed her paa Landet. 1551 udgik endnu en Forordning desangaaende, som befaler alle Ind- og Udenlandske, som besøge Møens Leier, at betale Kongesild

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

og den Rettighed, der af Fiskerierne bør ydes, nemlig fire Ol Sild af hver Aare, til Dronning Sophia, Kongens Moder **).

*) Danske Cancellie-Reg. No. 4, fol. 112.

**) Danske Cancellie-Reg. No 5, fol. 365.

302

Dog, under den mellemværende Adelskonge, som i Lybek blev givet Danmark, under Revolutionen ved Stegeborgs Ødelæggelse og Grev Christophers øvrige Machinationer, var Landet blevet for meget undertrykt, udplyndret og for afmægtigt til, at Alt hvad den herlige Christians Planer, søgte at indlede til offentlig Velstands Fremme, skulde have sat det saa strax paa Fode igjen.

Iblandt de oplyste Mænd, som opoffrede Rigdom, Embeder, Venner, for at dele den elskede Christians Skjæbne, og følge ham i hans Landflygtighed, fortjener især paa dette Sted Mester Hans Møenbo*) at nævnes. Denne Mand, af evangelisk Aand **). har ved Reformationens første Tider i

*) Hvitfeld, S. 1208.

**) I en ved Auctionen efter afg. Provst Lund i Stege kjøbt Virgil, staaer med hans egen Haand Følgende: Til Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager: Det er af adskillige Omstændigheder maaget rimeligt, at Mester Hans Boesen Møenbo, forhenpræst i Stege, har studeret udenlands (maaskee endog til Vittenberg hørt Luther) omtrent til samme Tid som de berømte Lærde Christen Pedersen, Christian Thorkilsen Mors, Hans Michelsen, Peder Lille Roeskilde m. fl.; og at han tillige med Mors har Deel i den af Hans Michelsen foranstaltede første danske Oversættelse af det ny Testament, som udkom 1524 trykt til Leipzig; men med Titelblad trykt til Antwerpen, fra hvilken Stad det først er udbredt og sendt her ind i Riget. C. Pontoppidans kurtsgesatste Reformationens-Historie d. dán. Kirche, S. 146, 147." Man

303

Tydsckland, nemlig Aar 1513, været catholsk Sognepræst i Stege og Provst paa Møen. I et gammelt Thingsvine af Østerborg nævnes han: Hans Boesen Møenboe, Sogneherre til Stege. Benævnte Embeder forestod han ikkun tre, fire Aar. Thi da Christian den Anden engang var paa Landet, skal han have hørt ham prædike, og været saa tilfreds med hans Grundsætninger og Talent, at han tog ham med sig som sin Hofpræst, i hvilken Egenskab han og reiste ud af Riget med ham *). I Aaret 1529 kom han igjen tilbage. Aarsagen var, at Kongen blev bragt til at vakle om sin Iver for Lutheranismen ved de Løfter, der bleve ham givne fra det hollandske- og østrigsk-keiserlige Hof, at naar han, forsonede sig med Kirken, vilde vende tilbage i dens Skjød, skulde han være vis paa den virksomste Hjælp til at erobre Danmark igjen. Han gav derfor nogle af sine troeste Tjenere Afsked. Den ny Regjering, som søgte at vidne Christians Tilhængere, benaadede strax den hjemkomne Møenboe med et Kanikdom i

veed et Lund, allerede som Almuus paa Ehlersens Collegium, har 1756, 1757, i Forening med Erishsen, Rottbøll, Dons, Bloch o. fl. været Medarbejder af de to første, vistnok fortrinligste Bind af Efterretninger om lærde Sager; hans Anmærkning fortjener derfor Opmærksomhed.

*) Sandvigs Møens Beskrivelse, S. 26. Møens Herredsbog, O., Stege Sogn. Danske Mag., V., S. 110.

304

Viborg, hvor han døde den 14de Mai 1557. Af de mange latinske Breve, som Kongen, ifølge vor gamle Herredsbog, skal have vexlet med Hans Møenboe, efterat denne havde forladt ham, er kun, saavidt man veed, eet tilbage *). Hvem Hans Møenboes Forældre have været, vides ikke. Men det er rimeligt, at han nedstammede fra den 1433 adlede Niels Møenboe, da han førte omtrent det samme Vaaben **). Denne Familie synes at være uddød med Proprietair og Commercedraad Christen Jensen Møenboe til Knivholt, 1770. Imidlertid leve adskillige Descendentere, endog af den saakaldte høie Adel, ei alene i borgerlig, men mængde gange i en ussel Forfatning, uagtet Slægten siges at være uddød.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

I Haar'bølle Bye, Phanefjord Sogn, levede endnu 1790 en fornuftig, men fattig Olding, ved Navn Ambrosius Hansen, som flere Gange har fortalt Forfatteren, der forundrede sig over det blandt Almuen fremmede Navn: "at efter hans Faders Sigende nedstemmede de fra en mægtig Mand i Kjøbenhavn, som man kaldte Bogbinderen, men var Borgemester. Den samme havde Meget," sagde han, "med Kong Kristen at gjøre. Det var i Dok-

*) Nyerups Udsigt over vort Fædrelands Litteratur i Middelalderen, S. 474, og Münters Reformations-Historie.

**) Sandvig, S. 27. Adels-Lexicon.

305

ter Morten Luthers Dage. Hans Slægtninge havde og engang været Præstefolk i Stege en kort Tid før Slottet faldt." Denne Gamle har efter al Sandsynlighed været en Descendent af Hans Møenboe, som var gift med Clare Ambrosia, en Datter af Ambrosius Bogbinder, den bekjendte Rædselsmand, det spillede Grev Christopher, paa Christian den Andens Vegne, Kjøbenhavn ihænde strax efter Frederik den Førstes Død. Muligt at Mester Hans Møenboe, Christans ivrige Ven, har som Svigersøn af Borgemesteren havt mere Deel i den hele Katastrophe, end bekjendt er, og Historien ommelder. Under denne Konge, siger Hages Manuscript, gjorde de Lybske andengang Landgang paa Møen, skjændte og brændte hvor de kom. Det var i Juni Maaned 1522. Formodentlig altsaa paa deres Tog til Bornholm, som begyndte den 22de Mai samme Aar. *)

Hvad Agerdyrkning til denne Tid angaaer, har Møen, som stedse rivaliserede med de andre Provindser, uidentvivel været saare vel dyrket. Kornpriserne, ligesom andre Levnetsmidler, vare idetringeste strax efter Frederik den Førstes Thronbestigelse

*) Holber D. R. H., II, S. 109. (<https://chr4.dk/dannemarks-historie-tome2-side-1-162>)

306

særdeles lette. En læst Rug, dengang 30 Tønder kostede kun 15 Mark, eller 8pz Tønden. En Læst Byg var, forunderligt nok, 2 Mark dyrere, en Tønde Smør gjaldt 8 Mark, en Tønde Honning 10 Mark, en feed Koe 2 Mark, en Boelgalt 1 Mark *).

Men det Aandedræt, Bonden havde faaet under Christian den Anden, blev qvalt med Eet. Adelen fik Lov til igjen at sælge det unyttige Hion. Koneg, i sin uventede Glæde over Kronen, indviede sin Hyldingsdag i Viborg 1523 med den Høitidelighed at brænde offentligten Dokumenter, hvorpaa Christian havde skrevet den uforbrændelige moralske Sentens: "Slig ond, ukristelig Sædvane, som hidtil i Sjælland, Falster, Lolland og Møen været haver, med arme Bønder at sælge og bortgive, ligesom andre uskjellige Creature, skal herefter ikke mere øves." Han gik videre. I sin Haandfæstning tilstod han Adelen den piinlige Dømmeret, eller Hals og Haand over denss Bønder, gav den samme Boeslod eller fulde Efterladenskab, og Ret til det Kornegods, den som Pant engang havde tillistet sig, o.s.v. **).

Hvorvidt ogsaa Møens Agerdyrkere havde Grund til bitter Misfornøielse vil man være istand til at be-

*) Hvitfeld 1287.

**) Hvitfeld 1252

307

dømme, naar man sammenholder Frederik den Førstes Diplom dem angaaende, udstedt 8de Dagen efter Marie Besøgelsesdag 1524, imod Christian den Andens, blot tre Aar tilforn udgivne, nye Lov og øvrige specielle Privilegier for Landets Beboere. Den dem givne Fordeel, at kunne seile til hvilken Kjøbstad de vilde med deres Produkter, blev ved et Magtsprog pludselig berøvet dem. Phanefjords Bønder maatte ei udskibe deres Korn til det ligeoverfor liggende Stubbekjøbing; Maglebyerne maatte ei handle i Borre, som dog endnu var Kjøbstad; alle Møens Indbyggere forbødes strængelig, at købe eller sælge Noget, undtagen i Byen Stege. Derhen skulde de igjennem bundløse Veie slæbe deres Korn, risikere det Kongskjøb, Lehnsmanden Anders Bille paa Stegeborg maatte finde for godt at aftvinge dem det for, og i øvrigt være Stege Kjøbmænds vilkaarlige Priser underkastede. De feiler aldrig, at jo den mægtige Anders Bille har havt sin Haand med i dette Diplom; thi at der nævnes Fogeder deri, som ere den samme haarde Lov underkastede, har kun Hensyn til Bispens paa Elmelunde, Ladegaardens til Speilsbye og andre Herregaardes. Lehnsmanden maatte jo sælge og handle hvor han vilde. Men bemeldte Dokument er altfor mærkværdigt til, at det ikke her skulde indføres

308

Det viser os den Forvirrelses, Tyranies- og Frygtsomheds-Aand, der havde bemægtiget sig Dem, der skulde bistaa Kongen med Raad. (See Anhanget.)

I saa undertrykt en Tilstand Handelen endog var i dette Tidsrum, kunde Stege dog endnu regnes mellem de vigtigere danske Kjøbstæder. Den maa i Byeskat, Told, Jordskyld o.s.v. have indbragt ligesaameget i den kongelige Kasse som Kjøge eller Roeskilde, siden den sættes lige med en af disse Byer i Henseende til Krigsskibes Udrustning. Til den Flode, som Frederik den Første i Aaret 1527 samlede imod Kong Christian og de Norske, som toge hans Parti, vare Stege og Naskov ansatte for et Skib med 60 Mand, ligesom Kjøge og Roeskilde. Disse Krigsskibe, hvilke deels Bisperne, deels Rigets Stæder maatte udbrede, skulde være fuldkommen udrustede, have deres Mandskab complet med en Borgemester og en Raadmand omborg, og være forsynede med Kanoner og øvrige Vaaben, samt have Proviant for et halvt Aar *); hvilket alt sammen krævede betydelige Summer. Vanskeligt skulde Stege og Naskov til-

*) Hvitfeld, S. 1855 o.f. Holbergs D. R. H., Tom II., S. 252 o. f.

309

sammentagen i vore Tider afstedkomme et saadant Krigsskib *).

§. 7.

Middelalderens Catholicisme var i mangan Henseende saare agtværdig. Ikraft af den bleve de fleste offentlige Ting behandlede som fælleds store religiøse Anliggender. Ei alene sørgede den for at hævde sit Palladium, den udvortes Gudstjeneste; den havde sin Indflydelse i alle Ting: den styrede Regjeringsmændene, holdt Øie med den offentlige Sædelighed; den indgjød en høitidelig Agtelse for Alt, hvad der var helligt, den byggede allevegne Kirker for de Gudsfrøgtige, Skoler for de Uvidende, Kostere for de Forladte, Hospitaler for de Syge. Det bliver neppe noget Problem, om ikke Ligegyldigheden for det Meste af dette, hvilken saa Mange nuomstunder hylde, jo er en Aarsag med til Sædelighedens Fordærvelse, til Tidens Jammer. Hvad Tid det ældgamle Spital, der har givet Speilsbye **) Navn, er opreist som Tilflugtssted for Syge, lader sig ikke bestemt angive.

*) I Aaret 1533 blev Stege forsynet med nye Grave og Steenmuur mellem Møllestræde Port og Skammelstræde Port, som efter nøie Beregning kostede Byen 2000 Mk. (See Vibirg, Cap. 8, og Hages Mscr.)

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

**) Spidelsbu, Spitelshby, Spedelsgoyz; disse ere de Navne, hvormed Speilsbye i ældgamle Dokumenter: Lib. monast. Sor. o. fl. i det Kongl. Geheimearchiv, benævnes.

310

Lægger man mærke til den Helgen, til hvis Ære det først er stiftet, vil man finde, at St. Jørgen, allerede høit oppe i Kristendommens Tid, er bleven dyrket i Danmark. 1292 tales allerede om et Hospital i Kjøbenhavn for Spedalske, hvilket 1370 ligesom det i Speilsbye, kaldtes St. Jørgens *): I Beskrivelserne over de ældste Kjøbstæder forekommer endog længe før disse Tider Mindesmærker til hans Forherligelse. Strax uden for Stege i Møllemarken skal ogsaa, efter Sagnet, have lagt en stor Gaard, under Navn af St. Jørgensgaard. Rimeligviis have denne Helgens Munke, Vicarier til Hospitals-Kapellet i Speilsbye, her havt deres Opholdssted. Man kan med nogen Rimelighed antage, at det møenske ældgamle Spital er stiftet i biskop Absalons Tid, mellem Aarene 1160 og 1200. Hvori dets Indkomster fra Førstningen af har bestaaet, findes intetsteds anført. Rimeligviis har det endnu ei havt synderligt andet Jordegods end Ladegaardsjorder **), og kanskee Klosterskov, nu en Gaard under Nordfeld, dengang blot Skov. Desuden Almisser af Landsbyerne, af Blokken i Kapellet; Sjølegaver ved Testamenter, samt hvad der indkom for slagne

*) Nyerups Kjøbenhavns Beskrivelse, S. 17.

**) Paa Pontoppidans Kort i Danske Atlas staaer endnu Speisbye Ladegaard.

311

Stridsmænds Harnisker og Værge, eller Gods taget fra Søerøvere, hvilket stundom pleiede at offres til Kapeller og Kirker. Dette synes at have været Hospitalets Fond. Men i de forvirrede Tider mellem Valdemar den Anden og Valdemar Christophersen synes det at Hospitalet er blevet øde, at Munkene, dets Forstandere, havde indskrænket sig til Nydelsen af St. Jørgensgaards Indkomster, og at Hospitalets eller Klosterets Gods er faldet i de da om sig gribende Adelsmænds Hænder. Det gik i hine svundne Tider, som nu, naar Forpagteren blev Godseier og Herremand. Forstanderne for deslige Stiftelser tilsnege sig nemlig af Kongerne Ret til at nyde og beholde Avlsgaarden, Gaardsæde-Rente og Landgilde af Bønderne, imødd at pleie de fattige og syge Mennesker, holde de daglige Messer og anden Gudstjeneste, bygge og forbedre Kirke- og Avlsgaard, samt holde dem ved Hævd og Magt *). Af Brevet, hvorved Elmelunde Gaards Gods pantsættes til Biskop Jens Andersen af Roeskilde **), erfares, at Speilsbye 1420 var en saadan Herregaard, beboet af Kongens Mand og Tjener Ficke Laurens søn, og at han, ligesom de andre der ommeldte Herrer, pantsætter

*) Nyerups Kjøbenhavns Beskrivelse, S. 42.

**) Sandvig, S. 86.

312

dette sit Gods til Capitelet. Hvad enten det nu ikke er blevet indfriet, eller Bisperne siden have tilkjøbt sig det, og, som det synes, gjort et Kloster deraf paanye; nok, at det igjen i Archivdokumenterne forekommer som saadant. Man finder, at der var en grundmuret Bygning med et Taarn, som endnu 1679, efter Viborg, stod ved Magt, samt at det havde et Kapel og sin egen Præst. Thi Aar 1518 fik Hr. Christian Pedersen, Klerk i Odense, Kaldsbrev til Kjelbye, hvori St. Jørgens Kapel tillægges ham som Annex *). Tilmed vise Fundatserne, som siden skulle omtales, at det langt hen i Middelalderen har havt sit eget Alter. Men da Reformationens Aand udbredte sig i Frederik den Førstes Regjeringstid, da Tolerantsen, paa den mærkværdige Herredag til Odense 1527, bebudede: at det maatte være Enhver uformeent, om han vilde bekjende sig til den lutherske, eller til den pavelige Lære, at Munke og Nonner kunde, om de vilde, forlade Klostrene m. m.); spaaede Speisbyes Munke sig intet Godt. Naboklosteret i Nykjøbing paa Falster blev

*) Dominus Christiernus Petri clericus othoniensis habuit præsentationem ad ecclesiam parochialem Kialbye, cum sua annexa Capella St. Georgii Spitalsbye per redignationem Domini Johannis. Registr. Christ. II., fol.32, I det Kongl Archiv.

**) Hvitfeld, S. 1802.

313

kort efter frivilligen rømmet af Fransiscanerne*). Speilsbye er nu ligeledes blevet forladt af sine Munke.

Den kongelige Foged og Lehnsmand paa Nyekjøbing, Oluf Holgersen (Ulfstand), havde allerede 1515 tilkjøbt sig af førbemeldte Speilsbye Herremand Ficke Laurensens Fader, Laurens Johansen, endeel Gods paa Møen. Ifølge et Pergaments Skjøde i det kongelige Archiv **) bestod det i det Følgende: ”2 Punds Byg i Holmegaard (en Halvgaard i Speilsbye), som sidste arvede efter sin Fader og Moder, Hr. Johan Fickesøn og Fru Margrethe, item de Gaarde og det Gods paa Møen, som denne Hr. Johan havde kjøbt af velbyrdig Mand Anders Jepsen paa Langholm (langøe), og alle de Gaarde, den første tilforn paa Møen havde havt liggende, nemlig: i Speilbye I, i Toftenæs I, i Frendsøe (Frenderup) I, i Hjelm 2; item nogen Byeskat i Stege Bye.”

Nu søgte Oluf Holgersen ogsaa at faae Hovedgaarden. Af den godmodige Adelskonge erholdt han let i Forlehning den af Munkene forladte, til Kronen hjemfaldne, Klosterbygningen med Ladegaard og Klosterskov, tilligemed det øvrige Gods i Speilsbye, Ud-

*) Resens Atlas ved Nykjøbing Byes Pridilegier.

**) Registreret over Møen No. 10. Dokumentet er mutileret og Seglene mangle.

314

bye, Toftenæs, hvilket kanskee Munkene, eller Roeskilde Bisper havde erhvervet sig og lagt til Klosteret. Lehnethaver været Noget værd, thi for at forebygge at saa godt et Stykke ikke skulde falde af til Andre, lod en betydelig Pladsmænd sig strax give Successionsret dertil. I Geheimearchivet *) ligger Kong Frederiks den Førstes Brev af 1528, hvorudi han ”under og forlehner Hr. Johan Urne, Ridder, sin Mand og Embedsmand paa Slottet Kjøbenhavn (naar Hr. Oluf Holgersen, Ridder, hans Mand og Raad, døde og afgangen var) og hans Huusfrue, som han da havde, nemlig Fri Anne Rønnowsdatter, Kongens og Kronens Hospital, St. Jørgens Hospital, liggende udenfor Staden Stege paa Møen, med Tilliggende.” Man seer heraf, at samme døde tilligemed hans Hustrue det næste Aar efter Forlehningen. Dette erfares af et Dokument i det Kongelige Geheimearchiv**), hvorefter de to Brødre Niels og Ficke Lauritsøn Aar 1529 erholdt i Skifte efter deres Faders Søster, Frue Anne, og hendes Huusbonde, Hr. Oluf Holgersen, Gods i Toftenæs, hvilket denne havde tilkjøbt sig af de-

*) Registeret under Møen No. 5.

**) Falsters Sønderherreds Doc. No. 3, og Møens Register No. 28.

315

res Fader. Speilsbye Hospital kom da, ifølge det antciperede Lehnsbrev, i Ridder Johan Urnes Vold. Fem Aar høstede han Frugten deraf. Saa indtraf 1536 den temmelig barbariske Bispfængsling, hvorved ogsaa Roeskilde Stiftsgods, tre og tredive Slotte og Herregaarde, iblandt hvilke Ermelund, eller Elmelunde paa Møen *), blev, tilligemed Stiftets Kjøbstæder, Klostere og Hospitaler, Bispens Joachim Rønnow fra taget, og lagt under Kronen. Elmelundegaard forvandlede alrsaa efter Reglen fra en geistlig Adelsmands Borg til en verdsligs, eller rettere istedetfor en Bispelehn blev det et Kongelehn.

Den Ulfeldske Familie, som allerede før den Tid var boesiddende der, hvilket paa sit Sted skal fortælles, havde siden 1533 en Descendent, en bispelig Lehnsmand, i Claus Eggertsen Ulfeld der **):

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Men da Bispearresten var lykkedes, og han altsaa løst fra sin Forpligtelse, fik han Slottet til Lehn af Kongen: ”1536 under og forlehner Christian den Tredje denne ”sin Mand og Tjener Konges og Kronens Hospital, som er Spedelsbye paa Møen liggendes, med al samme Hospitals Rente og rette Tilliggelse, dog saa

*Hvitfeld 1488, 1489.

**) See Thingsvidnet af Møenboe Landsting 1533, i Ahn.

316

at han skal skikke de arme syge Mennesker, som bør holdes udi samme Hospital, deres tilbørlige Underholdning ec.”*)

Efter denne Ulfelds Tid tier Historien om saadanne adelige Hospitals-Forstandere. Dog er det sandsymligt, at Anders Bille, som end en god Stund længere var Lehnsmand paa Stegeborg og fiskede allevegne, samt hans Eftermænd i samme Embed indtil Breide Rantzau 1598, have havt Herligheden af Hospitalsgodset. Under saadanne Pæiefædre, hvis Rygte ikke er det bedste **), gik det med Hospitalets Lemmer som det kunde. Den ædle Christian den Tredies Brev til ommeldte Claus Ulfeld, synes i Slutningen at indeholde en Mistroe til dem, en Formaning til Barmhjertighed mod de Elendige. For høit, idetringeste, have de i deres Regnskaber ikke sat den Rente, der faldt af til de Syges Underholdning. I Kong Christian den Fjerdes Haandbog ***)

*) Membr. cum Sig. Reg. adpend. Efter Møens Register No. 16.

**) ”Hvilke merendels obarmhertigt plägade oc utmarglade Almogen eller Landfolket, hvorofwer förorsalades tid efter nnan klagomål, upresning oc mycken blodsgjutelse ofwer hele riket.” Dette er Rützelii Dm over de danske Fogeder og Lehns mænd, i Fortalen til hans Svio Gothia munita.

***) Manuscript.

317

af 1602 staaer der, hvad denne Stiftelse angaaer, saaledes:

Møens Land.

1598. Speigels Gods.

hvoraf underholdes arligen 8	
fattige Mennesker, renter aarligen	163 daler
Medens Herligheden deraf følger	
Kronens under Stege Slot.	

Men Hospitalet eiede til samme Tid: 10 Gaarde i Udbye, 4 Gaarde og 5 Huse i Speilsbye, 5 Gaarde, hvoraf 2 havde dobbelt Hartkorn, og et Huus i Ullemark, hvilke samtlig svarede i Landgilde 7 Rdler. 5 Mk. 6 1/3 Pz. contant, 99 Tdr. Byg, 8 Tdr. 4 Skpr. Havre, 4 Tdr. Rug, 19 Sviin, 37 Par Høns, 18 Snese Æg og en Fjerding Smør. Kong Christian den Fjerde, som saae sine Tiendere paa Fingre, har udentvivl vidst at Rentens Beregning ikke var saa rigtig, eller at de Syge ikke bleve tilbørligen pleiede. Han lagde derfor først ved Fundats af 30te Novbr. 1607, som blev fornyet 12te Decbr. 1618, Speilsbye Klosters Gods under Vartou, og lod de Syge transportere derind 1630, da Nye-Vartou *) blev færdig.

*) Ved Peblingsøen. Det blev ødelagt under Kjøbenhavns Beleiring 1659.

318

Ifølge denne Fundats skal Møens Lands Indvaanere stedse være berettigede til at have 8 Personer af Landets fattige og trængende Mennesker til Underholdning i bemeldte Hospital *).

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Rigtigt nok er der af Hospitalets forrige Direktioner undertiden gjort Forsøg paa at formindske Antallet af disse saakaldte 8 Senge, Møens Land tilhørende, og efter Sandvig **) var der 1776 ikkun 5 belagte, uagtet at Kong Christian siger i de Fundats: at den skal af os og vore Efterkommere og Kronen udi alle sine Ord holdes uryggeligen, og ubrødeligen efterkommes. Men for nærværende Tid er der 8 Lemmer fra Møen.

Under Kong Christian den Femte, da Stormændenes Spekulationer og Experimenter vare Dagens Orden, blev Hospitalsgodset paa Møen gjort til Kammergods, og dets aarlige Renter, ifølge Kongens Befaling og derpaa fulgte Mageskifte-Skjøde af 16de Marts 1685, magelagt mod Tiender. Hospitalet modtog da til Vederlag for føranførte Gods:

*) Møens Lands Herredsbog ved Kjelbye Sogn. Vartous Fundats-Protokol No. 1. Hofmans Fund., Tom. VIII, S. 515 ff.

**) Møens Beskrivelse, S. 86.

319

- a. Stege Sogns *) Kongetiende af 120 Tdr. Hartkorn.
 - b. Af Borre Sogns Kongetidende 4 Tdr. 4 Skpr. Hartkorn
 - c. Kongetienden af Finnersløvmagle Bye i Sorø Amt.
 - d. 8/31 af Sædder Sogns Kongetiende.
 - 1. Stege Sogns Kongetiende af 64 Tdr. matrikuleret Hartkorn: 25 Tdr. Rug, 45 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre
 - 2. Damsholte Kongetiende af 56 Tdr. matr. Hartkorn: 15 Tdr. Rug, 27 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre.
 - 3. Af Borre Sogns Kongetiende: 1 Td. Rug og 3½ Td. Byg.
- I alt: 41 Tdr. Byg, 75½ Byg og 16 Tdr. Havre **),
som er lægges in natura.

Finnersløvmagle Byes contribuable Tiende-Hartkorn udgjør 106 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdkr. 2½ Alb., som ved syadig Tiendeforening af 18de August 1803 er overdraget Yderne for 4 Skpr. Byg pr. Td. Hart-

*) Stege Sogn er siden, ved Recript af 11te Novbr. 1740, deelt i 2 Sogne: Stege og Damsholte Sogn.

**) Møens Lands Jordebog 1769. Kbhvn. hos N. C. Høpfner. Jordebog over Godserne Marienborg og Liselund 1818, Mscr.

320

korn, at betale efter Middelprisen af de sidste 10 Aars Capitelstaxt. – Sædder Sogns hele Kongetiende, hvoraf Møens Senge, som meldt, tilhøre 8/31, erlægges af 264 Tdr. 1 Fdkr. ½ Alb. contribuabelt Hartkorn. Ved stadig Tiendeforening af 8de Juni 1806 er Tienden overdraget Yderne for 144 Td. 7 Skp. 1 Fdkr. 2½ Alb. Byg, efter hvert Aars Capitelstaxt. Desuden svarer en Bonde Tienden i Kjærven af 5 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn.

For at have denne Historie complet, er endnu at anmærke: Spielsbye Hospitals Kapel, som i de catholske Tider har havt sin egen Præst, og derefter lagt som Annex til Kjelbye, havde hele Kongetienden af Kjelbye Sogn til at lønne ham med. Denne Tiende, som erlægges af 359 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn, blev nu, som en Følge af Hospitalslemmernes Forflyttelse, anvendt som Lønning for Præsten til Vartou, og er ved Tiendeforening af 18de Juni 1806, med kongelig Confirmation af 5te August f.A., overdraget til Yderne for 267 Tdr. 2 Skpr. Byg, som betales aarlig i Penge efter Sjællands Capitelstaxt. Desuden svarer en Bonde Tienden i Kjærven.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Foruden Capellet til Speilsbye var her paa Landet til samme Tid adskillige andre. Midt paa

321

Stege Byes Mark, Rødsteen, stod Et, hvis Grundvold endnu i Provst Wiborgs Tid, 1679, var tilovers. Til hvilken Helgens Ære det var indviet, angives ikke. Men en stor Mængde Syge fra alle Kanter af Øen forføiede sig St. Hans Aften til disse Ruiner og offrede deres Gaver paa samme, i det visse Haab, derved at komme til deres Helbred igen. I Bjørnhøismarken var et Kapel eller Sacristie, hvis Levninger bemeldte Forfatter ligeledes omtaler. Paa Haarbølle Byes Mark, Hestehaven kaldet, tæt ved Grønsund, hvor det Kors, so Venderne nede, befandtes, blev efter Sagnet siden en Kirke og derved et Kapel med Alter opbyggt. I samme fandtes et Monument af hvidt Marmor, i Form af en Liigkiste, udkælet paa Siderne og i hvert Hjørne tegnet med et Kors. Bønderne vidste endnu 1679 at tale derom under Navn af Pilegrimsstenen *), Ridder Truels Søn forsonede nemlig sit Mord paa sine Søstre ved en Pilegrimsreise, kom tilbage og blev der begravet**), Det er rimeligt at hans rige Forældre eller Slægtninge paa Kogse Slot have bygget Kirken med Capellet, og der efter Tidens Religiositet stiftet et Alter, at der kunde holdes Sjølemesser for ham.

*) Wiborg, Cap. 7.

**) Sandvig, S. 84.

322

Sagnet fortæller og at Præsten til denne Kirke boede paa den Mark, der endnu tilhører Phanefjord Præstegaard og kaldes Høibjerg, beliggende ved Grønsund ½ Miil fra Præstegaarden. At der virkelig har været Kirke med muret Kapel bevidner Viborg, da Grundvolden ogsaa af dette var endnu til, da han skrev, og mangfoldige Menneskebeen rundt omkring den bleve opkastede. Da Phanefjord nuværende Kirke var bygget, har man bragt fra Hiin Trækirke ind i denne, hvad der var helligt. Deriblandt hiin Marmorblok. Fremdeles Døbefonten, der, endnu liggende som Vandkum i en Grotte i Marienborg Have, frembyder Skue af de allerældste i groven Graasteen aldeles kunstløst udarbejdede Daabsfade. Vistnok har hiint Monument været den samme smukke hvide Marmorblok, som Mester Niels Hvid, der forhen var Sognepræst til Helliggeist Huus i Kjøbenhavn, men blev valgt til Superintendent i Skaane 1578, log bortføre herfra til St. Laurentskirke i Lund. Paa sine Reiser til Møen, som Medforstander ved Kjøbenhavns Helliggeists Huus, der ifølge Foregaaende havde Gods i Phanefjord Sogn, er han bleven opmærksom paa dette sjeldne Stykke i Kirken og paa dets Historie. Som Superintendent troede han maaskee, at Ingen turde tiltale ham for dette Kirkeran. Men Lehnsmanden Peder Munk, Admiral og Danmarks

323

Riges Raad, hvis Tilladelse Bispen ikke havde søgt, anklagede ham for Kong Frederik den Anden, der blev meget fortørnet paa Hvid. Han faldt i Unaade, og mistede endog derover, som Nogle mene, sit Superintendentur, hvilket Kongen gav til sin forrige Hofpræst, den lærde Mogens Madsen *).

Ogsaa Bispeslotte Elmelunde havde sit Kapel, og ved Kirkerne i Stege, baade St. Gjertruds og St. Johannes, ligesom ved St. Andrea i Kjelbye, vare særskilte Altere, eller Sakristier, hvilke i sildigere Tider ligeledes kaldes Capeller, men bleve efter Reformationen forvandlede til Vaabenhuse og aabne Begravelser.

Magister Viborg udbryder i smertelig Forundring over, at saamange Kapeller, Klostere, Kirker og hellige Steder kunde i den mørke Pavedomsalder bygges, og holdes i en glimrende Tilstand, da de saa, som ere tilbage, ei engang kan vedligeholdes, og synke ideligen hen i smudsige Ruiner. Med det var Catholicismens gode Aand, som før er medt, at tilskrive; thi saadanne Helligdommes Vedligeholdelse og Forskjønnelse vare store offentlige Anliggender, hvortil Alle: Regenter, Rigsraad, Bisper, Adel,

*) Hvitfeldts Bispekrønike, S. 98. Viborg, Cap. 7. Sandvig, S. 80. Holberg, Tom II., S. 508, 509.

324

Geistlige og Borgere, med eens religiøs Stemning, døde hinanden Haanden.

Tredje Afsnit.

Fra Christian den Tredies Thronbestigelse til Udgangen af Krigen med Carl Gustav, og Freden 1660.

§. 1.

Man vil i det Foregaaende have bemærket, at Stege Borgere ved Forandring i Regjeringen stedse sørgede for at faae deres Privilegier fornyede af Kongerne, samt at de have søgt at tilegne sig Enehandel paa Landet, vistnok til stor Skade for Bønderne, der saaledes kunde blive nødsagede at sælge deres Vare til den Priis, Kjøbmændene i Stege, de eneste legitime paa Landet, behagede at sætte derpaa. Kong Hans havde vel forbudet Bønderne at seile til Tydskland med Korn og Brænde, med derimod tilladt dem at udføre af deres hjemmefødte Kreature. Denne Tilladelse have de og benyttet sig af; men Stege Borgere vidste at indstille Sagen saaledes for Kong Christian den Tredje, at det ved Brev, dateret Gottorp, Fredagen næst efter Dorotheæ Jomfrues Dag (6te Februar) 1538, blev forbudet Bønder og menige Almue paa Møen, under Straf af Varenes Fortabelse, at udføre noget til Tydskland, være sig:

325

Høns, Gjæs, Lam, Køer, Qvæg, Smør, eller nogen anden ædende Vare. Derimod blev det paalagt dem at sælge disse Vare i Stege, og igjen tage af Kjøbmændene der: Klæde, Salt, Staal, Humle og hvad Andet de behøvede *).

Ikke destomindre har denne Uenighed mellem Stege Borgere og Landalmuen endnu længere vedvaret, hvilket sees af Christian den Tredies Stadfæstelse paa Kong Hans's Dom af 1486 i Brev, dateret Stege St. Michels Aften 1542. Bønderne paa Møen fik herved atter Tilladelse at seile til Tydskland med deres Kreaturer, dog saa, at de ei maatte gjøre Borgerne Forfang ved Kjøbmandskab med Skjeppe, Alen og Vægt **). Denne Tilladelse have de endnu havt 1588, da de den 15de Juni f.A. endog fik Frihed paa halv Told af deres eget Qvæg, som de førte ud af Riget ***).

Stege Borgerne beklagede sig for Kongen i Aaret 1540, at de i hvert Høstfiskende maatte give til Kronen en halv Tønde saltet Sild af hver Bod over deres rette Kongskjøb, hvilket Kongen fritog alle Dem for, der besøgte Falsterboe, og udgave som An-

*) See Anhanget.

**) Suhms acta publica fra 1534 til 1546, S. 164, Mscr. Danske Cancellie-Reg. No. 4, fol. 185. b.

***) W. Worms Mscr.

326

dre den sædvanligen blodige Sild. Brevet er dateret Kjøbenhavn, Torsdagen næst efter Petri ad vincula 1540 *).

I det Stadfæstelsesbrev, som Kongen i det følgende Aar gav Hr. Anders Bille paa det møenske Lehn **), hedder det: "Vi Christian o.s.v. unde og forlehne hm vort Kronens Lehn, Stege Lehn, paa vort Land Møen liggendes, som han nu selv i Være haver untagen vor og Kronens

Rettighed paa alle Fiskerleier over alt Måen, som er 4 Ol Sild af hver Aare, som samtykt er for Kongens Kjøb, som han til sin Underholdning saamegen Sild, som vore og Kronens Tjenmere pleie aarligen at yde der til Slottet, naar de fiske.” – Man seer haraf, at det forsøg, Anders Bille 1533 gjorde paa at hjelme sig Kongesilden paa Møen, ikke lykkedes. I samme Brev paalægges det ham, ”at skikke vor Tolder og Salter paa Brøndehøffve fri Underholdning med Mad, Øl og Hestefoder, og lade færde of ved Magt holde Toldboden sammesteds efter gammel Sædvane.” I øvrigt indeholde Brevet Formaninger til at holde Godset, som ligger til Leh-

*) Suhm I. c., S. 148, 149.

**) Ny Danske Mag., 1 B., S. 27.

327

net, ved Hævd og Magt, og Tjenerne, som der boendes ere, ved Lov, Skjel og Ret; ikke at udfæste dem af deres Gaarde imod Loven, og ei at forhugge Skovene; ei at sælge de vornede Sønner, og ei at skyde, slaae, eller paa nogen Maade ødelægge Adelvildt, eller andet stort Vildt paa Landet. -

Efter Anders Bille fik Herløf Skaffve til Eskildstrup 1556 Forlehnning paa Stege Slot, ”med Bønder og Tjenere og al sin Rente og rette Tilliggelse, Intet undtaget, som os elskelige Fru. Anne, Hr. Anders Bildes, der tilsidst i Bære havde, at have” o.s.v. – De Forpligtelser, der paalægges ham, ere mærkværdige; blandt Andet hedder det: ”dog saa, at han aarligen til gode Rede skal give deraf til os og Kronen trehundrede gode møntede og uforfalskede Jochimsdaler *), og dennem betimeligen til Paaske overantvorde vor Rentemester paa vore Vegne. Og skal han tjene os og Riget deraf selv fjerde med 4 Gerustheste, inden Riget paa hans egen Kost og Tæring, eller og selv

*) Jochimsdal, en Bjergværksstad i Bøhmen. Her opdagedes 1516 en Sølvaaer, og 1517 prægede man allerede Joachimsdalere, som her i Landet, ifølge Indledningen til det Kongl. Myntkabinets Beskrivelse, under Christian den Tredje gjaldt 1 Rdlr. 27 ¼ pz., og under Frederik den Anden 1 Rdlr. 31 ½ Pz.

328

fjerdes Skibs med gode veragtige Karle. Naar hannem derom tilsiges skal han og være pligtig at tjene os og Riget, uden Riget, med 4 Gerustheste med Slaffvende (Glavinde), dog paa vor Kost og Tæring, naar Behov gjøres. Sammeledes skal han og hvert Aar der paa Landet til vort Behov lade brænde et halvhundredetusinde Muurstene og et halvhundrede Læster Kalk og det holde udi Forraade ec. Desligste skal han og gjøre os gode Rede og Regnskab for al Gaardfæstning og al anden uvisse Rente, og Halvparten deraf komme os tilgode.”

Denne Lehnsmands Datter, Margrethe, blev gift med Niels Truidsen Ulfstand til Barskebek, som i det følgende Aar, 22de Mai, blev hans Eftermand som Møens Lehnsherre *). Hans Forlehningbrev indeholder omtrent det samme, som det foregaaende, dog med følgende Tilsætninger ”og skal han aarligen beholde til sin Underholdning, at holde sig, sine Svende og Folk med, og forbedre

*) Sandvig har begaaet Feil, idet han sætter Herløf Skaffve som Lehnsmænd paa Møen 1538; thi Lehnsbrevet er af 1556. (Danske Cancell. Reg. No. 6, fol. 76.) Denne Lehnsmænd maa være den samme, der, gift med Anne Brahe, forekommer som Landsdommer i Sjælland. (Sandvigs Møens Beskrivelse S. 52, 62, Jæbnf. Hofmans Efterr. om d.A., III., S. 389, Tab. Ulfstand.)

329

Stege Slot med, som her efterskrevet staaer, og skal begyndes og gaae paa Sanctorum Philippi et Jacobi apostolorum Dag (1ste Mai) nu sidst forleden, Aar 1557, og endes samme Dag 1558, og siden forfølges Aar for Aar imedens han samme Stege Slot og Lehn o Forlehnning haver, som er

først 1781 ½ Mark 2 Pendinge, Byg 3 Læster, Rug 13 Pund 8 Skjepper. Faar og Lam 211, Boelsviin 19, Gjæs 101, Køer 10, Smør 2 ½ Tønde 2 Fjerdings, Høns 200. Æg 56 ½ Volle, Kul 17 Læster 3 Tønder, Høe 33 Læs og dertil med al Avlen, som ligger til forskrevne Slot; og saamange Øxen, som paa samme Slots Avl kan staldes, af dem skal Halvdelen tilfalde Kongen; dog mod Betaling. Han skal og beholde det Sildefiskerie, som ligger til Slottet. Han skal tillige tilskikke gode, gudfrygtige, ærlige, langerfarne Mænd til Herredsfogeder og Herredsskrivere. Han skal videre have Opsyn over Embedsmændenes Embedsførelse og lade dem sværge Kongen Troskab. Ingen Undersaat maa for en ringe Aarsags Skyld udfæstes af deres Gaarde. Han skal see til, at Skovene ikke forhugges, ødelægges ec.”

Foruden dette findes i Geheimearchivet, dateret 19de April 1558, Brev paa Stege Slot til samme Niels Ulfstand, Kongelig Majestæts Skjænk;

330

hvori bestemmes de Afgifter, han skulde svare af Lehn: ”Dog saa, at han skal aarligen til gode Rede give os til Afgift af forskrevne Stege Lehn: 200 Daler, 500 Skpr. Havre, 20 Køer, 200 levende Faar og Lam, 100 fede Galte, 6 Tønder Smør, velforvaret med Salt og Træ, 200 Gjæs, 500 Høns ec. Han skal forskaffe vor Tolder paa Brøndhøffde hvert Aar sin sædvanlige Underholdning med Mad og Øl og Ildebrand, og holde vor Toldbod færdig med Tag og Leer og anden nødtørftig Bygning. Sammeledes skal han lade gjøre den Plads slet, og den vel lade rydde, som Stege Slot paastaet. Siden ville vi lade den med vor Bygmester og Andre besee, hvor det kan igjen bedst opbygges, og naar vi blive tileens, hvorledes vi ville med Bygning have det foretaget, da skal forskrevne Niels Ulfstand det foretage, og lade opbygge, og samme Bygnings Behov skal han anamme af forskrevne Afgift, som han skal aarligen give os af Stege Lehn, og skal aarligen gjøre os derfor Rede ec.”

Man seer af dette Brev, saavelsom af det foregaaende til Herløf Skaffve, at Stege Slot skulde have været opbygget paanye, hvilket ved Kongens Død 1559 er blevet forhindrest.

331

§. 2.

I den syvaarige Krig med Sverrig under Frederik den Anden leed Møen meget af de Svenske, hvis Flode idelig krydsede i Østersøen og kastede Folk iland allevegne paa Kysterne, hvor det kunde lykkes.

I Aaret 1565 vare fire danske Linieskibe, førte af Hvitfeldt, Skeel, Vestermænd og Stygge. som havde det Hverv, deels at forsvare Smaaøerne, deels at hindre Tilførsel til Sverrig, af 26 svenske Skibe jagede paa Land nær Gripsvald paa de pommerske Kyster. De forsvarede sig der det bedste de kunde, indtil Natten paafaldt, da de bragte Folk og Skyts i Sikkerhed, og derpaa selv opbrændte Skibene. Besætningen afseilede strax til Danmark. Modvind nødte den til at gaae iland paa Møen, Da den svenske Flode til samme Tid log sig see ved Øen, vare Folkene villige til at forblive der indtil videre Ordre, og tilbøde sig at forsvare den. Men stolt af et Land og Bye før havde forsvaret sig selv, og maaskee viseligen forsigtig i Hensyn til den Mængde Levnetsmidler o. desl., et tusind Matroser med nogen Voldsomhed maatte have fordret, ansaae Magistraten i Stege den tilbudne Hjælp for unødvendig. Følgerne af denne Selvstændighed maatte de føle; thi kort derefter satte Fienden endeel Folk iland, som plyndrede Stege og afbrændte adskillige Landsbyer

332

i Maglebye Sogn og 2 Gaarde i Byen Nyborre, førend Indvaanerne kunde blive samlede til Modværg *).

Ved saadan Ulykke og ved Fiskeriets Aftagelse i denne Periode, maatte Stege synke; og, uagtet Kongen Intet efterlod for at bringe den iveiret igjen, naaede dog Byen aldrig sin forrige Vestand. Den 16de October 1572 stadfæstede Frederik den Anden de Byen af foregaaende Konger forundte Privilegier; og, da Borgerne i Aaret 1582 atter havde beklaget sig over, at Bønderne ikke gjorde dem nogen Tilførsel af havd de havde at afhænde, befalede han disse, i Brev af 16de Juni f.A., at føre deres Vare til Stege, og der holde godt Axeltorv. Kort efter blev den Byeskat, som Borgerne for nogle Aar stode tilbage med, eftergivet dem og indtil videre nedsat til 100 Mark, som Mynten før gik **). Tre Aar efter, 1585, forordnede Frederik den Anden, at ingen fremmede Kjøbmænd maatte ligge i Grønsund og handle, Stege Bye til Skade ***)

Møen skiftede i Befyndelsen af denne Konges Regjeringstid ofte Herre. Man finder i det første

*) P. T. Wandal, Mindesmærker paa Jægerspriis, I D., S. 362. J. J. Hages Mscr.

**) Stege Byes Privil., i Anhanget.

***) Sandvig, S. 24.

333

Decennium af samme ikke mindre end sex forskellige Lehnsmænd, som, foruden en Mængde andre Adelsmænd, der havde Gods i Landsbyerne, plagede Bønderne paa mange Maader. Efter førømtalte Niels Ulfstand, som blev forlehnet med Landet 1557, forekommer 1561 Hr. Ebbe Ulfeld til Svendstrup, Ridder, Rigets Raad og Befalingsmand paa Møen. Efter ham fulgte Claus Ahlefeld til Geltingen, Rigets Raad, gift med Margrethe Rantzau, den lærde Henrich Rantzaus Datter. Dernæst blev Jacob Brokkenhuus til Damstrup Lehnsmand paa Møen den 14de Februar 1563 *). Evert Bild, Herre ti Ravnholt og Danmarks Riges Admiral, var efter Brokkenhuus Lehnsmand her til 1567 **).

Endelig findes Bjørn Andersen, Kongens Raad at have været forlehnet med Møen 1568 ***).

I Aaret 1565 pantsatte Frederik den Anden til sin Mand og Tjener Povel Vobitzer Møens Land for 20,000 Joachimsdaler, som han havde forstrakt ham. Imidlertid maa det nok ikke have staaet saa rigtigt til med denne Pantsættelse; thi 1567 fældede Rigets Raad en Dom, at Mogens Gyldenstjærn

*) Danske Cancell. Reg. No. 8 fol. 291.

**) Sandvigs Møens Beskrivelse, S. 52, 53. Jæbnf. Hofmans Efterr. om Danske Adelsmænd.

***) Doc. in Arch. Reg.

334

inden et Aar og 6 Uger skulde flye tilstede igjen imod Kongelig Majestæts Bud og Befaling havde ladet overantvorde til Povel Bobitzer *). Denne Povel Vobitzer, eller som han ogsaa kaldes Vobislav Vobeser, har været af en pommersk eller sachsisk adelig Familie, og var 1566 Lehnsmand paa Tryggevælde **).

Efter fornævnte Bjørn Andersen fik Peder Munk det ,øenske Lehn. Han var Rigets Admiral og en af de 4 Rigsraader, som i Christian den Fjerdes Mindreaarighed forestod Regjeringen. Han nævnes som Embedsmand paa Stege og Elmelunde, og havde Landet i Forlehning i 28 Aar, indtil han 1596 blev Rigets Marsk. Som andre Lehnsmænd var han om sig, og trykkede Bønderne. Ridder Peder Falsters Efterleverske, Fru, Øllegaard, eide en stor Deel Bønder i Østerherred, hvilke hun igjen overlod efter saakaldet Gjenbrev til Frederik den Anden. Men Munk erhvervede sig 1571 et Følgebrev til disse Kongens Bønder, ”at han maatte have samme herefter til Stegehuus (Ladegaard.)” Ogsaa eiede han Østre-Mølle paa Maglenye Mark, hvilken

*) Doc. in Arc. Domme og Thingsvidner pp. ibid No. 91.

**) Nyerup, om Oldsager, S. 137 – 140.

335

han 1593 tilskjødede Kong Christian den Fjerde tilligemed noget andet Gods i Stege og Phañefjord Sogne *).

§. 3.

Ligesom de foregaaende Konger havde stadfæstet Stege Borgere deres Privilegier, saa erholdt de og af Christian den Fjerde, efterat han i Aaret 1596 selv havde grebet Statens Roer, ved aabent Brev af 15de September f.A. lignende Stadfæstelse.

Saaledes gav Kongen og i Aaret 1608, da Kronprindsen, Christian den Femte, var bleven udvalgt til Thronfølger, i Brev af 25de Mai f.A. Forsikkring til Borgerne, at deres Valg ikke skulde komme dem eller deres Efterkommere til nogen Forkrænkelse af deres Kjøbstadsprivilegier, samt at Kronprindsen skulde være forpligtet til at confirmere samme i sin Tid **).

Breide Rantzau, Herre til Rantzausholm og Hesselager, Ridder af Elephanten og af Sværdordenen, Rigets Raad og Statholder i Kjøbenhavn; en Mand, som var i stor Høiagtelse saavel for sine Fortjenester i den svenske Krig som for sine Indsigter

*) Reg. F. II., No. 10, fol. 383. Skjøder in Arch. Reg., No. 88. Mageskifter ibid. No. 639. Stege Byes Bog, Mscr.

**) Se Anhanget.

336

i Statskonsten og Kundskab i mange Sprog, fik 1596, efter Peder Munk, MøensLand med Vist og Uvist i Forlehning, som udgjorde i fri Indkomster 3039 Rdlr. efter Kong Christian den Fjerdes egenhændige Haandbog af 1598.

Møens Land.

Stege Slot – 1598.

Jordebogen renter aarligen .. Daler	2160
Elmelundgaards Indkomst er aarlig ..	768
Stiftets Indkomst er ikke aarligen eens thi Bønderne yde Tiende i Skjeppen, som Kornet voxer til beløber den ..	111.
Gjør tilsammen Daler	3039.

Som Statholderen Breide Rantzau haver med Vist og uvist qvit og fri ad Gratiam udi Forlehning. Med sin anden Hustru Karen Giøe, en Datter af Axel Giøe og Else Lindenov, fik Breide Rantzau Gods i Maglebye Sogn, tilligemed Kirken, hvilken han prydede med en nye Altertavle, som endnu bærer hans og Frues Navne. I de to sidste Aar af hans Levetid boede han paa Elmelundegaard. Han døde 1618, og er tilligemed sin Frue begravet i Maglebye Kirke paa Møeb *).

*) Hofmans Hist. Efterr. om d.A. Sandvig, S. 59. Stege Byes Bog, Mscr.

337

Kong Christian den Fjerde, der ikke lod sig nøie med de Efterretninger, Andre gave ham om hans Lands Forfatning, men personligen undersøgte den allevegne, har ogsaa flere Gange besøgt Møen. Allerede 1599 den 16de August har han været paa Landet *). I Aaret 1603 opholdt han sig paa Elmelund, som sees af et Brev derfra, dateret 2den August samme Aar **).

Borgerne i Stege beklagede sig i Aaret 1618 igjen over, at Bønderne ikke gjorde dem nogen Tilførsel, og det af den Aarsag, at der sammesteds ikke var forordnet nogen vis Torvedag. Kongen bestemte da,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

i Brev af 10de December 1618, Fredagen dertil, ligesom i andre Kjøbstæder brugeligt var, og befalde tillige Bønderne at søge deres Handel og Vandel med Borgerne i Stege, og ikke ed Andre, medmindre de vilde føre deres Vare til Kjøbenhavn, efter den Befaling, som derom var udgaaet til Lehnsmanden. Men alle disse Anstrængelser af Borgerne, for ved Kongebud af faae Bønderne tvungne til at handle i Stege, vare frugtesløse; de maatte derfor søge at forbedre deres Kaar paa andre Veie. Tilforn havde intet Sædeland lagt til Byen, og Bor-

*) Stege Byes Bog.

**) Holbergs D. R. H., II, S. 359.

338

gerne havde heller ikke bekymret sig derom, da de hidindtil havde haft større Fordeel af deres Seilads og Fiskerie. Men nu ansøgte de i Aaret 1627 Kongen om at maatte lade indhegne noget af Byens tilliggende Overdreve til Sædeland, hvilket ved Brev af 28de December f.a. blev bevilget *). Af dette Brev sees og, at kongelig Commissarier have været beskikkede for at ordne denne sag. I Aaret 1632 blev af Overdrevet Rødsteen indhegnet 160 Tdr. Land, og af Kongen tillagt Byen, paa det Vilkaar, "at Borgerne skulde bygge deres Huse smukke, af brændte Steen og Bindingsværk, og saaledes altid holde dem vedlige." – Denne Mark fik Navn af Nyemark, og Præsten Rasmus Nielsen blev deraf tilstaaet 20 Tdr. Byg i Tiende **).

Efter Breide Rantzau vaar Peder Basse (af de Dyrer), Herre til Søerup, Lehnsmænd paa Møen fra 1618 til 1622, og siden Befalingsmand paa Trankjær Slot, hvor han døde 10de October 1639. Han vilde ikke give Fjelegulv i Kirkerne, og sagde: Bønderne kunde vel staae i Kirken, alligevel de stode ikke paa Tille. Efter ham fulgte, som Lehnsmænd her, Frantz Rantzau til Rantzausholm, Danmarks

*) See Anhanget.

**) I Viburgii Descriptio Monæ, Cap III. Herredsbogen No. 1; ved Stege Sogn.

339

Riges Raad, Ridder, Hovmester og Statholder i Kjøbenhavn. Han var en Søn af Breide Rantzau, og agtværdig som Faderen, elsket af Folket og æret af sin Konge, der havde bestemt ham en af sine Døtre, Frøken Anna Catharina Munk, til Gemalinde. Men den ulykkelige Tildragelse, at han den 15de November 1632, formodentlig ved sine Tjeneres Forræderie, drunknede i Gravel ved Rosenborg, blev Aarsag til at Ægteskabet ikke fuldbyrdes, og at hans Brud kort Tid efter døde af Sorg. Henrik Holk blev hans Eftermand som Lehnsmænd paa Møen, indtil Corfitz Ulfeld i Aaret 1634 blev forlehnet dermed *).

§. 4,

Holberg, Suhm og Sneedorff have berømmeligen omtalt Laalands, og især Naskovs, saavelsom Langelands hæderlige Forsvar i den, efter den roeskildske Freds Brud i August 16588, fornyede Krig med Sverrig, under Frederik den Tredje. Om Møenboerne tale derimod disse Historieskrivere kan saare lidet, endskjøndt flere Smaatræfninger og et heelt Aars Anstrængelser vidne om dette lille Folks ærefulde Selvstændighedsfølelse dengang.

*) Sandvig, S. 54. Kæmpeviser, S. 410. Hofmans Efterretn. om d.A., I., S. 104.

340

Tildragelserne paa Møen i denne Krig synes derfor at fortjene her noget omstændeligere at omtales. CarlGustav, som stod i Polen, forandrede efter Krigsmanifestet fra Danmark sine Planer, gik igjennem Holsteen og Sønderjylland, og fandt til sin Vaabens overordentlige Held, at Naturen havde

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

slaaet Broe for ham over de danske Strømme. Efterat have passeret Fyen og Langeland, satte han Fod paa Laaland den 6te Februar 1658. Touren gik derpaa den 7de til Falster, over Guldborgsund, og den 8de sendtes nogle Tropper til Møen. Den 9de marscheredes fra Gaabense Færge over det 5/4 Miil brede Sund til Vordingborg. Underveis tog Alting Flugten og overgav sig. Endskjøndt de danske Fredsmæglere mødte ham, fortsatte han Marschen tik Kjøge, og den difinitive Fredsforhandling blev omsider stadfæstet i Roeskilde den 26de Februar 1658. Imidlertid var, efter Sandvig, Møen bleven taget. Uagtet Fredsslutningen forbleve de svenske Tropper saavel der, som i Sjælland, og begik mangfoldige Grusomheder. Stege Byes Raadhus ødelagde og plyndrede de, og bemægtigede sig efter Sagnet Archivet, som skal have været af Vigtighed. Ligeledes ruinerede da aldeles St. Gjertruds Kirke. Af Stege Slots Ruiner begyndte de at opføre en Befæstning; men den svenske Konge gav Ordre at standse

341

men Arbeidet, da han saae, at en Bakke sønnen for Støvvasen (den forhøiede Jordvei, som fører til Stege fra Vesterlandet) overhøiede Stedet *). Svenskerne rasede med Myrden, Plyndren og Brænden allevegne. 300 af Landets unge Karle og Dreng, lige indtil Børn, som endnu fik Die (d. e. efter gammel Skik til tredje Aar) bleve efter Sagnet indesluttet i Phanefjord Kirke, hvor Mødrene, under Bedækning af Vagt, bleve indladte med Fødemidler til dem. Alle disse bleve siden, ligesom 350 bornholmske Sønner **), slæbte til Sverrig for at bestyrke Armeen, eller opvoxe til Soldater. Alt dette maatte bevæge Møenboerne til at anvende Alt, for om muligt at holde Fienden andegang ude. De gave ogsaaa, efterat Freden, ved Carl Gustavs Landgang den 8de August f. A. ved Korsøer, var brudt, et heelt Aar igjennem udmærkede Prøver paa deres Troeskab og Mod. Saa forbittret var Folket paa de hist og her paa Landet adspredte Marodører, at Mænd og Karle, forhen afvæbnede, gjorde sig Køller, der bleve stemplede af Øvrigheden og kaldtes Kirkeknipier, hvormed de uden Barmhjertighed nedsløge enhver Svensk, hvor de mødte ham. En endnu i Torstenæs levende mandag

*) Resens Atlas. III., S. 65. Viborgs Descriptio Monæ Dandvig S. 25.

**) Danske Magazin, I., S. 126.

342

har hørt om sin Farfaders Fader, at han paa Phanefjord Kirkebakke med dette Redskab slog en Svensk ihjel. Man paaviser endog Stedet, hvor han begrov ham.

Paa Lehnsmandenss, den berømte Peder Reetz's, Foranstaltning blev er Kompagnie Soldater, under Kaptain Schrøders Kommando, sendt Landet til Undsætning. Herved voxede Møenboernes Mod; de besatte saa godt de kunde alle de af Svensken forhen byggede Skandser ved Søepassene. Vinteren 1658 – 59 lignede den foregaaende i Strengthed. Alle Danmarks Strømme laae tilfrosne, og gjorde den fornyede Feide igjen til en blot Landkrig. Fienden havde temmelig uhindret, undtagen paa Laaland, oversvømmet Øerne, og var allerede i færd med at beleire Hovedstaden. Da mærkede Carl Gustav, at en fuldkommen Indtagelse af Møen især var nødvendig, for at afskjære Kjøbenhavnal den Tilførsel og Forstærkning, Borgerne der fik fra denne Øe og øvrige omliggende *).

Efter at Stormen mod Kjøbenhavn var mislykket, udsendte han Greven af Waldek for at tage Langeland, Prindsen af Sulzbach for at erobre Laaland og Falster, men Greven, Oberst von Aschen-

*) Scheel, Krigens Skueplads, S. 246.

343

berg, til Møens Erobring. Førind Aschenberg kom med sit Corps til Kallehauge ligeoverfor Møen, havde de Svenske paa hiin Kyst opfordret Møenboerne til Overgivelse, i det de udsprede: at Kjøbenhavn havde overgivet sig, at Kongen var fangen og bragt til Sverrig, og Carl Gustav udvalgt

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

til Konge; forestillende dem tillige, at det var umuligt for saa lille et Land at holde sig, og at gode Vilkaar skulde forundes dem, naar de frivilligen overgave sig. Da dette intet frugtede, lode de Svenske først i December *) et tusind Mand rykke frem; men Schröder, som førte Møenboerne, gik dem imøde, holdt et Slag paa Isen, anrettede et betydeligt Nederlag iblandt dem, fangede en Major Base, og tvang Resten til at trække sig tilbage. Lykke giver Aand og Mod. Møenboerne opisede derpaa Stranden lige fra Grønsund til Ulfshale i en Strækning af tre danske Mile **), og holdt Vaagerne aabne hele Vinteren. Bønderne bevogtede Kysterne rundt omkring, Schröder fordoblede Iisvagterne, og havde sine Kanoner færdige paa Stege Torv. En eneste viis, kjæk Mand er mere end en heel Armee; han besjæler

*) Hjørings Leirkrands: "Den 12te December 1658 fik vi Bud (i Kjøbenhavn) at Svensken havde besøgt Møen, og Gud lod dem ved Bonden vældelig afklappe."

**) Scheel I. c., S. 246.

344

Enhver med Ild og Kraft og overvinder Alt. Krøblinger, Sygelige, endog Qvinderne selv, vilde stride. Aschenberg var nu kommen. Generalen lod forestille, hvor afmægtig den Haandfuld Folk og de faa Ryttere paa Møen vilde i et virkeligt Slag være mod hans Overvælde; hvor unyttigt det var at ise, da man førte Bretter med for at slaae Broe o.s.v. Schröder vilde Intet høre, men opmuntrede sin lille Hob, og lod sine 4 Kaniner føre op mod Fienden. Aschenberg skal have havt 3000 Mand og 4 Kanoner. En Oberstlieutenant Buchwald kommanderede under ham. Et Par svenske Ryttere sprængte over den tyndt tilfrosne Vaage, som man ei var bleven færdig med at ise op, og grebe en Bonde for ved ham at erholde Kundskab om Landets virkelige Styrke. Imidlertid tog det paa med Storm og Sneefog i Øinene paa Fienden, saa heftigt, at han gjorde Holdt for ei at drukne i de bredthuggede Aabninger. Denne Tidsfrist kunde Møenboerne betjene sig af, for at udvide disse, hvilket og især skete paa det Sted, hvor de to fiendtlige Ryttere havde sat over, og saaledes viist deres Armee Veien. Saasnart Veiret ved Middagstid bedagede sig, rykkede de Svenske frem paa Skud nær. Men hvad enten nu deres Krudt er blevet vaadt i Sneeveiret, eller hvad Aarsagen har været: Ilden udrettede Intet. De bragte derfor en fjorten-

345

pundig Metalkanon nær til Møenboernes Vaage; men disse havde Glæde at see den synke *), og vedligeholdte imidlertid, under deres brave Anfører, en levende Kanon-og Musqvætild mod Fienden. Der indtraf Tøveir, hvorved og nogle Svenske satte Livet til i Isen. Aschenberg sendte igjen en Trompeter med opfordring til Overgivelse; men Schröder afslog Alt, og Kanonaden vedblev paa begge Sider indtil Natten gjorde Ende derpaa. De Svenske drog med et Tab af 300 Mand tilbage til deres Cantonnement i Sjælland. Den næste Morgen gik Møenboerne over for at hente Bytte paa Stranden. De fandt endeel Sadler, Kapper og Geværer; men især en Mængde store Pistoler, hvoraf nogle endnu hist og her findes hos Bønderne. Saavel Aschenberg som Buchwald havde mistet deres Heste. Den næste Dag begravde de Svenske deres Døde paa Kallehauge Kirkegaard. Officerernes Liig satte de i Kirken under Æressalver. Denne Trefning imellem de Svenske og Møenboerne stod paa det tilfrosne Farvand mellem Kosterøen og Stege den 18de Januar 1659 **).

*) Hjørings Leirkrands: "Den 18de Januar 1659 er Svecus for Møen og falder med Stykkerne, han havde paa Isen, i Stranden."

**) Hjemmel for denne omstændelige Fortælling findes omstrøet hos Pussendorff og hos vore egne bekjendte Historiographer, iblandt andre Hjøring i hans Leirkrands;

346

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Da vandet ved Baarens Lomme blev aabent, blev ogsaa Møens Fare større, og Øen truedes med Landgang fra de svenske Orlogsskibe. Der var ei at gjøre Regning paa saa lykkelige Tildragelser, som den der fandt Sted i Krigens Begyndelse 1657, da Admiral Bjelkes Seier under Møen reddede Landet og omliggende danske Øer fra Overfald, indtil hiin ulykkelige Frost gjorde Land og Vand til Eet, hvorved det lykkedes Carl Gustav at gjøre saa store Erobringer. Desto ivrigere byggede Møenboerne paa deres Skanser.

Frederiks den Tredje fandt at Folk, der ville hjælpe sig selv, ere værd at hjælpe, og havde, formodentlig endnu ober Isen, fundet Leilighed til at sende dem nogle flere Linietropper.

Til Vidne om Kongens landsfaderlige Omsorg for Møens Land, anføres her udtogsviis følgende Breve. I Farens Dage, den 17de og 18de April 1659, da Isen gik op, og Øen tillige kunde stormes af Carl Gustavs Matroser, befaler han: ”at hans Lehnsmand Peder Reetz, som boede paa Landet, skulde ufortøvet lade udskrive 150 Mand tilfods, hvilke skulde deles i 2 Compagnier med tilhørende Offi-

men især udi den i Anhanget aftrykkede: Discurs wegen der Insul Møen, gebrudt im Jahr 1659, hvis Troværdighed saameget bestyrkes ved de historiske Personer og geographiske Bestemmelser, der anføres.

347

cerer og en Vagtmester, som der af Landet skulde have deres Forpleining og Underhold. Det ene Compagnie skulde staae under Henrich Bolrath Both, og det andet under Captain Schrøder, hvilke Folk siden skulde bruges til at arbeide paa Fortificationen. Desuden skulde Reetz anmode Borgerskabet i Stege, at de vilde lade sig finde villige til at fuldfærdige samme Arbeide. Videre skulde han forskaaffe saamange Pallisader, som behøvedes, og Vogne, som kunde føre Tørv til Fæstningen og Buskværk til store og smaa Skandsekurve, saavelsom og have andre Materialier i Forraad.” Og atter: Til Henrich Volrath Both, ”at han med den Ingenieur, som ham tilforordnet blev, skulde begive sig til Møen, og der med Flid besigtige Stege Kjøbstad, hvorledes den bedst stod til at fortificere, at den sig for fiendtligt Anløb kunne defendere. Saa skulde og Both strax tilkjendegive, hvad han til denne Kjøbstads Fortification nødvendigen behøvede, og Fortificationen stax iværksætte.” – Viseligen indsaa denne Konge, at Forskandsninger og en liden Fæstning ere saare vigtige i Krigstider paa en Øe som denne; hine for at hindre Landgang indtil Undsætning kan ankomme, denne for at være et Tilflugtssted for Landets Indvaanere, hvorhen de kunne bjerger

348

deres bedste Gods, altsaa ei strax forsage eller overgive sig, fordi Fienden maatte være gaaet iland *). Da Carl Gustav fornemte, at Aschenberg ikke heller kunde udrette Noget, men det var ham meget om at gjøre, at vinde Møen, for at kunne trække sig tilbage til et sikkert Sted ved et nu befrygtet Overfald i Sjælland, og han tillige kjendte de gode Anstalter med Redouter og Batterier, som hans Befæstningslyst Aaret tilforn her havde fuldført; anvendte han al Magt og List for at opnaae sin Hensigt. Prindsen af Sulzbach, som overlod Naskovs Beleiring til Steenbuch, fik Ordre at seile fra Guldborg – til Grønsund, og kaste sine Tropper iland paa den store Slette, nu Haarbølle Hestehave kaldet, der begrændser sidste, tage Gustavs-Skandsen sammesteds og holde sig er, indtil Angreb fra flere Steder kunde iværksættes. Ved Gabet af Grønsund troede Prindsen at finde et Vadsted for Rytteriet, men blev bedraget i sin Forventning; thi just der skjærer Møens Dyb ind med 6 á 8 Fods Lodskud tæt under Landet. Man lod derfor Pramme komme fra Nyborg, hvilke vare indrettede til at udskibe Rytteriet ved Stranden; men da disse satte Kaasen til det sædvanlige Færgested, laae den lille møenske Be-

*) Jævnfør Scheel, Krigens Skueplads, S. 181, 182.

349

sætning i skjult Baghold udi den dervæende Skandse, og afslog, i Forening med Phanefjord Sogns Bønder, Fienden *). Derefter kastede denne sig paa Bogø, og gik uden Modstand iland paa Sydsiden af Øen. For at redde sig selv, lovede Bogørerne, saa lyder det almindelige Sagn, at skaffe Fienden Møen ihænde, naar han vilde skaane dem for Plyndring og Brandskatning. Om de selv havde opfundet denne Art Nødværge, eller et Kreatur af Ulfeld, der nylig havde været Møens Lehnsmænd, og ved Roeskilde Freden havde faaet alle sine Godser (altsaa Elmelunde her paa Øen) tilbage, har været med i Spillet, er ikke afgjort; men det sidste er rimeligt. Thi, vedbliver Sagnet, alt arbejdsført Mandkjøn af Phanefjord og Stege Landsbye-Sogne, hvortil Damsholte dengang hørte, var tilsagt i Hovtjeneste for at bjerge Høe paa benævnte Ulfelds Gaard. De vare aldrig saasnart dragne bort, førend de Svenske lode sig see i to Partier, udmarscherende fra Bogø Lands østlige Skov, af hvilke det ene, under Veiviisning af nogle Bønder fra denne Naboe-Øe, gik vadende over Letten ad Grønsunds Færgesgaard til, og satte sig paa Leernakke-Odden; men det andet

*) Scheel, Krigens Skueplads, S. 246. Pussendorf L. VI., §. 8. Hofmans Supplement til Pontoppidans Danske Atlas, S. 486.

350

over samme Vand til Lilledame Mader. Prammene vare derimod seilede med Rytterheste og Kanoner bag om Bogø mellem Farø til Ulfund, hvor de ved Kallehauge toge Aschenbergs Tropper ombord, og angreb saaledes med denne fordeelte Magt flere Punkter af Landet. Vel skal Kaptajn Schrøder have mødt dem paa Dame Mader med en Afdeling af sit Kompagnie, og slaaet en Deel, ligesom Øekommandeuren, Oberst v. Ebbel, skal have modtaget dem varmt ved Koster; men Besætningen, uden Hjelp af Landets Folk, var for liden. Schrøder maatte trække sig tilbage; men ingen Modstand nyttede mere. Men de Svenske maatte selv tilstaae, da de vandt Øen, at Indbyggerne havde drabeligen værget sig *). Sulzbachs Folk opslog deres Leier i Dame Have, hvor de laae over en Dags Tid, for at oppebie Efterretning om Aschenbergs Overgang. Imidlertid tørrede de paa store Jernpander deres Krudt, som ved Vadning over Lettens Rende, hvor Vandet gik dem til Halsen, var blevet vaadt. Dagen efter trak d igjennem Landsbyerne Dame, Askebye m.fl., som grueligen bleve plyndrede, forenede sig underveis med Aschenbergs Tropper fra Sjælland og indtog Stege. Foruden Borgernes rørlige Gods, hvilket disse vilde

*) Jævnf. Scheel l.c. Pussendorff l. c. Resens Atals III, S. 56, 57.

351

Barbarer røverisk bemægtigede sig, toge de endeel Jern- og Metalkanoner, som Borgerne paa egen Bekostning havde anskaffet sig. Dog erholdt de ikke dette Bytte for Intet; thi uagtet Rygtet var gaaet forud til Stege, at Fienden befandt sig i Phanefjord Sogn, kastede dog Borgerne og Bønderne der ei strax deres Vaaben, men kæmpede indtil en stor Deel var falden. ”Jeg har selv hørt,” siger Provst Viborg, ”efterat vi vare overvundne, at de fiendtlige Officerer have beundret vore Folks Tapperhed og mageløse Mod, i det ei mere end 600 Bønder og Borgere turde vove endnu i det Yderste at modsætte sig saa stor en Mængde øvede Tropper.” Det var Trinitatis Søndag 1659, hele Landet blev Carl Gustav andengang underkastet *), efterat have holdt sig saa nær et heelt Aar, nemlig fra Fredsbrudet i August 1658 indtil benævnte Dag 1659. Ridder Vincents Bille blev i samme Aar af Kong Frederik den Tredje sendt over til Møen for at undersøge Landets Forfatning. Magister Viborg i Stege var hans Vært. I et tungsindigt Øieblik over sit Fædrelands Skjæbne, skrev Bille paa Væggen i sit Logis disse Linier:

*) Sandvig, S. 25. Viborg, Cap 8.

”Nu seer det ilde ud med Dannemarks Rige!
I Sjælland veed man ei af nogen Roe at sige:
Den trædske Aschenberg voldtaget med List
Vort deilig Jomfruland, og vi har Møen mist *).”

Det gik med Bogørerne efter Svenske-Krigen, som det gik med Lollikerne i Søerøvertiderne. Rnhvar i de andre Provindser vilde slaae dem ihjel. Thi Søroerne landede gjerne først paa Laaland; Bønderne der bjergede mangengang Liv og Gods ved at holde med dem, agere Spioner og give dem Anviisning paa de andre Øer, hvor og naar der var Noget at fiske. Hvorfor de og gjorde Ansøgning hos Kong Valdemar den Anden, at naar Nogen slog en Lollik ihjel, han da maatte bøde 40 Mark over den almindelige Mandebod. Aarsagen var, at disse Syndere ved den forhøiede Straf kunde være desto sikkert paa deres Liv **). Møen Bønder, især af Phanefjord Sogn, have siden hiint Forræderie og lige indtil vor Tid havt en paafaldende Modbydelighed for Bogørerne. I ældre Tider have de aldrig kunne taale at see nogen af dem paa deres Grændser, og, uagtet de boe kun ¼ Miil fra hinanden, kom de sjelden eller aldrig sammen. Dag taber sig nu dette taabelige Fiendskab mere og mere.

*) Viborg, Cap. 1. Sandvig, S. 1.

**) Lüxdorph hos Kofod Ancher i saml. jur. Skriften, 1 D., S. 826.

§. 5.

Anskuelsen af de Mænd, som i Kong Frederik den Tredies Regjeringstid have vundet et Navn paa Møen, ligesom i Historien, vil udentvivl være mere interessant end Betragtningen af de nye Ulykker, Svenskens anden Nærværelse her afstedkom. Disse ere desuden ikke dokumenterede.

Iblandt de 2000 Ryttere, som Kongen, ifølge Fredsbetingelserne til Roeskilde, maatte afstaae, befandt sig og Korporal Jacob Nielsen, der tildrog sig den svenske General-Admiral-Lieutenant Wrangels Opmærksomhed, og blev hans Tjener. Som bekjendt bemægtigede han sig siden en svensk Fregat paa 16 Kanoner, der skulde bringe noget Gods fra Kronborg til Sverrig, og førte den til Kjøbenhavn. Til belønning tillod Frederik den Tredje ham at føre Skjold og Vaaben, gjorde ham til Ritmester, adlede ham under Navn af Danneser, og forlehnede ham med betydeligt Gods paa Møen, hvor han var opdraget *). Historien sikke at have i sit Gjemme Efterretninger om hvad der siden blev af Danneser. Man har og entidlang forgjæves søgt at udfinde, hvilket navnbart Gods paa Møen han eiede,

*) Malling: Store og gode Handler, S. 150. Hjørrings Leierkrands 1658, 80te October.

indtil det ved Hr. Cancellieraad Andersens Godhed er lykkedes Forfatteren, t faae Udskrift, saavel af Kongens Gavebrev, som andre Breve, denne mærkværdige Mand angaaende, til daværende Lehnsmænd paa Landet, Ridderen Peder Reetz. Man kan af samme Breve slutte sig til, at Danneser har opholdt sig paa Møen netop i Carl Gustavs Feidetid; at han har været med blandt Landets brave Forsvarere; men at han og, formodentlig for at undgaae de Svenskes Hevn, har gjort dig usynlig, da Landet stormende blev indtaget. Indholdet af Kongens høimodige Breve er dette:

1) 1658. 9de November. Frederik den Tredje til sin Mand og Tjener Hr. Peder Reetz, Ridder, Lehnsmænd paa Stege: at som Hs. Maj. havde kjøbt og givet til Ritmester Jacob Nielsen Danneser endeel Gaarde og Gods paa Landet Møen, for hans villige og tro Tjeneste, saa skulde Reetz lade ham være smaae Gaarde følgagtig, undtagen Jagten, Fiskeriet og Skovene, hvilke han eu videre maatte

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

bruge, end som Bønderne paa Godset boende dertil vare berettigede; og om Landsdommer, Herredsfoged, eller Andre formedelst deres Bestillinger deri kunde være interesserede, havde han Enhver med andre ligesaa gode Gaarde igjen at fornøie, saa at dem derved Intet afgik.

355

2) 1659. 8de April. At som Ritmester Jacob Danneser havde bekommet den Gaard Nyegaard paa Møen, som Skovrideren Hand Hagedorn paaboede, skulde Lehnsmanden Hr. Peder Reetz lade fornævnte Skovrider af Lehnets Indkomme aarlig igjen bekomme saameget Genant, som samme Gaards Indkomst sig kunde beløbe, fra den Dato han Gaarden qvitterede, indtil en anden ligesaa god Gaard igjen kunde blive ledig, hvilken han da skulde gives.

3) 1659. 19 April. At Herredsfogeden i Østerherred paa Møen maatte boe i Stege, eller andetsteds der paa Landet, og nyde aarlig saameget af Lehnets Indkomst, som Indkomsten af hans forhen i Hovedskov havde og Ritmester Danneser forundte Gaard beløb, indtil anden saa god Gaard der blev ledig m. m.

Om Dannelser har efterladt sig Familie, eller Frederik Danneser Bøgh, Præst til Zions Menighed i Tranqvebar 1761 *), blot er opkaldt efter ham, finde vi ingen Underretning om. Det anførte Udtog No. 2 stadfæster, hvad et andet gammelt Brev (S. 276) har sagt, ta der i Søemark var en Kongsgaard, som hed Nyegaard, længe før Marienborg, som sildigere ligeledes er kaldet, og blandt Almuen

*) Worms Lexicon over lærde Mænd, 1 D., S. 127.

356

endnu hedder Nyegaard. Sidste Gaard forekommer først under dette Navn efter 1685, da Overst v. Plessen i en liden Landsbye, siden Nyegaard Bye kaldet, lod den opføre. Derefter blev den igjen en stor Bondegård, og først under Frederik den Fjerde overladt Etatsraad Moltke og forvandler til en Lystgard *). Søemark-Gaarden eller Liselund har derimod sin Oprindelse af Dannesers Nyegaard. Saa viser og Udtoget No. 3, at Møen endnu til den Tid var deelt i 2 Herreder, Øster- og Vesterherred, af hvilke ethvert havde sin Foged, samt at den Herlighed af fri Bopæl og Gaardsbrug i Hovedskov fragik Østerherreds Foged til ommeldte Tid.

Fremdeles vise disse Breve os en Regent, hvilken Sneedorff ligesaa skjønt som kort karakteriserer med det romersk Hædersnavn: Vir rectus, en ærlig Mand, sine Løfter troe; tilmed en rolig, stor og god Konge, som midt i Krigens Tummel endnu tog Hensyn til de fattige Embedsmænd i afliggende Kroge, og ikke vilde, at hans Gunst for den brave, fortjente Kriger skule være nogen anden værdig Statens Tjener til Fornærmelse.

Hvor en Øee i Krigstid først har Værn og Besætning, der indgyde dens indvaanere den modige,

*) C: Kaalund, Møens Beskrivelse 6 Cap. Noten.

357

patriotiske Æresfølelse, at stride med, i det Haab, at kunne forsvare sig, en Følelse og et Haab, der stedse mangle værgeløse Beboere paa aabne Kyster; hvor det offentlige Væsen i saadan en kritisk Periode bestyres af en nærværende øverste Intelligentz som Peder Reetz, og hvor Krigerne anføres af Mænd som Just von Ebbel og Hans Schrøder Løvenhjem; - der er det ei forunderligt, at Øeboerne et heelt Aar igjennem kæmpe mandeligen for Konge og Land, for Frihed og Arnested. –

Just Ebbel, en indfødt dansk Mand, havde tjent ved den skotske Armee, som fægtede 1648 for den ulykkelige Carl den Første mod Usurpateuren Cromwell. Da denne Armee snart blev slaaet og Skotland undertvunget, maatte han, som fremmed og fattig, skjøndt allerede belønnet for sit Mod ved

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Avancement, udstaae Meget, og vendte tilbage til sit Fædreland. 1658, da Krigen med Sverrig begyndte paanye, var han Oberstlieutenant og Kommandant paa Møen *).

Allerede den 7de August 1658 blev, ved General-Proviantmester Philip Jochum Joels, oversendt en med skarpe Trudslers ledsaget Ordre til Borgemester og Raad i Stege, at de skulde strax af det hele Land

*) Hhørings Leierkrands, 29de Mai 1659 ff.

358

skaffe Proviant til Leiren for Kjøbenhavn (skjøndt de Svenske endnu ikke vare komne saa vidt) og Dyr af Skoven til Kongens Taffel. To Dage derefter 10 de August udstedte Kong Carl fra Ringsted en lignende Befaling til Møens Indbyggere, i en endnu strængere Tone. Imidlertid forbleve disse Ordre uden Virkning, og Kongen måtte gjentage den samme Befaling den 9de September. Bønderne og Borgerne, der kjendte ham fra sidst, adløde omsider, og vare i færd med at bringe hvad de havde faaet samlet til Kusters Færgested. Men Øekommandøren Just v. Ebbel modsatte sig dem ufortøvet, ikke ændsende den Far dermed var forbunden, ei alene fordi der endnu var svensk Militær paa Landet; men og fordi endeeel af Indvaanerne, forudseende i deres Angst Øens visse Erobring, paastode Proviantens Afsendelse, og letteligen kunde have gjort det af med ham. Først forsøgte han i Mindelighed at bringe endeeel Bønder og Borgere paa sin Side, forestillende dem den Skjændsel, det var, at lyde en Tyran og nære en grusom Fiendes Kraft mod Konge, Medborgere og sig selv. Derpaa viiste han sin Myndighed mod de Feige eller Forrædersksindede, som vilde adlyse Kongen af Sverrig, og tvang dem til at give efter. Hvad der var indsamlet for at oversendes til den fiendtlige Leir, lod han nu gjøre Beslag paa ved Færgestedet og alle-

359

vegne, foranstaltende tvertimod, at Kjøbenhavn, ved de møenske Søemænds snilde Kjækhed, blev ei alene dermed provianteret, men bestandig i tre Maaneder siden efter forsynet med mere; en saarevigtig Fordel for denne Bye, som en tidlang efter Stormen var blokeret baade til Lands og Vands. Endnu den 27de Marts 1659, i den værste Hungersnød, fik Hovedstaden en Mængde Levnetsmidler herfra *). – Ifølge Hjørings Beretning har han og været med, og modtaget Fienden med megen Tapperhed i de førømtalte heftige Angreb Møen. 1678 var han Kommandants paa Korsør Slot, og døde som Oberst og Kommandant i Skjelskjør den 5te Marts 1700, over 80 Aar gammel. Han var gift med Anna v. Steinberg. Han skal have været vel studeret, og foruden sit Modersmaal forstaaet Fransk, Engelsk, Hollandsk og Latin **).

Hans Schrøder er født i Meklenborg, 28de Juni 1627, i borgerlig Stand. Meget ung kom han i dansk Krigstjeneste, tjente sig snart op til Officeer, og gav i Kjøbenhavns Beleiring 1658 udmærkede Prøver paa Mod og Krigertalent. Sidst i be-

*) Hjørings Leirkrands.

**Edwardsens Underretning om Skjelskjørs gamle og nuværende Tilstand, Sorøe 1759, 4to., S.265. Jævnfør Sandvig, S. 25 ff.

360

meldte Aar blev han som Kaptain med et Kompagnie sendt Møen til Undsætning. Hans Daad her paa Landet er forhen omtalt. Efter Freden til Kjøbenhavn den 27de Mai 1760 avancerede Schrøder til Oberstlieutenant. Ved Souverainitets-Høitideligheden blev han forfremmet til Oberst. Kongen, som med Rette havde fattet den høieste Tillid til ham, vidste ikke at sætte nogen ædlere, kjækkere Mand til Kommandant over de patriotiske Bornholmere, eller til Slotsherre paa Fæstningen Hammershuus, end Oberst Schrøder. 1662 gik han derover; men den kongelige Instruktion for ham er først dateret

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Kjøbenhavn den 15de Februar 1663. Frederik den Tredje ophøiede ham endelig den 22de August 1669 i Adelstanden. Hans Navn Schrøder forvandlede til Løvenhjelm, med Hensyn paa det Løvemod, han havde viist, især paa Møen *). Ogsaa blev Løvenhjelm ved kongelig Gavnildhed sat istand til at købe sig Godserne Veirup og Hindemad. (begge Fyn) Da Kong Christian den Femte kom til at sidde paa Thronen, ophøiede han denne trappre Mand til Generalmajor. Den ande September 1675 blev Krigen igjen dekla-

*) Danske Magazin, 1 Bind, S. 127. Hans betydningsfulde Vaaben, see Adelslexicon, 4 H., S. 337; Skjoldet er deelt; første Felt Sølv, med en Borg paa en Øe; andet Felt rødt, med en opreist kronet Guldløve.

361

reret mellem Danmark og Sverrig. Statholder Gyldenløve i Norge forlangte Generalmajor Løvenhjelm til sig. Han reiste til Norge, og var i Aaret 1676 med, da Statholderen marcherede ind i Bahuus, tog Udevalla, og satte hele Vestgothland i Skat. Men i det næste Aar beordrede Kong Carl den Ellevte den svenske General Grev Magnus de la Gardie, som havde været med Carl den Tiende for Kjøbenhavn, at tage Udevalla, Bahuus og Gothland tilbage. Gyldenløve sendte Løvenhjelm for at hindre det. Han stødte Natten mellem den 27de og 28de August paa den svenske Armee, som Norden for Byen havde taget en fast Stilling, og strax udæskede til Kamp. Den kjække Anfører modtog Udfordringen og lod sine Kanoner spille. Men da dette varede en heel Time uden afgjørende Virkning, og Nordmændene brændte efter at gaae løs paa Fienden, udvalgte Schrøder-Løvenhjelm 3000 af sine bedste Ryttere og Fodfolk, brækkede med Hidsighed igjennem de svenske Linier, og drev dem efter en blodig Kamp, hvori de mistede henimod 2000 Mand Fangne, Saarede og Dræbte, aldeles paa Flugten. Af 19 fiendtlige Standarter og Faner tog han med egen Haand tvende midt under Slaget. Det øvrige Bytte bestod i: 10 Metal- og 2 Jernkanoner, 10 Rustvogne med Amunition, 40 Center Krudt, 20,000 Musketkugler, foruden en

362

stor Mængde Levnetsmidler og andre Krigssager. Da Kong Christian den Femte i Efteraaret 1678, tilligemed Churfyrsten af Brendenborg, tog Rügen igjen fra de Svenske, var det atter Løvenhjelm Gjerning. Med 4 Regimenter norske Tropper var han sendt til Skaane for at agere der, men fik uforventet Befaling at gaae ombord med disse paa den ham tilsendte Division af Admiral Juels Flode, og erobre Rügen.

Klokken 6 om Morgenen den 12te December, gjorde han Landgang ved Vittou, forskandsede sig paa Sandbjerget med spanske Ryttere, indtil hele Armeen kunde komme iland. Men da den svenske Oberst Lieven strax gjorde et fortvivlet Anfald paa Løvenhjelm's venstre Fløi, som under den tappre Oberst Knoblauch blev bragt til at vakle, faldt han vældigen ind med sin Bataillon, slog Fienden med stort Forliis, og tog deres brave Anføre til Fange. Imidlertid havde en svensk Armee formeret sig ved Palmeroth under den brømte Grev Königsmark, som gav tre Regimenter, foruden Levninger af Lievens Tropper, og 14 Kanoner den strængeste Ordre, det koste hvad det vilde, at drive Generalmajor Løvenhjelm ud af sine Forskandsninger. Forgjæves! Ogsaa her holdt han sig, indtil han var bleven underrettet om de brandenborgske Troppers lykkelige Landgang. Efterat have forenet sig med disse, stormede han begge Færgeskand-

363

serne, som stærkt besatte dækkede Overfarten til Stralsund, drev Königsmark over til Pommern, og bragte saaledes Rügen igjen i de Danskes og Brandenborgernes Magt. Den Mand, som med saa udmærket Tapperhed, Lykke og Ære havde i saa kort Tid erobret et saa vel besat Land, hvor 80 Kanoner og 4000 gamle Soldater under en Königsmark stode, - den Helt var ogsaa sikker nok til at

forsvare det. Han blev, tilligemed den fortræffelige Geheimeraad Jens Juel, som Gouverneur, af Kongen beskikket til Krigsøverst over Rügen; denne, formedelst Passet til de øvrige svensk-tydske Provindser, i hiin Krigstid saare vigtige Øe. Efter Freden til Fontainebleau, den 3die Sept. 1679, i hvilken Rügen blev given de Svenske tilbage, kom Løvenhjem til Danmark. De Prøver, han havde aflagt paa et sandt Krigertalent, uden Skryderier, og paa et Mod, der ikke blot stod i en Recommendation af en høiere kommanderende Ven, men hvilket al Verden erkjendte, gjorde ham fortjent til Ridderordenen af Dannebrog og en Generallieutenant Post. Aar 1682 modtog han disse Værdigheder af Kongens Haand. Berømt, elsket, beundret for sit Heltmod og sine høie Fortjenester af Fædrelandet, døde denne brave Mand, 73 Aar gammel, 1699. Hans Symbolum svarede til hans Karakter og Daad: Nec

364

temere, nec timide*). Hans udødelige Minde skal paa Møen være helligt.

Da Familien paa Mandssiden var nær ved at uddøe, fik Stammefaderens Dattersønner: Hans Gjedde og Jans Brokkenhuus, første den 19de Januar, sidste den 6te Juli 1697, Tilladelse at føre deres Morfaders Navn og Vaaben. Fra Brokkenhuus nedstamme De, som endnu føre dette Tilnavn. **).

Af den Ulfeldske Familie have Adskillige havt Eiendomme og Forlehninger paa Møen førend Corfitz Ulfeld blev Landets Lehnsherre. Eggert Andersen Ulfeld, gift med Anna Webener, eiede og beboede Elmelunde Slot sidst i det 15de, eller i Begyndelse af det 16de Aarhundrede, og er tilligemed sin Gemalinde der begravet***). Deres Søn, Claus Ulfeld, fik Slottet efter dem, men overlod, mod Magelæg andre Steder, Elmelunde Lehn til Kong Frederik den Første, hvorpaa Gjenbrev

*) Friedenreich, Christian den Femtes Krigshistorie, 2den Deel, S. 84 – 88 og 202 – 221. F. Sneedorffs samlede Skrifter, IV Deel, 2 B., S. 220.

**) Adelslexicon, 4H., S. 888. See og Hofmans historiske Efterretninger, I Tom. S. 8.

***) Sandvig, S. 89. Hofmans histor. Efterr. Ulfeldernes Stamtavle.

365

eller Contrakt findes i det kongelige Archiv, under Sjælland og Møen, No. 110. Alligevel er han 1533, endnu sammesteds boende, indkladt som Vidne til Møenboe Landsting, da hans Ven, Lehnsmand, Ridder Anders Bille paa Stegeborg, ville tilliste sig Kongesilden paa Møen *). Fuldkommen Herre over Godsets Bønder blev han igjen, da ovennævnte Konge Aar 1536 meddeelte ham Brev fra Hoveriet af de Bønder, som laae til Elmelunde **).

Osaa Corfitz Ulfeld eiede Elmelunde. I Aaret 1634 blev han beskikket til at være Lehnsherre over Møens Land. – Imedens han paa Stedet gjorde sig bekjendt med sine nye Embedsforretninger, søgte Fyrsten af Sachsen-Lauenborg, Frants Albert, der paa Colding Slot, den 30te September 1633, havde af Christian den Fjerde begieret Eleonore Christine til Gemalinde, ifølge Sperlings Fortælling ***), at bevæge Kongen til at give sit Minde til Bilager med hende. Men Hannibal Sehested, dengang endnu Ulfelds Ven, da han fornam at Fyrsten villes skikke denne ud, reiste ufortøvet til Møen, for at give sin Ven Efterretning. Sidste ilede strax

*) Thingsvidne af 1533 in Arch. Reg.

**) Følgebrev for Claus Ulfled. Danske Cancellie-Registr. No. 4, fol. 91.

***) Vita Eleonæ, Mscr.

366

til Kjøbenhavn, for at tilintetgjøre Fyrsten Anslag paa at skille ham ved sin Forlovede. Saasnart Ulfeld om Aftenen var kommen til Byen, reiste Frants Albert uformodentlig bort om Natten. Vor Lehnsmænd kunde ikke glemme disse listige Streger, men fandt endnu fire Aar derefter, som Eleonores Gemal, Leilighed til at bebreide Fyrsten dem i Kongens Nærværelse, og det med saadan Heftighed, at Kongen ved sin Anseelse maatte skille begges Forbittelse. Corfitz Ulfeld fik Elephantordenen, blev udraabt som Statholder af Kjøbenhavn, og formælet med sin fortreffelige Eleonore ved et glimrende Bryllup paa Slottet den 9de October 1636. Det lykkelige Par reiste umiddelbart derefter til Møen, deels for at nyde Kjerlighedens Glæder desto roligere, deels maaskee og for at økonomisere. Thi Ulfeld var ikke selv riig, ei heller endnu Herre til mange af de betydelige Godser, han siden eiede. Desuagtet førte han en overordentlig Pragt, og, da hans Gemalinden var desto tarveligere, mener man, at hun formaaede ham til at ombytte Hoffets Pragt og Støi med det landlige Liv. Hofman fortæller endog *), at saasnart hun var kommen til Møen, yttrede hun megen Urolighed over

*) Portraits historiques des hommes illustres etc., T. V., p. 84. Jævnfør Vita Eleoniræ, Mscr.

367

Hendes Gemals Gjæld, og fik ham endelig overtalt til at betroe sig, at Summen beløb sig til 36,000 Rdlr. Af egen private Kasse udbetalte hun det Hele, men maatte sælge endeel af sine Klenodier for at tilveiebringe Summen. En Høimodighedshandling, som Ulfeld heller aldrig glemte et erkjende med Taknemmelighed. Paa Elmelunde fordrev hun Tiden med Musik – hun spillede baade Fløite og Harpe – med Tegne- og Broderekonsten, med gode Bøgers Læsning; undertiden og med at spille Bold og tage paa Jagt *). Dog varede dette stille Liv ikke længere end et halvt Aars Tid. Corfitz Ulfeld tilligemed hans Gemalinde opholdt sig kun paa Møen til den første April 1637, da de begave sig til Kjøbenhavn, hvor han samme Aar blev Rigets Skatmester, et Embede ligesaa betydeligt i Indkomster som i Rang. I Juni Maaned f. A. bortforpagtede han Stege og Elmelunde Ladegaarde til sin Tjener Niels Olsen, Skriver og Ridefoged paa Møen, for 1600 Rdlr. og 40 Tdr. Rug. Mærkværdigt er det i hans Forpagtningsbrev, at han forbeholder sig Humlehaven saavel ved Stegehuus Ladegaard som ved Elmelunde, Frugten i Abildhaven, et Stykke Hørland ved Rughaven i den nye Humlehave, og Rettighed til, at hans

*) Vita Eleonoræ, Mscr.

368

Hopper skulde have fri Gang paa Stege Ladegaard, og med Rugfoder og Høe forsynes. Saalænge Christian den Fjerdes levede, gik Ulfeld frem i Herlighed indtil den høieste Værdigheds Post, som Riget Hovmester. Imidlertid forestod han, tilligemed sin høiere Embeder, ogsaa fremdeles sit Lehnsmændskab paa Møen. Saavel Geheime- som Rentekammer-Archivet glemte Dokumenter, hvor han endnu i Aarene 1648, 1649 og 1650 forekommer som Møens Lehnsmænd. I sidste Aar giver f. Ex. Jørgen Rosenkrands, Skatkammerpræsidenten, ham Qvittance for Baadsmandsskat af 4539½ Fæstebønder paa Møen, hver ½ Rigsort, og for andre Skatters Indtægt i samme Aar, til Beløb 609 Rdlr. 1 Ort. Gaardene her paa Landet maae dengang have været overordentlig smaa, eller endeel Huusmænd, som nok er rimeligere, maae have været regnede med til Fæstebønder. Ulfeld antog sig ogsaa Kirkevæsenet her paa Landet, og de nu saa forsømte Templers Forskjønnelse. Udentvivl har han givet Altertavlen til Elmelunde Kirke, hvor hans Vaaben, ret net udskaaret, forefindes; men efter hans Fordømmelse er det overstrøget med sort Fernis. Derimod staaer hans Navn forgyldt endnu paa Phaneffjord Altertavle, som han har ladet reparere og forskjønne.

369

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Efter de Fortrædeligheder, Sagen med Dina forvoldte ham, blev han misfornøiet, eller frygtsom, pakkede sammen og reiste den 14de Juli 1651 bort fra Egnen ved Helsingør paa et Skib fra Holland, hvor han stod i Forbindelse, ligesom baade før og siden Correspondence med den danske der residerende Commissarius eller Consul, Hollænderen Gabriel Marselius, der siden som Panthaver af Møen skal omtales.

I Samme Aar blev Henrik Henriksen Rammel Lehnsmænd paa Møen i Ulfelds Sted *). Denne Mand var en Søn af Henrik Rammel, Kong Christian den Fjerdes Hovmester, og Fru Else Brahe, fød 1601 den 28de April i Pommern. Ved hans agtværdige Faders Omsorg blev han opdaget, ei til Hofmand alene, men til Videnskabsmand, og afløste Danmarks lærdeste Herre til den Tid, Rigs-Canzleren Just Høeg, som Ephorus eller Hovmester paa Sorøe Academie **). 1649 blev han Rigsraad, og havde Sæde med paa Herredagen da Ulfelds Proces mod Dina og Walter blev forhandlet***): Han var to Gange gift; først med Birgitte Lunge, en Datter af Generallieutenant Jørgen Lunge, fra 1627 til hen-

*) Holbergs D. R. H., III, S. 80.

**) Holberg, II., S. 880.

***) Hofmans hist. Efterr. o. d A., 2 D., S. 260.

370

des Død 1636. Aaret efter giftede han sig andengang med Frøken Margrethe Skeel, en Datter af Ridder, Rigsraad og Lehnsmænd paa Aalborg Slot Otto Skeel. Deres Herresæde og Gods var Bekkeskov i Sjælland. Men siden han blev forlehnet med Møen, nemlig 17de August 1651, indtil hans Dødsdag den 6te October 1653, har idetmindste hans Familie opholdt sig paa Elmelunde Slot, som siden Stegeborgs Ødelæggelse var de møenske Befalingsmænds Residents. Der endte han sine Dage, og er formodentlig ogsaa der begravet; efter Sandvig log han Kirken, som kun var i maadelig Tilstand, istandsætte, tægge med Bly og zire med ny Prædikestol. Altar og Pulpitur, saaog deri indrette nogle Begravelser, hvoriblandt to for sig og sin Frue *).

De Uretfærdigheder, Voldsomheder og vilkaarlige Paalæg, hvormed de adelige Bondeplagere, som Møen især i denne Periode var opfyldt med, pinnede Bønderne, bleve Aarsag til, at disse i Lehnsmænd Henrik Rammels Tid gjorde Oprør. Næsten alle Gaardmænd begave sig i Aaret 1651 til Kjøbenhavn med Klage. Iblandt Andet foregave de, men vistnok paa Kneb, at de, som i 70 Aar havde været fri for Korntiende, hvilket intetsteds hjemles, bleve nu

*) Sandvigs Møens Beskrivelse, S. 38, 39, 55.

371

tvungne til at yde den o. s. v. Men da Dommen beroede paa Rigsraadet og de adelige Lehnsmænd i samme, kan man tænke, at Bønderne, paa Grund af denne tumultariske Adfærd, ingen Ret fik. Tretten af dem bleve fængslede, de andre formanede til at gaae rolige hjem. Alligevel, af Frygt for at de skulde komme igjen og befrie deres Brødre, gav man de Fangne Leilighed til at undvige og løbe bag efter. Sagen blev derved *).

Hr. Axel Urup til Belteberg, Slotherre til Kjøbenhavn, Ridder af Elephanten, Danmarks Riges Raad o. s. v., havde efter Henrik Rammel det møenske Lehn fra 1653 til 1657. Man finder intet Spor til at han har opholdt sig paa Landet. Om denne berømmelige Mand kan læses i Hofmans historiske Efterretninger om danske Adelsmænd, i Holbergs Danmarks Riges historie o. fl. St.

Et af de store Navne i Kong Frederik den Tredies Regjeringstid, som fortjener at erindres paa Møen, er fremdeles:

Peder Reetz, Herre til Tygestrup ec., Danmarks Riges Raad, Ober-Rentemester, Geheimeraad, Ridder af Elephanten; siden Præsident i Cancelliet, Statscollegiet og høieste Rat, Patron for

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

*) Sandvig l. c., S. 24.

372

Kjøbenhavns Akademie; endelig Danmarks Riges Storkantsler og Premierminister. Denne udmærkede Mand var i den høist kritiske Periode fra 1657 til 1663 følethet med Møen, og virkede ikke lidet ved sine Raad, sine Foranstaltninger og vise Bestyrelse, til at Krigsulykkerne dels sildigere overfaldt denne Øe, end de andre rundt omkring, deels bleve mere end almindeligt formildede. De Breve, Kong Frederik den Tredje tilskrev ham desangaaende, ere foran ommeldte. Endnu kunde maaskee følgende, i anden Henseende, fortjene udtogsviis af anføres:

1) Af 22de April 1659. Kong Frederik den Tredies Brev og Befaling til Lehnsmanden paa Møen Peder Reetz, at lade Muurmester Knud Joensen i Kjøbenhavn bekomme 30 Favne stacket Brændeved der paa Landet, efter Kjøbenhavns Favnamaal, hvilke han havde betalt med 1 Rdlr. for hver Favn.

2) Af 25de April f. A., til Peder Reetz, at han skulde gjøre den Anordning, at der til Hs. Majestæts Hofholdningsfornödenhed, paa Landet Møen, paa de Steder, hvor der kunde være Skovene mindst til Skade, blev hugget 2000 Favne stacket Ved, og dem lade være i Beredskab paa de Steder, hvor de beqvemmeligst kunde afhentes, naar Skiberummene didhen kom for at hente dem.

373

3) Af 27de April f. A., til Peder Reetz, at lade Peter Hoppensach, Borger af Lybek, eller hans Fuldmægtige, af Landet Møens Skove bekomme 10 Favne lang Ved, som er 30 Favne stacket Ved, eftersom han samme havde betalt.

Peder Reetz døde 1674, den 10de Juli, 60 Aar gammel, og var den sidste Lehnsherre paa Møen. Hans udførlige Levnetsbeskrivelse kan læses hos Hofman o. Fl. *).

Mærkværdige nok vare altsaa de Mænd, som Møen i denne Periode kan fremvise. Men med alt det vare de fire sidste Lehnsmænd. Borgerne, og især Bønderne her paa Landet, som Lehnsundersaatte, vare allerede haardt medtagne iforveien; under Krigen bleve de aldeles afklædte. Holberg siger, at enhver af de smaa Kjøbstæder, altsaa Stege med, maatte i et halvt Aar, før Fienden fik Landet, betale 6000 Rdlr. Bønderne erholdt Lidet eller Intet for den Mængde Korn og Proviant m.m., de maatte udrede; Næringsveiene havde i to Aar været standsede, Agerdyrkningen ganske forsømt, Øen blokeret. Det deilige, frugtbare Møen blev i kort Tid udtømmet paa Alting. Mændene vare faldne, Ungdommen bortslæbt, Qvæget udryddet. Selv Vildtet

*) Program. acad. in obitum ejus, Hafn. 1674.

374

havde lidt Nederlag. Thi førend den svenske General forlod Landet med sin Armee, lod han skyde over 300 Hjorte *). Jo længere fra Hovedkvarteret i Stege, desto mere rasede de svenske Soldater. Ved Gjennemmarschen fra Bogøe blev alene i Phanefjord Sogn 42 Gaarde brændte og ødelagte **), formodentlig i Byerne Bollerup, Kogsebye, Dame, Askebye og Leerbek, hvorigjennem Marschen gik. I Elmelunde Sogn saae det ikke meget bedre ud. Nogle og tredive Gange brøde de vilde Soldater ind i Hjertebjerg Præstegaard, og ei alene plyndrede Alt, hvad den uidentvivel velhavende Sognepræst Christen Rosendahl Tid efterhaanden igjen anskaffede sig, men ødelagde hvergang hvad de ikke kunne rane eller fortære ***).

Hvor ulykkelig Møens Bønders Tilstand overalt var, kan bedst skjønnes af et Rentekammerregnskab for 1660. Det ommelder, at der i samme Aar blev af M. Parsberg foretaget en Forretning over hvad

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Bønderne kunde svare i Landgilde. ”De fleste havde ikkun saaet – endskjøndt Freden var sluttet – een Tønde Rug, een Tønde Byg, eller istedet derfor

*) Viborg, Cap 14.

**) Rentekammer-Regnskab 1660, Mscr.

***) Herredsbogen, Mscr., ved Elmelund.

375

Vaarsæd: 6 Skpr. Erter. Efter denne Maalestok bleve de satte i Landgilde, at yde for det Aars Høst hver 2 Skpr. Rug, eller 6 Skpr. Byg. Mangfoldige Gaarde vare øde, til hvilket slet Intet var saaet. Saaledes befandtes f. Ex. fem i Phanefjord Sogn. Thingsvidner om alt dette bleve tagne baade ved Øster- og Vester-Herreds Thinge. Saavidt det endnu er kjendeligt, vare alle Penge-Indtægterne i den kongelige Kasse af alle Landets Bønder i samme Aar, ni Rigsdaler to Mark og sex Skilling.” Hvo forbander ikke Krigen ved alene i det Smaa at læse saameget; hvo sukker ikke over Menneskehedens Bødler, som foranledige samme?

Ach, die Erde matt und müde,
satt geqwält münscht: Friede – Friede!

*Åh, jorden er svag og træt,
træt af det, du ønsker: fred – fred!*
(Google oversæt)

Aaret førend hiin ulyksalige Krig beskriver Arent Berntsen *) os Møen saaledes: ”Dette Land er rundeligen forsynet med Alt, hvad til nødtørstig Fornødenhed man vil ønske og begjere. Formedelst dets gode Vilkaar er det overalt saaledes bebygget og dyrket, at neppeligen det Ringeste findes, som ikke til Brug nyttig gjøres af Indbyggerne; hvilke som omhyggelige Folk i saadanne og andre Maader deres

*) Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, 1ste Bog, S. 54.

376

Fordeel vide at fortsætte, og deres Gaarde vel bygge og vedligeholde, saa at, endog de deres Herskab med deres Fødested ligerviis som Sjellandsfarerme ere tilforpligtede, findes der alligevel sjelden nogen øde Gaard, saa det ikke for et de ringeste blandt Danmarks Lande er at skatte.” Ikke desto mindre havde Kongen eller Staten, endog før Krigen, liden eller ingen Fordeel af dette frugtbare Land. Som det sextende og sidste, men forholdsviis skjønneste og bedste af Sjellands Lehne, vare dets Indkomster gjerne skjænkede en af de store Rigsembedsmænd, af hvilke nogle vare aldeles gratis forlehnede dermed. Vi have seet at det, ifølge Christian den Fjerdes Haandbog, indrentede 3039 Daler. Idermindste vidste Kongen ikke at Landet indbragte mere; thi Lehnsmændene gjorde Regningen efter eget Tykke. To hundrede Aar os nærmere, viser det sidste Regnskab, som afgangne Amtsforvalter M. Schmidt aflagde i Kammeret 1795, Aaret førend Møen blev henlagt som et Appendix til Præstøe Amt, under Vordingborg Amtstue, at Penge-Indtægt var 27,040 Rdlr. 46 Skill. (foruden 654 Rdlr. 56 Skill., givne af Beboerne til Slottets Opbyggelse); Kornskats Indtægt, Rug: 595 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr.; Byg: 387 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr.; Havre 454 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr. Lader os engang tage det

377

Halve fra, I Forhold til den mindre Pengemasse dengang, saa kunde Møens Lehnsmænd have omtrent 14,000 Rdlr. aarlig Indkomst i det Ringeste. Det maatte derfor være de trykkede Møensboeres Ønske,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

hvad de ikke-adelige Stænder paa den sidste Rigsdag i Danmark 1660 forlangte, nemlig 1) at alle Kronlehn skulde inddrages og forpagtes til de Høistbydende, paa Grund af at de Adelige enten svarede ingen, eller for liden, Lehnsrente deraf: og 2) at Slotsladegaards-Jorderne maatte enten bebygges med Bøndergaarde, eller bortleies til Dem, som selv vilde drive Avlingen *) m.m. Dette, saavelsom de øvrige Forslag, der gik ud paa Lehnsvæsenets Afskaffelse og Enevolds-Regjeringens Overdragelse til Kongen, blev ved Fuldmagt igjennem Magister Viborg underkrevet paa Møens Geistligheds Vegne af Stiftets dominerende Provster, Cricus Olai og Peder Willadsen, ligesom paa Stege Byes Vegne af Borgerskabets Deputerede, Borgemester Mads Hansen **).

Kongen gjorde Alt, hvad der var muligt, for at istandsætte det ødelagte Møen. Allerede 1659 havde han sendt Ridder Vincents Bille som Commissair til Stege, for, ved Overlæg med Landets Embeds-

*) Holbergs D. R. H., III., S. 464, Arket M. m.m.

**) Holberg, III., S. 532 o. f.

378

mænd, at føie Anstalter til at opreise de forfaldne Sager, og især at lette Bønderne deres Kaar. Den brave Provst, Magister Viborg i Stege, var hans Vært. Formedelst hans Forbøn udvirkede Bille blandt Andet, at den forfaldne Johannes Kirke fik af Kongen 1800 Rdlr. til Reparation *). Men deuagtet kunde Øen i lang Tid ikke vinde op. Lehnsmanden Peder Reetz vedblev efter kongelig Resolution, ligesom alle de andre Lehns mænd, endnu et Aar efter Souverainuteten, at hæve og nyde alle Indtægterne paa gammel Viis. Vel blev Møen, med de øvrige Kronlehne, 1662 forvandlet til et kongeligt Amt, med en lønnet Amtmand, som Opsynsmand over Underretterne. Vel ombyttede det 1663 Lehnsmand Peder Reetz med Amtmand Jørgen Reetz til Vedøe, hvilken Herre tillige var Amtmand over Ringsted og Tryggevælde Amter indtil 1671, da han gik som minister til Madrid **); men han bekymrede sig intet om Folkets Tarv. Vel fik det ogsaa, ifølge samme Reform, sin første Ridefoged eller Amtsforvalter i Mathias Ratken; men Amtsforvaltere synes ikke nogentif at have været til for at forvalte Amterne, eller be-

*) Viborg Mscr. Hofmans Suppæement til Pontoppidans d. Atlas, S. 486 o. f. Sandvig, S. 1.

**) Hofmans hist. Efterr. om d. A., 2 D., S. 148.

379

sørge det almindelige Bedste, men kun for at hæve Indkomsterne.

Den største Ulykke tørmede paa Øen da Gabriel Marselius ankom. Denne Hollænder havde allerede i Christian den Fjerdes Tid været dansk Resident i Amsterdam og hollandsk Commissair for Handelen paa det balthiske Hav; et Embede, hvorved han havde erhvervet store Rigdomme. Rigtigt nok skal han baade den Tid og siden, under Krigen med Carl Gustav, have gjort Danmark betydelige Tjenester, især ved Pengeforstrækninger; men han synes og at have staaet i den Formening, at en Kjøbmand har Lov til at være en Aagerkarl. Da Freden var sluttet, drog han derind med sin Familie, og købte Jordegods og Ladegaarde, saasom u Egnen omkring Aarhuus, hvor Baroniet Marselisborg siden oprettedes, Kallundborg Ladegaard *) o. fl. Iblandt Andet lod han sig det hele Møens Land pantsætte Aar 1664 for 20,000 Rdlr. **), imod at hæve dets Indkomster og nytte dets Herligheder; en aarlig Rente, vel næsten ligesaa stor som Kapitalen. Bønderne tale endnu om, hvordan han dominerede her i deres Forfædres Dage, suede enhver Blodaare, udmarvede ethvert Been, som

*) P. Paludans Beskrivelse over Kallundborg, S. 164.

**) Sandvig, Møens Beskrivelse, S. 55.

380

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Svensken ei havde faaet fat. Ogsaa klager Herredsbogen No. 1 *) over, at de Beneficier, som af Kongerne vare Præstegaardene tillagte, nemlig Udviisning af Brænde paa de kongelige Skove, og Sviins Olden frit, efter Præstegaardens Hartkorn (24 Stkr. for hver Tønde Hartkorn), bleve dem under dette haarde Herskab betagne. At han har besiddet en øgte Kræmmersjel, vil følgende Anekdote bevise: Da nogle Hof- Spekulanter i Christian den Fjerdes Tid (1638) havde faaet det bedrøvelige Indfald, at ville sprænge den hollandske Ostindiehandel ved at anlægge en Kjøbmandsvei overland fra Persien til Slesvig, bragte de det saa vidt, at Spanien gav Skibe og Hjelpetropper dertil **). Den hollandske General-Admiral Grev d'Estrade, som ved Prindsen af Oraniens Forestilling var udsendt for at hindre den spanske Flode at komme til Danmark, kaprede 4 Fartøier, ladede med Krudt og Vaaben til samme Flode. Og fra hvem? Fra en hollandsk Embedsmand, Hr. Handels-Commissair Marselius, og Compagnon, Grosserer Veiland, begge boende i Amsterdam. Paa Estrades Befaling bleve de arresterede og tiltalte af Magistraten sammesteds; men

*) Mscr., ved Sognet Phanefjord.

**) Holbergs D. R. H., Tom. II., S. 802 o. f.

381

hvad svare de: "Vi ere Kjøbmænd; Handelen kan ikke ligge. Skulde vi end for at vinde seile igjennem Helvede, og staae Fare for at brænde vore Seil, saa risqvære vi det *)."

Sandvig sætter denne Gabriel Marselius imellem Amtmændene her fra aar 1664: men, da vi ingen Hjemmel finde derfor, udskyde vi ham indtil videre; thi Jørgen Reetz var Amtmand til 1671. Har hiin faaet Amtet, er det ikke før den Tid; men det var ogsaa tidsnok; thi at eie et Amt eller Gods, og være tilmed høieste Øvrighedsperson over samme, er en egen Sag.

§. 6.

Ved Enden af dette Afsnit ville vi nu gjøre et Overblik paa Møens Lands statistiske Forfatning fra den oldenborgske Stammes Regjerings Begyndelse indtil Souverainiteten, forsaavidt saadant ikke romtalt.

Den offentlige Bestyrelse i Lehnets stod, som forhen, under kongelige Lehnsmand. Disse vare Adelige, Riddere, eller Rigseembedsmænd, der havde en Andeel af Kongens Jordegods, bestaaende af 300 til 1600 Bøndergaarde, at bestyre. I enhver saadan

*) Lettre de Mr. le Comte d'estrade à Monseigneur le Cardinal de Richelieu, du 20 et du 29 Avril 1638.

382

Andeel, som kaldtes et Lehn, laae en gammel Kongsgaard eller et Kloster, en Bispegaard eller et kongeligt Slot, hvorpaa Lehnsmanden residerede. Her paa Landet indtil 1534 var Stegeborg, siden efter Reformationen Bispegaarden Elmelunde, Lehnsmandens Residents. Var sidste undertiden i en privat Adelsmands Eie, boede Lehnsmanden paa Stegehuus Ladegaard, som næsten halvandethundrede Aar efter Slottets Ødelæggelse endnu var ved Magt, indtil Jorderne Tid efter anden kom i Stege Borgeres Vold, og Ladegaarden under Christian den Femte forvandlede til Baadsmændshuse.

Til den ene eller anden af disse Gaarde vare alle Møens Bønder, som ei vare Adelsbønder eller Jordegne, altsaa Fæstebønder og Brydier, henlagte. Her maatte de yde deres Landgilde, gjøre Ægterne, Ugedags-Tjenesten, og hvad Pligtarbeid Lovene samt Fæstebrevene tilholdte. Her blev Gaardfæstning, Gjesterie, Husbondehold, Sagefald, Qvægskat, Færgeløbs-Indkomst, Indkomsten af Ladegaardene, eller Lehnsmandens Avlinger, af Jagt og Fiskerie i Lehnets, af Told, Kongesild, Mølleskyd, Oldengjeld, Vrag; kort, alle Skatter og Afgifter bleve her leverede. Lehnsmandene vare

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

altsaa i een Henseende, hvad de gamle Gjelkere og de nuværende Amtsforvaltere, Kongens Opbørselsbetjenter, som

383

kære Gjeld, eller inddrive Kongens Penge *). Men den anden Deel af hans Embed var vigtigere: Den hele Landalmue under Lehnnet var han tilforordnet at være Øvrighed og Forsvar for. Han havde uindskrænket at befale over den paa Kongens Vegne, at høre dens Klager, at besørge dens offentlige Tarv, at hjælpe Enhver tilrette og mod Uret at beskjærme.

I Reyssager havde han det øverste Tilsyn over at Alt i Lehnets underliggende Herreder og Kronens Birk forhandlede ordentligen. Det stod i hans Magt at beskikke, indsætte og afsætte Delefogeder, Thingfogeder, Skrivere; ja endog Byfogeder, Borgemestere, Toldere, Raadmænd, Landsthingskrivere o. s. v, **). I henseende til Kirkevæsenet vare alle Lehnets Kirker, hvortil Adeln eller Geistligheden ikke havde jus patrenatus, under hans Forsvar. Reparationer og Dekorationer bleve under hans eget Øie anordnede og bedømte, hvorfor man finder at disse offentlige Bygninger vare dengang, ifølge Tidens Aand, overalt i fortreffelig Tilstand. Regnskaberne over Kirkegodset, Tienden, Inventariet, de offentlige Dokumenter, Messaler, Bøger o. s. v., maatte aarligen forelægges ham til Revision. Vel kaldede Menighederne dengang selv deres

*) K. Anchers Lovh., S. 224. A, Berntsen, 2 B., S. 128.

**) Durel I 2det Bind af Suhms Saml. t. v. Hist.

384

Præster; men, naar de syv bedste Mænd i Sognet ikke dermed inden sex Uger kom til ende, havde Lehnsmanden Magt, paa Kongens Vegne, at kalde *). Kort, han var Underkonge eller Statholder i sit Lehn. Det er derfor ikke at undre over, at han, naar han var en slettækkende Mand, kunde, ifølge Tidens overspændte Begreber om Adelens Guddommelighed og Ikke-Adelens Dyriskhed, gaae frem i sit Distrikt med en Menneskeheden grusomt underkuende Despotisme. De handlende Borgere i Kløbstaden trykkede han ved Forprang, Fogedkjøb, vilkaarlig Tolds Paalæg og ved saamangen Udaad imod dem, hvorved al Vindskibelighed og Spekulation maatte bortfalde. Bønderne vare intet Andet end hans Trælle, bundne til Stavnet, underkastede Hals og Haand eller hans piinlige Dømmeret, han solgte med Haar og Skind, med Lemmer og Arbeid, med Boeslod og Alt, hvad de efter deres Ansigt Sved muligen kunde endnu i Døden efterlade sig *). Dette kunde ei andet end forarsage Bitterhed i den grad, at F.eks. Stege Borgerskab, i Medhold af sin Magistrat, ødelagde i Grevens Feide Lehnsmandens-Reden

*) Arent Berntsens D. og N. frugtbare Herlighed, 1 Bog, S. 5.

**) Nyerups Skildring af Danmarks ældre og nyere Tilstand, 1 Bind.

385

og slog Fogeden ihjel: thi det gik Danmark rundt, hvorover Peder Syv synger saaledes:

”Den Greve lod Breve udskrive
til Kjøbstæder og menige Mand;
al Adel skulde de fordrive,
og ingen lade leve udi Land.
Han vilde til Priis og Bytte
give baade deres Liv og Gods.
Strax monne de Adelen overfalde,
brændte og plustred deres Gods med alle;
Mange miste deres Liv derhos *),”

Bønderne paa Møen vare endnu, mere end hundrede Aar derefter, ikke bedre stemte, hvilket det før omtalte Oprør, der fandt Sted i Henrik Rammels Tid, viser.

Foruden hvad Lehnsmanden kunde ved Handelsdespotisme, Bondeplagerie og Lehnsherlighedernes Afbenytten tiltvinge sig, havde han en saakaldet Genat eller Part af de kongelige Indtægter, hvilken ikke var ubetydelig **).

For alt dette var han i de ældste Tider forpligtet til at følge Kongen i Ledigsfærd, holde et vist Antal Gerustheste og Ryttere til Kongens Tjeneste, forestaae Styreshavnen, d. e. Samlingspladsen for

*) Danske Kæmpeviser, 2 Part., S. 805.

**) See Schlegels Samlinger.

386

Omegnens Skibe i Feides Tid, samt kommandere paa Borgen, og forsvare den, dersom den fiendtligen blev angreben. Derfor var han berettiget til at fordre under Krigen, foruden førømmeldte, visce Underholdningsbidrag af Hoveribønderne, eller Lehnets Beboere, som ei personligen gjorde Søe- eller Rostjeneste *). For Resten af det kongelige Renterie i Lehnet skulde han gjøre Hans Majestæt Regnskab. Saaledes findes der i det kongelige Kammerarchiv for Aar 1597 endeel Qvittancer, deels af Kong Christian den Fjerde, deels af Christopher Walchendorph, til Peder Munk, Danmarks Raad og Marsk, som var forlehnet med Stege Slot og Elmelundegaard, for Penningeskat, Maanedskat, Qvægskat, Madskat og Øxenskat **), samt Inventarium paa Gaarden; men Beløbet findes ei specificeret. Andre derimod, som Breide Rantzau, havde hele Landets Indkomst qvit og fri, uden at gjøre Regnskab for det Alleringeste.

Naar Lehnsmanden boede paa en Fæstning, maatte han, i sin Fraværelse – og dette var her saa ofte Tilfældet, da vore Lehnmænd næsten alle vare høie Rigsebedsmænd, som sadde i Raadet –

*) Gram de vocabulo: Herremand, i Script. Soc. Hafn., Tom. II., pag. 281.

**) Udentvivl for Staldstude og andet Qvæg, som blev foret paa Ladegaarden (Krag: Christian den Tredies Historie).

387

lægge en eller flere Adelige i Slotslov, d. e. forlehne dem med Kommandoen og gjøre dem ansvarlige for Alting. Disse udgjorde da hans Hofskat og Selskab, naar han var nærværende. Derfor hedder det hos Hvitfeld (S. 496 o. f.), at Kong Valdemar den Anden skulde skaffe Lehnsmanden Hummersbüttel med hans Selskab bort fra Stege, hvorimod den følgende, Krummedige, maatte lægge saa mange af sine Venner derind, som han lystede. Ligesaa Anders Bille, da han ilede fra Stege til Søeholm paa Stevns, lagde han 4 Riddere, og for en Sikkerheds Skyld ogsaa 4 Borgere, i Slotslov paa Stegeborg. Overhoveder levede disse Lehnsherre høit paa de kongelige Borge, og førte stor Pragt. Hvormange Lakeier de have havt, og hvad Stads de have gjort, kan man iblandt andet see af Kong Frederik den Førstes egenhændige Brev (1526) til Anders Bille, hvori han beder ham komme til Kjøbenhavn ved St. Hansdag ”stadseligen, med tolv af hans Svende, i saadan nye Klædning og Farve, som medsendte Mønster udviser,” for at følge Kongens Datter Dorothea til Königsberg, hvor hun skulde formæles med Markgreven af Brandenburg, Hertug Albert. Ligesaa skrev han til Hr. Anders's Huusfrue Fru Pernille, at hun vilde følge med paa samme

388

Reise som Prindsessens Hovmesterinde *). I øvrigt have Adelens Sæder til den Tid ikke været de fineste: Biskop Frants Wormordsen, i hans Oversættelse af Davids Psalmer, Rostok 1528, 4to., formaner Hr. Anders Bille, Hovedsmand paa Stegehuus, og Fru Petronella Olufsdatter, som han

dedicerer Bogen: at lade herefter fare løsagtige Viser, som Drankere og Bolere have digtet, og desværre nu almindeligen qvædes paa Hofgaarde og i Herrehuus.

Lehnsmanden underordnet var Slotsfogeden. Fra de ældste Tider synes denne blot at have været Slotsherrens Skriver, eller Lehnsforvalter, der hævdede Skatterne, førte Regnkaberne, forestod Økonomien. Siden er han, efter Praxis, da Lehnsmanden saa sjelden var tilstede, bleven Slotsfolkets og Lehnets Dommer; undertiden Tolder tillige, der indkasserede Fogedkjøbet, eller Tolden, som kom i stedetfor Kongskjøbet, d.e. Kongens Ret til første Kjøb af alle de paa Kjøl eller Axel til Torvs kommende Vare. Endeligen, da Forvaltningen af Lehnsgodserne, Toldvæsenet, de offentlige Midler o. s. v. blev ved Folkemængdens Formerelse vidtløftigere, gik det egentlige Dommerembed, hvad Landet angaaer, til Herredsfogeder, hvilke først i Mellemregent-

*) Danske Mag., 4de Deel, S. 188 o. f.

389

skabet 1533 bleve af Rigsraadet beskikkede *). Kongelige Toldere bleve da og for bestandig særskilte Embedsmænd **). Fogeden paa Slottet traadte ifølge deraf tilbage til sin oprindelige Bestemmelse, som Ridefoged og Skriver eller Forvalter.

Lehnet var igjen inddeelt, fra de ældste Tider, i Sysler, Harder eller Herreder, d. e. mindre Distrikter, som bestode af et Antal Sogne fra 3 til 12, eller endog flere. Ethvert Herred havde sit eget Thing. Dommeren var, formedelst Mibrug, først Slotsfogeden, siden Thing- eller Herredsskriver tilforordnet. Disse, tilligemed 12 Dannemænd, afgjorde alle Stridigheder imellem Landalmuen, og afsagde efter Loven Retskjendelse eller Dom. Thinget var, som det endnu er, første Instants. Men, da ethvert Land ***) havde sin Landsdommer, saa kunde man indstævne Dommen til ham; dette var da anden Instants. Landsdommerens Kjendelse kunde ikke underdømmes, undtagem af Danmarks Riges Raad, ved de almindelige Herredage, den tredje Instants,

*) Danske Mag., 3die Deel, S. 71.

**) Dr. Baden, i Ny Minerva, Decemberhæftet 1807, S. 273 – 275.

***) Arent Berntsens D. og N. frugtb. Herlighed, 1ste Bog, S. 6.

390

eller Rigets endelige og høieste Ret. Møens Land og Lehn bestod af to Herreder: Sønder- og Nørre-Herred. eller som de oftere kaldes: Vester og Øster-Herred *). Sognene: Stege, hvori Damsholte var indsluttet, Fauffne-Fjord og Elmelund udgjorde Vester-Herred. Borrig, Kjelbye og Maglebye Øster-Herred. Dog er Arent Berntsen ikke heri enig med sig selv, da han et andet Sted, vistnok rigtigere, regner kun Stege og Fauffne-Fjord til Vester-Herred og de andre fire til Øster-Herred **). Der ere end Retsforhandlinger i Behold fra begge Herreders Thingsteder ***). Ved Hr. Professor Nyerup have vi her et excerptum ex original. membr.:

”1621, Torsdagen den 8de Marti, paa Øster Herredsting skjødte og afhænde tvende Mænd til Hr. Anders Abraham, Sognepræst til Borge Kirke, et huus og Gaard liggendes i Borg paa den nørre Side af Gaden, med samme Huses og Gaards Eiendoms Tilliggelse udi alle Borgemarken. Hr. Anders

*) Arent Berntsen l. c., 1 B., S. 58 og 205 o. fl. St.

**) Arent Berntsen l. c. og S. 184.

***) I Geheimearchivet findes bladt andre et Thingsvidne af Vesterherred fra Aar 1506, hvorefter Morten Hofmand af Røddinge havde forbrudt den Gaard, han iboede, som laa til Stege Slot.

391

Abraham fik herpaa et Skjødets Thingsvidne af 12 Dannemænd o. s. v.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Det er af originale Dokumenter klart, at Møen har havt sit eget Landstthing, at en selvstændig Landsdommer haver været begge Herreders Overøvrighed, og at Øen ikke før i sildigere Tider har havt Landsdommer tilfælles med Sjælland, hvilket dog Sandvig antager som Tilfældet til alle Tider, lige fra 1354 *). Det forhen citerede "Vidne af Møenboe Landstthing 1533" er udstedt af Landsdommeren Peder Friis af Aalebek, Da Elmelundegaard, saavel som Stege Ladegaards Bygninger, i Carl Gustavs Feidetid vare blevne meget fordærvede, og Laderne saavel som Fæhusene paa begge Steder aldeles ruinerede, blev Christian Baldtzersen, Landsdommer paa Møen, og Borgemester Mads Hansen i Stege, ved Frederik den Tredies Brev af 21de November 1661, befalede personligen at besigtige disse Bygninger, og ved behørige Haandværksfolk taxere og Overslag gjøre, hvad deres Reparation kunde koste. Brevet findes i afgangne Cancellieraad Andersens Samlinger. Landsdommeren havde den fri Gaard, og en Skjeppe Korn af hver Gaard paa Lan-

*) Sandvigs Beskrivelse over Møen, S. 60.

392

det *). Østerherreds Thing blev, saalænge der vare to Herreder paa Landet, holdet i Borre. 1619 nævnes i et derfra udstedt Thingsvidne Lauritz Hemmingsen af Butzemark som Herredsfoged, og tvende Thingsskrivere, Lauritz Olufsen og Niels Lauritzen af Vestud. 1570 nævnes Jørgen Degn og Jens Degn af Borø, ligeledes som Thingsskrivere sammesteds **). Vesterherreds Thing synes i Middelalderen at være holdt paa samme Sted som Herreds-Thinget nu holdes, nemlig i Lendemark. Hver Herredsfoged havde da en af Kongens bedste Bøndergaarde paa Landet; den for Østerherred findes at have boet i Hovedskov og siden i Thostrup; Vesterherreds Foged i Tjørnemark og i Dame. Kjøbstæderne Borre og Stege stode i Oldtiden, da de først opkom, under Borgenæs Beskyttelse. Altsaa vare capitaneus castri, siden Lehnsmænd, saa den kongelige Foged (exactor), de ældste Øvrighedspersoner. Disse valgte til Medhjælpere nogle af de bedste Boemænd omkring Byen, hvilke først havde bebygget Auden, eller den øde Plads ved samme, hvorfra de bleve kaldte Audinger, som siden er fordreiet til Oldinger, eller Oldermænd, d. c.

*) Kgl. Rescr. ved C. P. Rothe, I., S. 628.

**) Herredsbog No. 1, ved Borre.

392

Grundeiere *). Haandværks- og Laugssagerne, mere end Retssagerne, vare ligesom endnu Oldermændene anfortroede. Siden, da Borgcommunerne ved Industrie, Fiskerie og Handel hævede og fra at være Flekker til at blive Kjøbstæder, antog Kogerne sig dem med udmærket Omsorg, skjænkede dem Friheder, store Græsgange og Agerland, Myntrettighed, Markedsprivilegier med flere Herligheder, og gave dem foruden Overjurisdiktionen, deres egen Foged, Dommer og Magistrat. I Begyndelsen synes Byfogeden ei at have været Dommer, men blot Sagvolder paa Kongens Vegne, hvor Regjeringens Interesse udkrævede det. Kjøbstædernes egentlige Magistrat var Borgemesteren og Raadmændene. Første Embed blev Tid efter anden af største Vigtighed. Han var Direktør, saavel af det administrative Politi, som af det juridiske eller retlige. Endvidere lignede han Skatterne, og havde Overopsyn over Kæmnerne og Oldermændene, som hævede dem. Endeligen var han Menighedens Formynder, Regnskabsfører og sammes offentlige Økonomiske Forvalter. En Bye og Raadstueskriver var disse betydelige Embedsmænd

*) Bring. Monum. Scanens., S. 178. Baden, Udkast til Danmarks og Norges Handel, S. 48.

394

tilforordnet, for at lette Skriveriet, som i Middelalderen var endnu vidtløftigere, end for nærværende Tid; dels fordi man ei forstod at fatte sig kort, dels fordi Processer for Slagsmaal, Skjeldsord, Skatrestancer og hundrede Ubetydeligheder dengang vare Dagens Orden. Municipalraadet bestod saavel i Borre som i Stege af to, undertiden flere, Raadmænd. Disses Pligt var det at paasee Borgerskabets Interesse imod Lehnsmænd, adelige Indvaanere, Fremmede, som maatte faae isinde at fornærme det; at bekjendtgjøre Rigsraads-Anordninger, kongelige Breve m.m.; at forestille Communens væsentlige Fornødenheder paa høiere Stæder, betrygge dens Rettigheder, holde Orden i dens huuslige Anliggender; kort, være Borgemesterne og Borgerne behjælpelige med Raad og Daad. Den første Borgemester, som i gamle Dokumenter forekommer i Stege, er Børre Jepsen i Dronning Margrethes Tid. Da Borgernes Mængde, ved Handelen paa Skanør, Lybek o. fl. St., tiltog, saa at der fra Chrstian den Førstes til Frederik den Andens Tider blev tilsidst i Stege over 500 Borgere, maatte den og have flere Borgemestere og Raadmænd, end den oprindeligen havde. 1461 nævnes to Borgemestere, Boe Skelviis og Peer Ravn. 1533 ligeledes tvende samtidige Borgeme-

395

stere, Michel Andersen og Peder Icasen. I Grevens Feide, Aaret derefter, nævnes endnu en tredje, Niels Walter, og tre Raadmænd: Anders Bildt, Jens Eriksen og Morten Andersen Skrædder *9. Det sædvanlige Tal var to Borgemestere og tre Raadmænd, hvoraf man seer, at Stege Bye engang har hørt til de betydeligere i Danmark. At Kjøbstaden Borre har havt Municipalitet erfaret vi af det mærkværdige Diplom (S. 272), hvorefter Christian den Første tager denne Bye og dens Borgere under sin Beskyttelse. Tilmed ommelder Viborg, at den endnu havde i hans Tid (1679) en Borgmester (men kun af Navn, thi han havde aldeles Intet at sige eller befale), endskjøndt Byens Privilegier, Kjøbstadsrettigheder og Handel allerede længe vare af Naturen tilintetgjorte. Thi Fjorden groede til, og al borgelig Næringsvei hørte med det samme op; saameget desto mere, som Stege Byes Fremvæxt og bedre Beliggenhed drog Alting til sig.

Religion, Kirke, og Skolevæsenet

angaaende, da laae Møen under de første af Rigets otte Bispedømmer, d. e. under Roeskilde, siden Sjellands Stift. Her paa Landet var indtil 1743, da

*) Viborg i Resens Atlas. Kaalunds og Hages Mscr.

396

Damsholte blev et Filial af Stege, ikkun 6 Sogne. Kirkerne vare Kongens, og stode under Bispens og Lehnsmændens Opsyn. Byggede i en høitideligere Still end Laalands, Falsters og endeel af Sjellands Kirker, vandt de den første sjellandske Biskop Dr. Peder Plades særdeles Tilfredshed, saa at han i sin Visitationsbog har skrevet: ”jeg finder mig meget opløftet, naar jeg hører de møenske Bønder synge i deres usædvanlige høie Kirker *).” Men det er at befrygte, at Prædiken og Underviisningen sammesteds ikke haver svaret, enten til Sangen, eller til de, ifølge Tidens mere religiøse Aand, bedre end nu vedligeholdte, skjønne Templer. Istedetfor Legender og Prædiken om Helgener i de katholske Tider, kom efter Reformationen Prædikener over jødiske Fabler og Troe paa Djevelen. Sognepræsten i Stege, den ellers lærde M. Viborg, som anfører hele Stykker af sine offentlige Foredrag i hans Manuskript over Møen, kunde ikke opgive denne Troe.

For at udmærke den besynderlige Contrast, der er, at virkelig Oplysning, som man ei kan frakjende denne Mand, hvilket vi siden skulde see, kan bestaae med den mørkeste Overtroe; og for at vise Tidens Tænkemaade, der igjen virker paa de Handlinger,

*) M. Viborg, hos Resen, 11 Cap.

397

Historien har at fortælle, ville her anfør en, med hans Noter kronet, Spøgelseshistorie fra Lehnsmand Peder Munks Tid, eller omtrent 1570. Han siger:

”I Marken Danneriis ved Stege er en Høi, som kaldes Østed Høi. Ved den pleiede i gamle Dage mange Spøgelser at lade sig tilsyne. En Kone i denne Bye, Margrethe Skjeldvigs, vilde engang gaae til Elmelunde Slot, for at begjere noget Stads til at pynte en Brud med. Paa Veien, tæt ved benævnte Høi, mødte hun en gammel Kjerling, som spurgte hende, hvor hun vilde hen. Margrethe svarede: til Elmelunde Slot, for at bede Peder Munks Frue laane mig noget Brudestads. Den Gamle svarede: Du har ikke nødig at gaae derhen; kom til mig paa Løverdag, jeg skal give Dig hvad Du behøver. Men, sagde Margrethe, hvor skal jeg finde Dig, og hvad er dit Navn? Kjerlingen: Du har ei nødig at bekymre Dig om mit Navn; paa dette Sted skal Du finde mig. Margrethe kom paa den bestemte Tid, og fik af hende mangfoldige Smykker, baade af Guld og Sølv. Ved at spørge naar og hvor hun skulde levere det tilbage, svarede den Gamle: efter otte Dages Forløb kan Du komme her igjen, og dersom Du ikke finder mig her, maa Du beholde det, Du har faaet, for Dig og Dine; men nu, sagde hun, kan jeg ei længere tøve her, thi Skyerne mørknes og

398

Østen tordner. Saa forsvandt hun, Margrethe fandt hende ikke mere, og beholdt det hun havde faaet tillaans.”

Og nu Viborg: ”Denne Historie har en god ærlig Mand fortalt mig. Han havde fundet den beskrevet med Antegning af Aarstal og Dag, da den var var passeret imellem Papirer efterladte af hans Svigerfader, en ældgammel Mand, som havde været Præst til Stege Kirke. Inden har ei heller nødig, lægger han til, at tvivle herom; thi vi vide, at Satan, skjøndt han er en melankosk og bedrøvet Aand, dog undertiden slaar Gjekken løs og over sit Spøgerie.”

Det var endnu midt i det syttende Aarhundre. Men langt fra at saadan Overtroe hvilede alene paa Geistlighed, eller fra den af blev udbredet. Meget mere blev den pleiet af Rettens Middel, og sanctioneret af Regjeringen selv. Man lugtede allevegne Hexer; gik inquisitorisk tilværks mod Enhver, som Mistanken blev kastet paa; dømte og brændte uden al Barmhjertighed. Kogsebye Slot skal endnu have været til først i det femtende Aarhundred, beboet af en gammel Frue, som besad overordentlig Rigdom. Naar man ei bestemt vidste, hvor saadan Rigdom var kommen fra, troede man strax, at Nisser bragte den, eller at den Bemidlede paa andre Maader stod i

399

Forbund med Djevelen. Benævnte Frue faldt under denne grusomme Mistanke, og blev efter Sagnet brændt strax udenfor hendes eget Slot. Den nærværende Beboer af første Gaard i Kogsebye fandt, ved at ombygge de gamle Huse, under et af dem en Plads af 6 Alen i Qvadrat, hvor Bunden var belagt med udbændt Kul paa mere end $\frac{1}{4}$ Alens Tykkelse. Det var høistmærkværdigt, om Dokumentet No. 255 fra det femtende Sekulum, hvilket skal forefindes i det kongelige Geheime-Archiv *), men som ei har været at overkomme, bekræftede dette. Dokumentet haver denne Titel: Kong Christian den Førstes Dom af Retterthinget i Kjøbenhavn 1462, mellem Anders Gro paa Kongens Vegne, som tiltalte Niels Jepsen af Bregninge paa hans Moders Vegne, Huusfrue Grethe, at de havde dølget af det Gods og Arv, Kongen var tildømt, efter Fru Grethe Reders var brændt. Først fire Pantebreve, de tre lydende paa Gods udi Møen i Toftenæs og Kogsebye, og det fjerde paa Gods udi Falster. Item taledes han dem til for 4 Sølvstobe, 8 Sølvfade, 12 Horn, beslagne med Sølv forgylde, for en Sum Nobeler, Gylden, Penninge ec., hvilket Alt blev tildømt Kongen, inden 6 uger at udlægge.

*) Efter Cansellie-Reg., Møen vedkommende, No. 21.

400

Ligeledes er ved Troldkone-Høiene i Borre Sogn brændt fem Borgerkoner af Borøe Kjøbstad, omtrent mellem Aar 1500 og 1520, fordi de havde med et fortroldet Nøgle Garn omgaaet nogle af Naboernes Huse, og ved tillige at læse Latin af en Hexebog, samt paakalde Djevelen ved fremmumlede Ord, saaledes forhexet dem, at, uagtet Folkene ikke kunde komme ud af Husene, var dog alt deres Gods, hvad Klædemon og Penge angik, forsvundet. Det samme skal disse Qvinder have eksperimenteret i flere Byer, hvorfor de efter Forhør, hvori de Intet bekjendte, blev strakte af Bøddelen paa en Stige, indtil de tilstode den hele Historie.

Beviis for denne Sag synes at ligge deri, at af de forrige i Borre værende Eiendomshuse ere nu fem Fæstehuse under Nordfeld, fordi disse Troldkoner ved Lov og Dom havde forbrudt deres Gods til Kongen

Saasnart Christendommen var indført i Smaalandene, og Kirker vare byggede, hvilket Adam Bremer, som levede midt i det ellefte Aarhundrede, siger han fandt paa alle de større Øer, har Skolevæsenet sikkert taget sin Begyndelse, ogsaa paa Møen. Munken Cilbert blev af Svend Estrithsen sendt til

401

Smaaøerne for at lære *). Om dette endog kun er at forstaae saaledes, at han skulde udbrede og befæste Kristendommen, eller maaskee undervise Dem, der engang vilde træde op som Ordensbrødre, saa veed man dog, at disse maatte i Kirken oplære de børn, man sendte derhen. St. Jørgens Gaard lige udenfor Stege og dertil hørende Spitalsbye eller Sreilsbye Kloster har nok den Fortjeneste, at dets Munke eller Vikarier, maaskee ogsaa Kannikerne **) ved Stege Kirke, have her anlagt den første Skole. St. Gjertruds Kirke, den ældste, laae ved Byens sydøstre Side, næsten op til Volden, i det siden saakaldede Humlevænge. Strax udenfor i Møllemarken var en Ager, som førend Udskiftningen hed Skolestykket. Paa den søndre Ende af dette Skolestykke, nær Noret, var i Jorden indrettet en Sommerskole for Byens Børn ***). For at forstaae dette, maa man vide, at man endnu langt hen i Middelalderen fulgte den ældgamle nordiske Bygningsmaade, nemlig, naar Omstændighederne krævede det, ogsaa at gjøre sig Huse i Bjerge og i Huler. Man valgte en af Naturen, eller ved Spadens Hjælp, dannet fordybning, ikke større, end at den kunde overspændes af unge

*) Hvitfelds Bispekrønike, S. 87.

**) Sperling. Not. ad test. Absal. §. 67.

***) Sandvig, S. 16.

402

Stammer, hentede fra de nære Skove, hvilke, med Rodenderne gravede i Jorden, kastedes sammen foroven i hinandens Suler og Tveier. Langs op bleve de nu flettede og dækkede med løvfulde Grebe, saa tæt, at det derved opkomne Tag kunde om Sommeren udholde Soel og Regn, som ei var vedholdende *). Men da dette ikke var tilfældet om Vinteren, og intet Lokal, formedelst Skolevæsenets Armod, fandtes, hvor Varme kunde have; blev Almuebørnenes Underviisning indskrænket til Sommeren. Antallet af Lærlinger var og dengang saa lidet, at baade Hulen kunde rumme de, og Sommeren være tilstrækkelig, naar ellers noget Alvorligt blev gjort. Tendentsen ved Munkeskolerne allevegne, altsaa og i Stege, var at oplære Ungdommen i Kirke-Troen og boglige Konster. Men da der ved boglig Konster fornemmelig i de Tider blev forstaaet Latin, gik ogsaa denne Skole snart over fra en Almueskole til en Trivial-Latinskole.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

I Videnskabernes Tusmørke her i Danmark, omtrent fri Midten f det trettende Aarhundrede til

*) Ammianus Narcellinus allerede melder om Nordboerne, at deres Huse vare ikkun Løvhytter: tuguria, casæ culmis levibus tectæ, p. 118; Editio Lindenbrokii: og Helmoldus, p. 238, siger om Folkene ved Østersøen: casas virgulis contextunt, necessitati tantum consulentes adversus tempestate et pluvias.

403

Reformationen, sank Stege Latinskole i saa dyn en Forglemmelse, at Hr. Professor Nyerup end ikke har agtet den værd at optage i hans Historie over de latinske Skoler i Danmark. Ikke destomindre har den, ligesom de øvrige mindre Latinskole, saasom Nyested i Laaland, Nestved i Sjælland m.fl., endog før Reformationen været inddeelt i Klasser og havt sin Ludi-Magister eller Rektor – ogsaa Skolemester kaldet – sin Lokat eller Hører, sine Peblinger og Degne. Disse, som vare de største mellem Skoledrengene, fandt, naar de kunde synge, deres gode Underholdning ved at være Løbedegne til Søndersogn, Kjeæbye, Elmelunde, Borre og Maglebye. De øvrige bleve mestendeels underholdte ved Almisser, Discant, eller Syngen for Døren, Bøssepenge, Opvartning paa Kirkegaarden o.s.v., hvilke privilegerede Tigger-Indkomster de maatte, i den sorte Skole udi Stege lige indtil vor Tid, dele med Lærerne, i hvor betydelige aarlige Indkomster dette sule, næsten forargelige, Institut end have. Efter et almindeligt Sagn skal Skolen høit oppe i Tiden have været stiftet, og fra Begyndelsen af havt en Mængde Lærlinger, hvilket ikke er at undre over, da Veien gik igjennem Skolestøvet til Diakonater, Prælaturer, ja til de høieste geistlige Værdigheder. Stege Bye desuden var da en ganske anden Stad end nu. Med det sam-

404

me Sang siger og, at en Pest henrev alle Disciplerne tilligemed flere Skolemestere efter hinanden, hvorved Alt forfaldt, og reiste sig ikke førend Bugenhagen og Christian den Tredje kom Underviisningsvæsenet, saavel i Kirke som Skoler, tilhjelp med Kirkeordinantsen af 1537. Ifølge samme fornyedes nu Stege Latinskole, men blev ogsaa blot Latinskole af anden Rang. Den fik sine to Forstandere, sine tre Lectie. ”Den første for Læsesinkerne, det er de, der lærte at kjende Bogstaver og lægge smman af Bøger, som med ABC indeholdt Pastern oster, credo etc., hvilke Sinker man om Aftenen lod gaæe hjem med to Gloser. Do skulde de havde lært Noget saa hen at læse, have Donatum og Catonem; ja Catinem skulde de lære at læse, med Danatum at tye Ord for Ord. Under des skulde de og hvar Dag skrive og hver Dag vise deres Skrift, desligeste og vises om Aftenen hjem med to Gloser.”

Der var altsaa i første Lectie to Klasser. Den anden Lectie indbefattede de Discipler, der ret kunde læse, hvilke nu skulde lære ”Grammaticam Philippi, tye Esopum og Moesellani Pædologiam; men naar de vare noget trædske (triti) derudi, saa maatte dem faaes tilmed nogle Colleqvia Erasmi, ligesom de altid skulde tale Latin, lære at construere ret konste-

405

ligen og vises hjem med et Proverbium (*ordsprog*) at opsiges igjen om Morgen.” Disse to Lectien maatte Collaborator, d. e. Hører, forestaa. Uagtet dn ædle Konge havde befalet” ar baade Skolemesteren og de Andre, som Ungdommen forestode, skulle hæderligen være forsørgede,” og uagtet Kirkeordinantsen har de evig priisværdige Ord: ”Vi ville gjerne lægge til af Vort Eget, hvor Noget fattes,” finde vi dog, som siden vil sees, at den stakkels Hører i Stege ikke har kunnet bringe det stort over 30 slette Daler om Aret.

Den tredje Lectie – og flere vare der ikke i de mindre Latinskole – forestod en Ludimagister et quidem Baccalaureus promotus. Han gik dybere i Grammatiken, især Syntaxis, læste Terents, Plautus,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Coceros Brev for Disciplerne, lærte dem at synge misikalsk, og anstille Gudfrygtigheds Øvelser med dem, især efter Salomons Ordsprog og det nye Testament.

Hvad Underviisningen i 4de og 5te Lecri udi de størr Skoler angaaer, da bekymre vi os her ikke derom, efterdi Disciplerne fra Stege og andre Skole i Smaastæderne, der ikkun havde en Skolemester og een Hører, maatte formodentligen sendes til de større for at udlærte, førend de kunde gaae til Universitetet. At imidlertid vor Skole er haver væ-

406

ret ubetydelig, saas saavel af den Lovtale, Provst Viborg holder den, som af Deres Navne, der have været dens Rektorer, af hvilke nogle have udmærket sig so Videnskabsmænd. Provsten, som selv Skolark tilligemed Superintendenten, siger: Paa en halv Snees Aar (1669 – 1679) ere Mange demitterede fra denne lille Stege Skole. Endeel af dem ere og komne her tilbage igjen og have viist, at de besidde grundig Lærdom og smukke Videnskaber. Nogle have endog ofte ladet sig høre paa Prædikestolen for os med grundige og opbyggelige Prædikener o.s.v.”

Men nu kommer en Klage, som Enhver, der begyndte sine Studeringer i en Cathedralskole, som Roeskilde, Kjøbenhavn, Aarhus, vist, med Hensyn til Sang-Chorenes Afskaffelse i Kirkerne, vil sørgmodigen istemme med den værdige gamle Provst: ”For faa Aar siden bleve og Disciplerne i denne Skole underviste i Musikken, hvilket særdeles forhøiede den udvortes Gudstjeneste og rørte os Alle. Men Nogles Uskjønsomhed har været Aarsag i, at vi mistede dette Gode. Nu synges der sjelden i vore Kirker uden med en raa Stemme, og, naar her holdes Bryllup, maan man andetsteds fra hente baade Vocal og Instrumentalmusik *).”

*) Mag. Viborg, Cap. IV., de Templo et Schola stegensi

407

Denne Latinskole havde endnu 1697, før den i samme Aar efter Rescript af 5te October blev ophævet, en Fond af 529 Sldr. 1 Mk. foruden aarlige Indtægter: a) Af 4 Huse i Dybsbroe-Strædet, legerede til Skolen af sal. Hans Smidt i Hjertebjerg. b) Af et Ditto med 8 Skjepper Land i Nyemark, givet af sal. Borgemester Peder Christensens Enke Johanne. c) Af Degnepensioner fra Maglebye 8 Tdr. Byg; fra Søndersogn eller Phanefjord 4 Tdr.; Ditto fra Hjertebjerg 1 Tønde. d) Af Liigpenge, Bøsepenge. Discant, eller Syngen for Døre, en Fjerdepart, omtrent 10 Sldr. Skolemesteren eller Rektor havde som saadan i Løn: a) Degnepensionen af Borre Degnekald 7 Tdr. Byg og af Kjelbye 2 Tdr. Ditto. b) Den halve Deel af Liig-, Bøsse- og Discantpenge, omtrent 20 Dlr. c) Diakonat – Indkomsterne ved Stege Kirker, hvilke Embeder han besørgede: 1) Tienden 208 Skpr. Byg, gammelt Maal, d. e. 5 Ballier til en Tønde; 24 Skpr. Havre, samme Maal, 20 store Brød, 106 Snese Æg, nemlig 10 Æg af hver Gaard i Sogner. 2) Af Kirken: 2 Tdr. Rug opmaalt. 3) Af Byen: Micjelmesse-Løn for at catechisere i Kirken, 5 Dlr. 4) Offer, omtrent 40 Dlr., foruden hvad Douceurer formuedende Discipler kunde give. Efter de Tider var han ikke slet lønner. – Men nu hans Collega

408

Høreren: a) Af Kirken 12 Dlr. 2 Mk. b) Den fjerde Part Liig- og Discantpenge, 10 Dlr. c) Tavlepenge Onsdag og Fredag i Kirken, omtrent 12 Dlr.

Skolehuset staaer endnu, en god, liden, grundmuret Bygning af 16 Alens Længde og 9 Alens Bredde, sydvest for Kirken. Bygningens hele indvendige Areal blev ikke brugt til Andet, end til Læsestue. Rektors Lectie i den øverste Ende var adskilt fra de to andre ved en Brettevæg.

Residentserne er nu nedbrudte. De laae sydost for Kirken paa Kirkegaarden, i en Længde af 54 Al., i en Dybde af 12 Al. Der boede Rektoren, Høreren, og Organisten, som underviste Disciplerne i Musik, alle frit; thi saavel Skolens som Residentsernes Reparation gik paa Kirkernes Bekostning.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

De Lærere, der fra 1586 til 1697 have staaet ved denne i 111 Aar florerende Latinskole, ere følgende:

- 1) Petrus Lerche 1586, siden Diakonus i Maglebye.
- 2) Jacobus Bøn, døde som Rektor 1589.
- 3) Petrus Bøn, døde som Rektor 1589.
- 4) Johannes Folmer, døde som Rektor i Stege
- 5) Andreas Abrahami fik 1602 Borre Sognekald

409

- 6) Baggæus Justi, siden Diakonus i Maglebye.
- 7) Claudius Marci Helmer, kaldet herfra 1652 til præst for Träne og Diurödt Menigheder, samt Provst i Gärs Herred i Skaane. (Worms Lexicon, 3 D., S. 318.
- 8) Canutus Canuti, frasagde sig Embedet, og overlod det med kongelig Tilladelse til hans Collega, følgende
- 9) Jacobus Nicolai Mehrnerus, siden Sogneherre til Kjelbye. Han skal have været en udmærket vittig og lærd Mand, ligesom hans Broder Petrus Nicolai Mehrn. (Jævnf. Worms Lexikon, 2 D., S. 30)
- 10) Mag. Michael Petri Zimmermann, kaldet Buntmager, født i Kjøbenhavn; først Rektor i Stege Latinskole, siden Konrektor i Lund. Derfra reiste han nogentid udenlands, og blev efter sin Hjemkomst creeret til Magister 1643. Aaret derpaa kaldte Ridder Jacob Lindenov ham til Sognepræst for Dronninglund, hvilket Embed han beklædte i 34 Aar. Han var tillige Provst i Jærslef Herred i 14 Aar. 1678 døde han den 28de October i hans 66de Aar. (Thuras Beskrivelse over Kirkerne i Jærslef Herred, 1.10)

410

- 11) Petrus Bødtker, siden Sognepræst til Jomfruens Egede.
- 12) Georgius Justi, siden Conrektor i Præstøe.
- 13) Petrus Svenonis, siden Sogenpræst til Marvede og Hyllinge i Sjælland.
- 14) Johannes Nic. Stege, barnfødt i Byen hvorfra han tog Navn, var 10 Aar Rektor, fra Aar 1645 til 1651, da han blev Sognepræst i Kjelbye.
- 15) Severinus Peter Ingemann til 1660, da han blev Degn i Maglebye.
- 16) Nicolaus Erasmus Teglggaard til 1673, da han blev Sognepræst i Kjelbye. En lærd Mand, især en god latinsk Philolog; ogsaa Botanicus. Han roses meget af Magister Viborg, hans gode Ven og Jevnaldrende i Stege. Denne anfører i sit Manuskript et ret smukt latinske poetisk Bønskrift af ham til Kong Frederik den Tredje om Hjelp til den i Svenske-Krigen ødelagte og forfaldne St. Hans Kirke. Ogsaa siger han, at denne lærde Mand har været Forfatter af hans Manuskripts sidste Kapitel: om Urterne og Væxterne paa Møen.
- 17) Nicolaus Benzonius til 1694, da han blev Præst i Slagerup.

411

- 18) Severinus Coldingius. Den sidste Retor. Blev sat paa Pension, da Reformen med Latinskolen den blev forvandlet, dels til Navigations-, dels Regne- og Skriveskole. Han skal ogsaa have besiddet Lærdom (Worms Lex., I, S. 235, 236), og for sit blide humane Væsen have været meget yndet. Befordring til Præstekald blev lovet ham, men Løftet sees ikke at være opfyldt.

Da Munke- og Kannikskolerne, ligesom andre Steder, saaledes her, forvandlede til Latinskoler, blev det slettere og slettere med Almueskolerne, som desuden vare faa. Sjelden fandtes der nogen i Landsbyerne. I Kirke-Ordinantsen hedder det: "De almindelige Skoler for Dreng, Piger og Andre, som ei ere oplaget til at lære Latin, maae være Øvrighedens Opsyn anfortroede." Men der var intet

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Fond, intet Reglement. Ei heller fandt man saa let Den, der selv kunde læse, skrive og paatage sig Underviisning.

Var Øvrigheden noget virksom for den Sag, maatte den selv opsøge Skolemestere. Man alkkorderede nu med dem saa knapt som muligt, men kun for et Aar. Naar dette var forbi, fandt man sig gjerne misfornøiet paa begge Sider, og skiltes ad.

412

Saa gik eet eller flere Aar hen, førend en ny Skolemester blev antagen; og naar Aaret atter var forbi, stod Skolen igjen tom. Paa Landet var det Degnens Pligt at lære Bønderbørnene den kristlige Religions første Grundsætninger. Han løb til den Ende omkring fra Bye til Bye, samlende Ungdommen i den ene Gaard efter den anden, og læste der op af Luthers Katekismus et Stykke efter det andet, saa tidt, indtil de Bittigste havde lært det udenad; thi læse i Bog kunde Ingen *). Hvor Præsterne selv toge sig Nøget deraf, gik det bedre. Saaledes oprettede Hr. Peder Baden 1691 en dansk Skole i Borre paa hans egen Bekostning, og lønnede Skoleholderen. Hr. Rasmus Treschow i Kjelbye gav ligeledes et Huus til samme Brug. Mag. Hans Olivarius i Phanefjord holdt daglig Skole i Præstegaarden, og gav de fattigste Børn Føden. Disse skjønnede Exempler virkede igjen paa Flere. Saaledes opbyggede Degnene i Maglebye Søren Pedersen Ingemann og hans Eftermand Hans Hansen Schøtte, tilligemed endeel af Sognegolket, paa egen Bekostning 7 Fag Huus i Byen, og første holdt selv deri Skole **). Fra Enden af det syttende Aarhundrede kan man altsaa først

*) Pontoppidans Annaler, III., S. 33, 372, 399.

**) Hjemmel for det som angaaer Skolevæsenet, findes i Møens Lands Herredsbog No. 1, Mscr. ved ethvert Sogn.

413

regne Almueskolevæsenets almindelige Begyndelse i denne Provinds. Hvad Stege Byes Navigationsskole med Regne- og Skriveskole angaaer, da bliver sammes Historie fortalt med øvrige Mærkværdigheder her paa Landet under Christian den Femte

I Henseende til Agerdyrkning og Landvæsenet da viser os det hele Riges Afmagt i det 14de og 15de Aarhundrede Møens kummerlige Skjæbne i det Smaa. Den sorte Død, eller Pesten 1348 – 1350, havde ogsaa her gjort mange Bønderbye øde. Paa begge Landets yderste Ender, saavel i Grønved-Skoven udi Søndersogn, som i Klinte-Skoven, ja endog paa de endnu liggende høie Overdrev i Maglebye Sogn, findes tydelige Spor af Agre og Rene, hvilke siden den Tid ei have været opdrevne. Foruden denne Mandedød, som efter Hvitfeldt saa tidt i de Tider kom igjen, skjøndt man langt mindre almindelig Ødelæggelse, maatte Lehnsmænds Vælde, Adelspotisme, slette Regjeringer, Hansa-Handel, Uvidenhed, Overtro, borgerlige Uroligheder, udvortes Krige, have en frygtelig Indflydelse paa Agerdyrkningen. Allerede under Erik af Pommern synes Møen ikke længere at have havt Adel, eller Selveier-Bønder. Tænkende os tilbage til hvad

414

der forhen er fortalt, see vi ogsaa Øens hele Jordegods under Lehnsmandskabs, Bispestols, Klosters, Ladegaards og Adelfogeds Formynderskab. Heraf følger, at Bonden allerede har været lutte Hion, d. e. Herskabs-Tjenere, Brydier, vornede Trælle eller, med et mildere Navn, underkuede Fæstebønder. Imidlertid, da det mægtige Stegeborgs Lehnsmænd herskede paa Kongens Vegne over den største Deel af Landet, har Bondens Forfatning her dog udentvivl under dem, enkelte Umennesker fraregnede, været forholdsvis bedre, end hvor indbydende tyske Adelsmænd, eller lybske og hollandske Kjøbmænd ved Pengelaan til Regenterne havde faaet Godser og Bøndergaarde tilkjøbs

eller i Pant. Thi Historien viser allevegne, at dissers Bondeplagerier og tyranniske Fremfærd overgik alle Grændser. Vilkaarlig Ugedagstjeneste, eller ubetinget Hoverie, Udsuelser, Mishandlinger af alle Slags, kunde ikke andet end qvæle alt Mod, tilintetgjøre al Industrie; saameget destomere som Alt, hvad enkelt vindskibelig Bonde efterlod sig, tilhørte Jorddrotten. Under Christian den Første, Hans, Christian den Anden, Frederik den Første, og Christian den Tredie, som efter Grevens Feide, var nødt til at sælge endeel af Kronens Gods *),

*) Hvitfeld, S. 1486.

415

har baade danske og tyske Adelige havt Indpas her paa Øen, ihvorvel deres Godser ei vare af stor Udstrækning. Til Lykke var Landet saa skjønt, at Mange havde Smag derpaa. Rivaliserende altsaa med hinanden, fik ikkun Faa Raad eller Leilighed til at samle sig store Distrikter.

De store Omkostninger til Tropper og Floder, som under benævnte Konger fandt Sted, de lybsk-svenske Krige, Adelskabets og Geistlighedens Vælde, Frederik den Førstes Svaghed, det ulykkelige Interregnum, Grevens Feide m.m., gjorde vel saadanne Afstaaelser og Salg af Krongodserne fornødne, men vare og for al Agerdyrkning, Handel og Industrie yderst fordærlige. Det indsaa Frederiks den Anden og Christian den Fjerde, hvorunder de og omhyggeligen sørgede for at faae Bøndergaardene indløste igjen fra de mangfoldige Adels- Jorddrotter, der enten forsømte Gaardens Drift, eller fortærede deres Produkter. Dog gik der mere end et halvt Aarhundrede med, førend de paa Møen kunde opnaae deres priselige Hensigter, nemlig at faae Gaardene besatte med Bønder. Kongerne maatte ligesom liste sig den ene Bondegaard til efter den anden. I det kongelige Archiv findes, hvad Møen angaaer, et vidtløftigt Registratur imellem No. 245 og 947 paa saadanne Afstaaelser fra Aar 1572 til 1631. Nogle

416

lode sig deres Strøegods udbetale contant; men de Rigere og Snildere toge i Magelæg andet Bøndergods nær ved deres Slotte og Hovedgaarde. Saaledes ere tildeels de overordentlig store Herregaards Godser i Danmark opkomne.

Fjerde Afsnit.

Fra 1660 til Udgangen af det 17de Aarhundrede.

§. 1.

Landets Forfatning fra den svenske Krig lige indtil Udgangen af det 17de Aarhundrede, var i enhver Henseende høist sørgelig. Mangfoldige Steder laae øde siden Svenskernes Nærværelse her lige indtil 1698. Bøndergaardene bestode i Almindelighed kun af 2 til 3 Længder af den usleste Bygning, og de fleste havde ingen Skorsteen, hvorved ofte Ildsvaade opkom. Stege havde ingen Magistrat, Handelen var for Intet at regne, og Byen var i det Hele i en elendig Tilstand *). Vel bleve Landets Kyster i den hæderlige Krig under Christian den Femte ved den danske Flode beskjermede mod Fienden: men ikke længe efter blev det, under slette Øvrighedspersoner, til Priis

*) Jordebogen 1697. Kgl. Rescr, ved C. P. Rothe, 2 P., S. 708.

417

for et militært Tyrannie, styrtet dybere og dybere i Armod, indtil Kongen ved en Commision 1697 kom det til Hjælp og bragte det paafode igjen.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Ved kongeligt Rescript af 29de Marts 1681 blev anordnet, at Møen skulde svare under Sjellandsfars Landsthing, og Landsdommeren i Sjælland nyde den Løn og Indtægter, som Landsdommeren paa Møen hidindtil havde havt. Siden blev ved Rescript af 26de Februar 1687 befalet Amtmanden at paasee at Landsdommeren erholdt af hver Heelgaard een Skjeppe, og af hver Halvgaard en halv Skjeppe Korn, som fra Arilds Tid havde været givet *). Den sidste Landsdommer paa Møen var Christian Baltzersen, hvis Enke endnu 1697 boede i Hovedskov.

I Aaret 1685 fik til Landets største Ulykke Livgarden til Hest Standqvarteer der, og dens Chef Oberst Samuel Christopher v. Plessen blev dets Amtmand.

Bøndergodsets Hartkorn paa Møen, 2812§ Td., blev inddeelt i 450 saakaldte Portioner, hvor paa 6 Tdr. 2 Skpr. Af hver Portion skulde aarligen svares, dels in natura, dels i Penge, det Beløb 20 Rdlr. 84 Skill. Herunder var dog beregnet for Ildebrand, Standqvarteer og Græsning, for hver Por-

*) Kgl. Rescr. ved C. P. Rothe, 1 Part, S. 342, 628.

418

tion 61 Rdlr.: men af 150n Portioner, for den Deel af Garden, som laae til Vagttjeneste i Kjøbenhavn, blev det betalt i rede Penge med 4 Mk. 8 Skill. á Portion maanedlig. Al fri Jord blev til Græsning for Gardehestene inddeelt i de S. 41 nævnte Kopler, og 450 Gardehus skulde bygges, dels saakaldte enkelte paa fem Fag, dels dobbelte, hvert regnet for to, paa 10 Fag. Den Herregaard, som havde været i Borre siden Slottets Ødelæggelse 1510, blev da afbrudt og saadanne Huse opbyggede der *). Endvidere blev, ifølge Forordningen af 21de Marts 1685, bestemt, at Bonden imidlertid skulde give Qvarteer og Seng, at Bonden imidlertid skulde give Qvarteer og Seng, eller betale 2 Rdlr., hvoraf 1 Rdlr. regnedes for Sengen. Men Bonden maatte i Sengenpenge betale 4 Rdlr. aarlig for hver Portion. Endelig blev ved Rescript af 22de Decbr. 1685 gjort følgende Anordning imellem Livgarden tilhest og Indbyggerne paa Møen: Bønderne maatte ingen Kreaturer (undtagen hvad Heste de kunde have tilovers fra Ploven) eller Fødevarer udføre af Landet, medmindre de havde Oberst von Plessens Pas. Ingen Fourage maatte føres ud af Landet, eller fæl-

*) Sandvig, S. 41. Hvad der her og i det Følgende fortælles om Garden, grunder sig, hvor ikke anden Hjemmel er anført, paa de i Indledningen under Litr. K og L anførte Manuscripter.

419

ges i Stege; men hvad Borgerne der kunde behøve, skulde de købe i Falster eller Sjælland. Hvert Foraar skulde der gøres et Overslag, hvad Bønderne kunde have fornødent til Sæde- og Brødkorn for det Aar, hvilket Obersten havde at skikke paa Raadstuen, og der give tilkjende. Naar Borgerskabet da forpligtede sig til at holde saameget i Forraad, hvorfor Obersten kaverede for Betalingen, skulde han give Tolderen et Pas, hvorefter alt det Øvrige maatte passere. Dersom Stridighed indfaldt mellem Borgerne eller Bønderne og Garden, da havde første at klage det for Obersten. Faldt Stridighed mellem Bonde og Borger, Gorger og Bonde, Garde og Borger eller Bonde, kunde det udføres ved ordinaire Lands Lov og Ret, saafremt Obersten det ikke i Mindelighed kunde bilægge. Stege Borgere, der igjen vare forundte den udenlandske Handel, skulde under sammes Fortabelse være forpligtede til at bringe saamange Ladninger af Staal, Salt, Jern, Tjære, Humle, Viin, Havevæxter og andre Victualier, samt Bygnings- og andre Materialier, som landet og Garden rigeligen kunde forsynes med *).

Det Regimente, som denne Oberst von Plessen, der endnu erindres iblandt Bønderne paa Møen med

*) C. P. Rothe, 1 Part, S. 558.

420

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Tilnavn "den Onde," fra 1685 til 1697 førte paa Landet, er alt for afskyeligt til at forbigaaes med Taushed. Han tog sin Bopæl i Nyegaard Bye, hvor han satte en Bonde, Hemming Christophersen, fra Gaarden, og lod samme prægtigen indrette til sit Herresæde, som 1697 bestod af en vidtløftig Bygning paa 150 Fag, med 68 Fag Vinduer og 8 Skorstene, samt et Ridehuus. Ved denne Bygnings Opførelse og Haugens Indrettelse maatte Bønderne ideligen slæbe og trælle, og bleve under Arbeidet ofte ynkeligen mishandlede. Alt deres Aske- og Ellefang i deres egne Byer og Marker maatte de hugge og føre til Nyegaard, opgrave hele Asketræer med Roden, og med Jorden føre dem did. Hver Helligdag maatte de hente Muursteen i Srege o.s.v. Lignende Slid og Slæb havde Bønderne ved Major Lútzou's Bolig i Mandemark, som han paa samme Maade lod opføre, to Etager høi, paa 61 Fag med 63 Fag Vinduer; og med Slag og Prygl bleve de tvungne til at arbeide paa Gardehusenes Bygning. For Amtmanden maatte de kjøre Langreiser til Kjøbenhavn, og skaffe Sække til Kornet, hvilke de da enten ikke eller iturevne fik igjen. Klagede de, fik de Prygl. De maatte skaffe Forspandsheste og Vogne for ham til Vindebyeholt og Kjøge, og jade saa stærkt at Hestene ødelagdes. De som rede Forspand bleve pidskede af

421

Kudsken og slagne af Lakeierne og Pagerne med Steen, som disse havde i Lommen. Det blev befalet Bønderne at levere Melk til Ost, ikke alene til Amtmanden, men til Ridefogeden, Herredsfogeden, Officererne, Qvarttermesterne og Korporalerne; til hver een Dags Melkning i den bedste Malketid. Tredings- og Skovfogederne maatte aarligen, hver to, fede en Stud for Amtmanden; Bønderne maatte spinde og vinde for ham, levere fuld Vægt af det Spundne, eller kjøbe og lægge til. Desforuden bleve de plagede med Jagt hele Maaneder igjennem, med ulovligt Hoveri og alleslags Udsuelser. Naar den Øverstbefalende handler saaledes med Bonden, kan man lettelig slutte, hvilke Friheder hans Underhavende deels bleve givne, deels tiltog sig. En kort Fremstilling af, hvorledes disse virkeligen have teet sig, vil være tilstrækkelig for at vise, hvorledes Møen var faren under dette Herskab. Allevegne bleve Garderne anvendte for med Hug og Slag at drive paa Bønderne ved Hoveriet, saa at disse tilsidst gave dem Korn for at undgaae deres Mishandlinger. Især omtales Qvarttermesteren Johan Rhode som en besynderlig Bondeplager. Ikke engang i Kirken, hvorhen Bønderne dog maatte age Garderne, som til ethvert Sted, hvorhen de lystede, kunde de være i Fred for dem, men bleve fordrevne af

422

deres Stole, spyttede i Øinene, skjældede, og huggede i Benene med Sporer. Ved Fourageleverancen maatte de læsse paa, til Garderne sagde der var nok osv., Alle disse Vilkaarligheder og Udsuelser kunde ikke andet end være Agerdyrkningen høist skadelig. Dertil kom, at Bønderne paa mange Steder bestandig maatte besaae deres halve Jord med Havre, for at svare Afgifterne til Garden, der af en Gaard paa 6 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn var 12 Tdr. Havre. Dem 10de April 1688 befalede Amtmanden en nye Maade at dyrke deres Jord paa: de skulde nemlig saa Byg i Fælleden og Rug i Bygstubben; men Rugen slog siden den Tid feil.

Allerede 1689 var Landet saa udpinet, at adskillige Portioner ikke længere formaaede at svare Afgifterne. Bogøe blev da lagt under Møens Amt, for at komme de forarmede Portioner til Hjelp. Uagtet denne Øe ikke blev inddeelt til virkeligt Gardehold, men skulde svare Afgifterne i rede Penge og i Havre til Magazinet, blev dog Græsningen Indbyggerne betaget og indhegnet. Høet maatte de undertiden om Vinteren med største Livsfare føre over Isen til Nyegaard, og bleve underveis slagne og jagede af Garderne, saa at adskillige satte Helbred til, og ikke siden kunde restitueres.

423

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Udsuelserne og Mishandlingerne bleve og især foranledigede derved, at Hans Excellence, Amtmanden, gjorde Fremlaan til Andre af Ladegaardenes Forpagtning af Kongen mod 1000 Rdlr. aarlig Afgift, men overlod dem til Ridefogeden Christian Arentzen og dennes Svoger, Herredsfogeden Henrik Pedersen, af hvilke han fik betydelig større Afgift, end han selv svarede. Herved blev Hoveriet endnu mere forøget, og Bønderne maatte ovenikjøbet betale Hoveriepenge, der bleve inddrevne med stræng militær Execution. Af saadanne Executioner findes nævnet: at de maatte gaae med Skubkarre (*spec. om trillebør, brugt ved det jordarbejde ved fæstninger, der udførtes af fanger, slaver (undertiden saaledes at de var lænkede til trillebørene)*); bleve af Ridefogeden pryglede paa Træhesten, og at Tredingsfogeden blev sat til Gevaldigeren, fordi han ikke vilde prygle Bønderne. Men det blev ikke derved. Ei alene den Havre, som Bønderne svarede til Garden, blev leveret med Topmaal, men og det Laanekorn, de fik af Magazinet, leverede Ridefogeden ud med strøget Maal, og tog det igjen med Topmaal, ja skrev endog aarlig en Skjepper paa for hver Tønde, naar Restancen henstod. Han tog, i stedetfor efter Anordningerne een Skriverskjeppes af hver Gaard, to Skjepper. Bønderne fik ingen Qvittering eller Bog, hvori efter Lo-

424

ven aarlig Rigtighed skulde afskrives, saa eller ingen Fæstebreve bleve udgivne; kort, Forurettelser og Udsuelser af alle Slags bleve upaatalte øvede. Herredsfogeden Henrik Pedersen tog ligesom Svogeren 2 Skpr. Byg af hver Gaard istedetfor een, og under Navn af Thinghusets Bræne maatte Bønderne tilkjøre ham Brænde, saavel til Stege, som til hans Gaard i Thostrup Bye. I Stege maatte dagligen møde 4 Holsteenskvoerne, som Ridefogeden og Herredsfogeden brugte til deres gode Venner. Desuden maatte Bønderne skove, og kjøre Reiser for begge disse Herrer. Langereiser paabød Herredsfogeden naar Veien var værst; men for 1 Rdlr. af hver Mand fik de Lov at blive hjemme. Naar de havde siddet Thing i tre Maabeder maatte de give Penge for at blive afløste m.m. Bogøboerne især beklagede at have mistet deres eget Birkething.

§. 2.

Alle de Uretfærdige, Udsuelser og Voldsomheder, under hvilke Bønderne paa Møen sukkede, foranledigede at en Mængde Klager indløbe. Disse bestode fornemmeligen i Disse bestode fornemmeligen i Følgende: Høsten mislykkedes, og de formaade ikke at svare Afgifterne til Garden; hekker ikke kunde de udrede Magazinkorn og Kassepenge (af hver 6 Tdr. 2 Skpr. Hartk. 2 Skpr. 2 Skpr.

425

Byg og 3 Mk. 2 Skill.) De havde intet Korn at sælge, intet til Brød eller Sædekorn. Deres Græsning var dem ved Gardekopperne betagen m.m. Kongen besluttede at raade Bod derpaa, og at ophjælpe Landet igjen. Indretningen med Livgarden, som, foruden 30,256 Rdlr. i Forstrækninger til Bønderne af Heste, Qvæg og Korn i de 12 Aar fra 1585 til 1697, havde kostet 59,908 Rdlr., skulde høre op, og Garden til den 1 ste Mai 1697 være borte fra Landet. En Commission, bestaaende af Stiftsbefalingsmanden over Sjellands Stift, Geheimeraad von Krabbe, Justitsraad Braem, Renteskriver Mathias Rasmussen og Amtsskriver Anders Aagaard, blev, ved kongelige Befalinger af 2den og 6te Februar 1697, beskikket til Møens Lands og Bogøes Istandsættelse og Inddeling til Baadsmandsqaeterer.

Under 12te Septbr. 1696 havde Kongen ladet tilbyde inden- og udenlandske Matroser, saaog Manufacturister og Haandværkere, som vilde nedsætte sig paa Æerne Møen og Bogø, en aarlig Besoldning, fri Bolig, noget Korn, samt fri Græsning *). Ved Forordningen af 8de December f.A.

*) König Christian des Fünften Lebens und Regierung Tageregister S. 393.

426

vare og Bønderne paa disse Øer, til Betingelse for deres Fødestavnsfrihed, forpligtede, at lade een af deres Sønner, naar de havde flere, gjøre dygtig til Sømandskab. Ved sidstnævnte Forordning var og allerede gjort Meget, saavel til Landets som til Kjøbstadens Opkomst. Fri Handel og Vandel blev derved tilstaaet, og Alle, som i Stege vilde kjøbe Byggepladse, og der opføre Gaarde eller Huse i Kjøbstads Bygning, bleve i eet eller to Aar fritagne for alle Skatter, undtagen Told og Consumption. Byen blev eftergivet betydeligt i Consumptionen, Fødestavnsbaandet løsnet m. m. (see Anhanget). Men Bøndernes Korn, som de ifølge denne Forordning vilde føre til Stege, var blevet optaget af Garden. Commissionen fandt, ved Eftersyn paa Aastederne, overalt Bønderne ”meget forarmede og i en utrolig slet Tilstand.” Til mange Steder var Intet faaet, Besætningen var altfor ringe til Gaardenes Drift, og disse overalt af den usleste Bygning. Det første, der blev draget Omsorg for, var det høist fornødne Sædekorns Anskaffelse, da der hos Ridefogeden Christian Arentzen kun befandtes et saare lidet Forraad. Ligeledes foranstaltede Commissionen, da der var særdeles Mangel paa Foering, og Intet var at faae tilkjøbs, undtagen noget Høe og Halm paa Stege Ladegaard og Nyegaard, hvor Bonden maatte betale 12 á 16

427

Mk. for Læset, at dette, som høstet paa Kongens Grunde, blev af den nye Ridefoged Hans Pedersen ført til Indtægt, og uddeelt til de Trængende.’

Amtmanden, da Generallieutenant, von Plessen skulde ifølge Kongelig Befaling af 9de Februar 1697 have indfundet sig ved Commissionen, men skrev til samme den 16de Marts f.A., ”at det ikke kunde være hans Leilighed at møde der; men at han havde givet Ordre til Major Lützou at gaae de Herrer tilhaande, ” hvilket denne ogsaa, dog kun i Henseende til Gardens Afmarsch, gjorden.

De Bøndergaarde, som vare i en altfor ussel Forfatning, til at der kunde tænkes paa deres Istandsættelse, bleve underlagte andre, og Bygningerne bestemte at anvendes til Baadsmanshuse. Saaledes skriver t. Ex. Commissionen i Jordebogen ved Byen Budsene, der havde 11 Gaarde: ”Saasom denne Budsene Bye er af saa ringe Brug, at en Familie umulig (uden Kongen idelig skal tilsætte) kan ernære sig af den ringe Brug; thi er derfor til Hs. Kongl. Majestæts Tjeneste, og Familiernes samt Gaardenes Conservation, herefter for tjenligst eragtet, at de 10 smaa Gaardes Brug i denne Bye bliver sammenlagt og gjort 5 Gaarde af, saa at den hele Bye da bliver paa 6 Gaarde og hver 4 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn. Og nyde da de Bønder, som de sammen-

428

lagte Gaarde antage, al fornøden Besætning til begge Steders Brug og Jord; men Bygningerne og Kaalhaugerum indrettes til Gade- eller Baadsmanshuse” o.s.v.

Elmelunde Ladegaard blev nedbrudt, og den Jorder, af Hartkorn 60 Tdr. (Skov 43 Tdr. 7 Skpr. 1 Fk. 1 Alb.), blevne udlagte til en Landsbye af 8 Bøndergaarde, hver paa 7 Tdr. 4 Skpr. Hartkorn. Gaardene bleve opbyggede for kongelig Regning, og udgjøre den nuværende Elmelund Bye. De bleve dengang ansatte hver for 10 Sldr. i Fæstepenge.

Stege Ladegaard blev ligeledes nedtaget, og Bygningsmaterialierne anvendte til Opførelse af 7 dobbelte Baadsmanshuse, af hvilke eet indrettedes for Kaptain Schønebøll, som skulde have Opsyn med Baadsmændene paa Landet. Ladegaardsjorderne, af Hartkorn 51 Tdr. 2 Skpr., bleve saaledes deelte:

1. Bjørnhøismarken, 18 Tdr. 3 Skpr. til 21 Gaarde i Udbye, hver 7 Skpr. mod 4 Rdrlr. aarlig Afgift af Td. Hartkorn. 2. Af Riis- og Møllemarken bleve 16 Lodder hver paa 1½ Td. Hartkorn tildeelte 16 Mænd af Borgerskabet mod 6 Rdrlr. aarlig Afgift af hver Lod, hvorimod de bleve fritagne for alle

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Skatter. Herom blev sluttet Forening af 24de Juli 1697. Konge- og Kirketiende blev dem paalagt at svare med

429

6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg og 4 Tdr. Havre, i Forhold til andre Jorder paa Landet. Disse Jorder fik Navn af Sextenjorder. 3. Magistraten og Rettens Betjente i Stege, af Riis- og Møllemarken 9 Lodder á 1 Tdr. Hartkorn, saaledes: b. Hver af de to Raadmænd Peter Jensen og Peter Christensen 2 tdr. c. Byefogeden Abraham Wegener og Bye- og Raadstueskriveren Niels Geertsen, hver een Td. Hartkorn. "Formedelst," siger Jordebogen, "Hs. Kongl. Majestæts Forordning af 8de December 1696 befaler, at Stege Bye igjen med Øvrighed skal forsynes, ere de fleste af disse, ved de Kongl. Committerede persuaderede Bestillinger at antage, og forsikkrede, at de skulde nyde noget Tillæg i Henseende til deres Tjeneste til Byens Opkomst. Og da de liden eller ingen Indtægt have til deres Bestillinger, saa er dette Hartkorns Brug det allerringeste, som de Committerede syntes at dennem frit at nyde og bruge kunde tillægges."

Til Beviis paa Byens Fattigdom paa den Tid kan Følgende tjene. Den havde intet Raadhuus siden 1658. Paa Commissionens Foranstaltning blev dets Opbyggelse begyndt, og Kjelderen med Fængsler var allerede færdig; men da fattedes de fornødne Materialier. Borgerskabet var i dets Armod ikke istand til at tilveiebringe dem, hvorfor det fik tillaans af Kongens Bygningsmaterialier, og Dilation paa de 96 Rdlr., de skulde svare til Martini af de to Ladegaardsmarker.

Af den vidtløftige Bygning Nyegaard, som Amtmanden Generallieutenant v. Plessen havde ladet indrette af en Bondeggaard, blev det Overflødige nedtaget, for at anvendes til andre Gaardes Istandsættelse, og Hemming Christophersen fik igjen Gaarden i Fæste for 40 Rdlr. Major Lützous Bygning i Mandemark blev ligeledes afbrudt, tre dobbelte Baadsmanshuse der opbyggede, og de øvrige Materialer anvendte til Bøndergaardenes Reparation. Disse vare overalt usle. Efter Jordebogen havde de i Gjennemsnit ikkun to til tre Længder, der tilsammen kunde udgjøre en Snees Fag. Besætningen bestod efter et Middeltal kun af 4 til 5 Heste, 2 til 3 Køer og 4 – 5 Faar. Til Gaardenes Istandsættelse og det dertil fornødne Reparations-Tømmer, samt den til deres Drift nødvendige Besætnings Anskaffelse, gjorde Commissinen de fornødne Foranstaltninger. De fleste af Bønderne bleve tilstaaede Frihed for Skatter fra 1 til 6 Maaneder, og enkelte paa et Aar, eftersom deres Tilstand var, og en Jordebog, hvori alle Forandringerne detaillerede indførtes, blev forfattet. Ifølge den summariske Ex-

431

tract i samme, var Møens og Bogøes Hartkorn efter den gamle Matricul 3518 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 1/12 Alb.; det ved Gardecommissionen 1685 regulerede Hartkorn 2960 Tdr. 3 Skpr.; den rette Landmaalings Matricul efter Modellerne 1686, 2845 Tdr. 5 Skpr. – Fdkr.. 1 Alb. Herfra afgik "for Græsning og Agerland, til Kopperne, Kaalhaugerne, for Jordens ringe Bonitet, saaog ulige Taxering," 334 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb, saa at Summen af det ved Commissionen 1697 regulerede Hartkorn blev 2520 Tdr. 7½ Skpr.

Til fremdeles Oplysning om Landets Forfatning til den Tid, anføres her af Jordebogen:

Videre Observationer ved den summariske Extract over Møens og Bogøes Jordebog 1697.

1. Hartkornet.

Det beholdne og regulerede er	2520T. 7S. 2F. -A
Afgaaet er	334 T. 3S. 2F. 1A.
	2855T. 3 S. -F. 1A.

Derimod er Modellernes

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Hartkorn 2848T. 5S. -F. 1A.

Hvorrtil lægges, hvad der
haver været udeladt af Ma-
triculen eller misregnet

9T. 6S -F. -A.

Som gjør bemeldte Summe 2855T. 3S. -F. 1A.

432

2. Den tillagte Besætning: plougbesten 372, Stude 4, Køer 134, Faar 189. Herfra afdrages, som ere indkjøbte, og fra de underlagte Gaarde overblevne: Plougbesten 258, Køer og Ungnød 91, Faar 103. Rester saaledes til Bondens Forstærkning: Plougbesten 114, Stude 4, Køer 43, Faar 86 *).

3. Den manglende Bygning. a. Nye Fag Huus til Bøndergaardene: 1306. Derfra gaaer, som allerede 1697 ere opbyggede, 434. Det Øvrige, som endnu nødvendig maa bygges er da, nye Fag: 872. b. Penge til Reparation 21228 Rdlr. 78 Skill.

3. Hvad Tømmer til bemeldte 872 Fag nye Huses Bygning behøves, bedrager med Saugskjerlønnen 2380 Rdlr. 52 Skill.

5. Maanedernes Frihed bedrager 1584 Rdlr. 83 Skill.

Taxten,

hvorefter Bønderne paa Møen og Bogø svare de fire Rigsdaler aarlig af Td. Hartkorn, eller i dets Syed give Vare in natura, efter derom Hs. Kongl. Majestæts allernaadigste Befaling den 6te Februar

*) Til disse Kreaturers Indkjøb behøvedes 1237 Rdlr.; idet en dygtig Ploughest beregnedes til 8 Rdlr., en Plougstud til 6, en ung Bondekoe til 5, og et godt Faar til 1 Rdlr.

433

1697; item Generalcommissariats-Approbation den 1ste Juli F.A., saaog Commissariernes derom gjorte Anordning der næst efter.

1. Bønderne skal godtgjøres aarlig udi de beregnede fire Rigsdaler af hvar Tønde Hartkorn, for det, som de vorder assigneret til Baadsmændene in natura at levere, nemlig:

a. for en Koes Græsning	-Rdlr. 1Mk. 12tz.
b. for et Læs Høe	-Rdlr. 4 Mk. 8 tx.
c. for 2 Læs Halm á 2 Mk	-Rdlr. 4 Mk. – tz.
d. for to læs Udviisnings bræande
til Baadsmændene at hjemføre á 6 tz	-Rdlr. -Mk. 12 tz.
e. for en Tønde Rug	1 Rdlr. 1Mk. – tz.
f. foren Tønde Byg	<u>1 Rdlr. -Mk- -tz.</u>

4 Rdlr. – Mk. -tz.

Nok nyder en Baadsmand aarlig i rede Penge

4 Rdlr. -Mk. -tz.

Tilsammen

8 Rdlr. -Mk- -tz.

som er fuld Baadsmandsportion, efter derom Hs. Kongl. Majestæts allernaadigste Forordning af 12te September 1696.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Dog vil ei mere af Høe, Halm, Brændeved og Koes Græsning imodtages, end efter Baadsmands-

434

Antallet paa Landet. Saa vil og Rugen og Bygget til Martini klareres.

2. Dersom de Bønder, som nu ikke strax vorder anviist noget in natura til Baadsmændene at levere, efter bemeldte første Punkts Formelding, ikke skulde kunne formaae, at bringe saa mange rede Penge nu i Førstningen tilveie (indtil de kan tilkomme at svare Hælvten in natura til Baadsmændene), som kan opnaae de 4 Rdlr. aarlig efter Jordebogens Formelding, hvilke aarlig udi 4 lige Terminer skal betales, nemlig hvert Aars 1ste August $\frac{1}{4}$ den 1ste November $\frac{1}{4}$, den 1ste Januar, og den 1ste April $\frac{1}{4}$ (foruden det som svares udi Græspenge af Kopleerne, og ellers efter Jordebogen, til hvert Aars 1ste Juni); de er det dennem tilladt for den halve Part at levere in natura Rug og Byg. Og bliver da hver Tønde Rug for syv Mark, naar det aarlig i Stege til Ridefogeden udi godt dygtigt Korn leveres, antagen.

Af 395 Garderhuse, som siden 1685 vare opbyggede, bleve endeel indlemmede i Bøndergaardene, og de øvrige udgjorde nu, tilligemed 11, som i Aaret 1697 bleve byggede, 343 Baadsmændshuse, Til disses Reoaration behøvedess efter Jordebogens Forklaring 162 Rdlr. 6 Skill., hvorom blev gjort

435

den fornødne Anstalt. Desuden opregnes 657 Byggepladse rundt omkring ved Skovene og Strandkanterne, paa hvilke Baadsmændshuse kunde bygges, og som med de forhaanden værende vilde udgjøre akkurat eet Tusinde.

Af den 25de Post i Commissionens Realtion til Kong Christian den Femte sees blandt Andet, at Møens Baadsfolk tjente i Krigstid for 10 Mk. maanedlig Sold, og der foreslaaes, at de maatte nyde deres Deputat fra Enrolleringsdatum. Endvidere: at de skulde have Stolestader i Kirkerne, Huusmændene derimod behjelpe med Klapper eller Faldestole paa Kirkegulvet. At de skulde have fri Jord, samt at enhver Baadsmands Enke maatte nyde Huset i et halvt Aar, ”om hun imidlertid med en dygtig Baadsmænd igjen kunde vorde forsynet.” At de skulde svare under Lands Lov og Ret, og at den kommanderende Søofficeer skulde qvitere for deres Deputater til Ridefogden. De tillodes Strandfiskerie og Røgefang, og maatte lade sig fragte med deres Baade til Kjøbenhavn; men Handel og Krohold blev dem forbudt. Endelig beder Commissionen at der maatte holdes over Forordningen af 24de Juli 1697: ”at ei nogen indenlandsk Skipper, som farer fra Kjøbenhavn paa Vester- eller Østersøen, udklareres paa Toldkammeret, efter 1ste Januar 1698,

436

uden han med Attest fra Admiralitetet beviser, at han den fjerde eller femte Part af sit Mandskab af Møens og Bogøes Baadsfolk har antaget.” Denne Forordning, hvori tillige bestemtes, at disse Baadsmænd skulde lade sig nøie med $\frac{1}{2}$ Rdlr. mindre i maanedlig Hyre, end andre befarne Matroser fik, blev ved Kongeligt Rescript af 21de Mai 1698 indskærpet*).

De førømtalte Indhegninger til Græsning for Gardehestene bleve ved Commissionen satte i Hartkorn, og udlagte til Byerne, eftersom de laae bekvemmste, mod visse aarlige Afgifter. Disse, der bleve beregnede efter Høveders Græsning, 28 Skill. for et Høved, og i alt udgjorde 652 Rdlr. 1 Mk. 2 Sk., skulde hvert Aars første Juni betales til Ridefogeden. Af de vidtløftige høie Gjerder mellem Garderkopleerne, som af Bønderne med utrolig Møie vare opførte og vedligeholdte, blev nu paa Commissionens Foranstaltning casseret 13,632 Favne, hvorved meget Gjerdsel og Arbeid blev Bønderne sparet.

Ogsaa Skovene vare i den Tid Garden laae paa Møen blevne haardt medtagne, saa at de, ifølge Skovbetjenternes indgivne Beretninger, paa nogle Steder vare forringede om $\frac{1}{4}$, paa andre om $\frac{1}{3}$, ja

*) Kongl. Rescr. ved C. P. Rothe, 1ste Part, S. 1064.

437

endog sommesteder om det halve. Ifølge de aarlige Skovroller var fra 1685 til 1697 af stemplede Træer efter Ordre udviist 50,360 Læs, men desforuden var i samme Tidsrum efter Ridefogedens Sedler, ustemplet og uden Ordre, borthugget 26,154 Ege og Bøgetræer, samt 383,000 smaa Riisbøge og Bøgegrene. Uagtet denne haarde Medfart, Skovene paa Møen havde lidt, fandt Commisionen, at der i Kongens egne Skovsparter kunde til Bøndergaardenes Reparation udvises 20,612 Al. tilskaaret Egetømmer, hvilket ellers skulde have været Kjøbt i Laaland, hvor hver Al. kostede 7 Skill., i Vordingborg Amt til 1 Mk. Al., eller i Falster, hvor Prisen var 24 Skill, á 2 Mk. for en Al. Herved sparede 3005 Rdlr. 88 Skill. Saugskjæerlønne for en saadan Alen Tømmer var ellers 3 Skill; med Baadsmændene maatte sauge dette for 2 Skill. Al.

Hvad Møens Skove dengang, foruden Underskoven, bestole af, kan sees af følgende: ”summariske Extrakt af Special-Jordebogen over Møens og Bogøes Skove, samlet af Ridefogedens og Skovriddernes Forretninger, udi hvad Tilstand de befandtes, med beholdne store Træer, dog ikkun i det allerringeste anført, den 19de August 1697.”

438

Møens og Bogøe Skove 1697	Om kreds	Ege		Bøge		Sum ma
	Miil	store	Mid- del	Store	Mid del	Ege og Bøge
Klinten	2	-	-	10,000	8,500	18,500
Nørre-Skov	½	-	1,200	3,000	8,000	7,200
Øster-Skov	8 Ind Lukker.	.	1,500	180	-	1,680
Ulfshale	¾	2,500	-	-	150	2,650
Hegneden	¼	100	-	250	250	600
Hovedskovs Vænge	1/16	-	20	-	150	170
Sønder-Skov	¾	-	550	70	8,100	9,720
Grønved-Skov	1 ½	70	1,200	9,000	6,500	16,770
	Summa	2,670	4,470	22,500	21,650	
Bogøe:						
Øster-Skov		-	-	-	800	300
Vester-Skov		-	-	200	200	400
Summa Møens og Bogøe Skove		2,670	4,470	22,700	22,150	51,990

Af disse Skove kunde ifølge Skovbetjenternes Beretninger aarligen uden mindste Skade udvises: Bøgebrænde 2145 Læs, Hjultømmer af Bøgetræ 586 Læs, Bygningstømmer af Ege 586 Læs; i alt 3318 Læs.

Fiskerie i de færske Søer og Damme paa Møen vare i Aaret 1697, uagtet de i Gardens Tid vare stærkt medtagne, temmelig betydelige. Det var dengang 21 større og mindre færske Søer og Damme paa Landet, hvori fandtes Karudser, Gjedder, Aborrer, Brasen, Suder, Skaller of Aal i Mængde. Den største Røddinge Søe, 500 Favne

439

lang og 300 Favne bred, om hvilken i Jordebogen findes følgende Bemærkning: ”Røddinge Sø er ganske begroet med Rør; men ned i Kulen fanges om Foraaret og Efterhøsten en Deel Aborrer, Gjedder of Skaller, som gaae op ved Høivande. Renden fra Kulen til Stranden, som aarlig vil renses, da den efterløber med Sand, er omtrent 1000 Favne. Bemeldte Røddinge Kule er det bedste og visseste Fiskerie paa Landet. Forhen, da Bønderne gjorde Hoverie dertil, og kjørte Fiskene omkring i Landet at sælges, skaffede Sække dertil og Brændeved til Fyring, holdt fri Seng til Den, som skulde drive Fiskeriet, vedligeholdte Huset og Kulen, samt høstede Rørene til Forpagterens Tjeneste; da gaves deraf aarlig Afgift 50 til 60 Sldr. Men herefter, da Bønderne ere fri for Hoverie og al anden ovenmeldte Besværing, kan deraf ei gives høiere end omtrent 27 Rdlr. aarlig. Røddinge Sø kunde meget forbedres ved Rødning, og Omkostningerne igjen forventes af Fiskeriet.”

Fiskeriet af alle de færske Søer og Damme paa Møen blev 1697 bortforpagtet til den nye Ridefoged Hans Pedersen, mod 150 Sldr. aarlig Afgift.

Indkomsterne af Møen og Bogø (istedetfor Skatterne, Landgilde og Hoveri, efter den Kongelige allernaadigste Befaling af 6te Februar 1697)

440

fra 1ste Mai 1697, bleve i Jordebogen beregnede saaledes:

1. Af det regulerede Hartkorn 2520 Tdr. 7½ Skp. á 4 Rd. Tønden	10,083 Rd. 4 Mk 8pz.
2. Huusmændenes og Veirmøllerne, samt Jorders Afgifter	335 Rd. 3 Mk. -
3. Tiendskatterne (1 Mk af Td. Hartkorn)	85 Rd. - -
4. Græskoplerne og Engen samt Enemærkerne	652 Rd 1 Mk 2 pz
5. Fiskerierne, Bortforpagtede for	10 Rd - -
6. Skatterne af Kirkernes beholdne Gods*), á 2½ Rd. Td. Hartkorn istedetfor Matrikul-, Oxe- og Flekseskat, samt kornskatten	15 Mk 5 Mk 15 pz
7. Familie- og Folkeskatten	300 Rd - -
Summa	11,572Rd. 2 Mk. 9 pz

*) Ved Kongeligt Mageskifte- Skjøde af 4de April 1685 blev endeel Jordegods, som de møenske Kirker eiede, ligesom under 16de Marts f. A. Hospitalsgodset, udlagt til Garden, og Kirkerne (saavel som Hospitalet) erholdt Vederlag

441

Derimod indbragte Landet, i de 12 Aar, Garden der havde Standqvarteer, i Gjennemsnit ikkun 7092 Rdlr. 39 Skill. aarlig.

Aarsagerne til denne Forskjel ere af det Foregaaende iøinefaldende. Ridefogedens Christian Arentzens Gods blev ifølge Kammer-Collegii Skrivelse af 29de Mai 1597 sequestreret, og Hans Pedersen blev efter ham Ridefoged med 360 Rdlr. aarlig Løn, foruden den anordnede Skriverskjenpe, en strøgen Skp. Byg af hver Gaard. En ny Herredsfoged og en Herredsskriver bleve og beskikkede, og fik hver en fri Gaard i Tholstrup Bye.

Commissionen andrager i dens Relation til Kongen iblandt Andet om, at der med det møenske Jordegods Adminstration matte forholdes ligesom med Ryttergodset i Danmark, efter Forordningen af 10de August 1695, dens 2den, 3die, 26de, 27de, 20de, 30te, 31te, 32te, 33te og 37te Artikler. At Bønderne paa Møen maatte eftergives de gamle Restancer, og erholde den øvrige

foreslaaede Hjelp. At Landet maatte forsynes med en god Amtmand, samt at der stedse i Begyndelsen, indtil Landet kom istand, maatte findes et Forraad af Kornvare, hvoraf

i Kongetienderne. Disse Andele af Kongetienderne skulede ifølge samme Skjøde være fri for alle Skatter, saafremt de ikke bleve oppebaarne i Kjærven. (Herredsbogen).

442

de Trængende kunde forstrækkes. Derefter formener Commisionen, at Indkomsterne af Landet efter Jordebogens Forklaring vilde uden Restancer kunne forventes. At Indtægterne virkeligen i kort Tid ere blevne betydeligt forøgede, viser Møens Amts Contrib. og Kornregnskab for Aaret 1700*), aflagt af Ridefogeden Hans Pedersen, ifølge hvilket Indtægten var 17,397 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk. men deriblandt dog endnu Restancer 3723 Rdlr. 3 Mk. 6 Sk.

§. 3.

Stege Byes latinske Skole var i Aaret 1697 saa forfalden, at en af sig selv maatte undergaae. Efter den berømte Provst Magister Morten Reenbergs Indberetning til den benævnte Aar anordnede Commission til Landets Istandsættelse, var der ikkun i øverste Lectie tre Discipler, i anden Lectie fjorten. Her er deres Karakteristisk: ”Af de Tre i Rektors Lectie er ikke En istand til at sætte tre latinske Ord rigtigt sammen. Af de fjorten under Hørerens kan neppe den halve Deel læse inden i Bogen. De skulde synge i Kirken, men det er elendigt. Kommer det endeligt saavidt, at de have lært at læse Dansk, skrive nogenledes, og tone en Psalme, rende

*) Mscr. i Rentekammer – Archivet

443

de bort, eller sættes af Forældrene til Skibs. De ere unyttige, uoptugtede og ugudelige Dreng, som vide intet Andet, end at betle, stjele, drikke og bande. De fortjente for deres Ugudeligheds Skyld at pidskes af Byesvenden, eller og forsendes til Børnehuset” o. s v.

Saa var ogsaa efter Tiderne Lærernes Lønninger alt for ringe. Rektoren, som tillige var Diakonus, havde i det Høiste 140 Sldlr.; Hørerens med Vist og Uvist 34 Sldlr., foruden Bopæle i usle faldefærdige Bytter. Reenberg foreslaaer derfor, at denne Latinske maa indgaae, Rektoren, Søren Colding, som var kjed deraf, beforders til et Præstekald, Hørerens Hans Albertsen erholde et Degnekald, og Renterne af Skolens Tilliggende, der kunde ansees som Renter af Kapital 500 Sldlr., paa bedre Maade anvendes; deels til fattige Børns Understøttelse i den Tid, de i dansk Skole nøde kristelig Underviisning m.m.; deels til en dansk Skolemesters, Degnens og Substituters Lønninger. – Derefter kom Kongens Resolution, eller Navigationsskolens første Fundats, under Dato 5te October 1697, saaledes lydende:

”Vi Christian den Femte af Guds Naade pp. Vor synderlige Gunst tilførn. Eftersom Bønderne paa vort Land Møen og Bogø ere, efter vores af

444

Dato 8de December udi næstforleden Aar 1696 allernaadigst udgangne Forordning, forbundne til at lade een af deres Sønner, naar de flere have, blive ved Søen at seile, da paa det samme Bøndersønner og andre der i Landene, som Lyst til Søen have, kunne blive oplærte og underviste i de Videnskaber, som til Seiladsen høre, have vi allernaadigst for godt befundet, den latinske Skole i vor Kjøbstad Stege, hvor dog liden Freqvents skal være, til en Navigationsskole at forandre; til hvilken at forestaae en dygtig Person, til Navigationsskoles Direktør, skal beskikkes. Og saasom samme Navigationsskole endelig udkræver nogen foregaaende Videnskab hos Disciplerne udi Læsen, Skriven og Regnen, saa vilde Vi allernaadigst, at en skikkelig Person skal

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

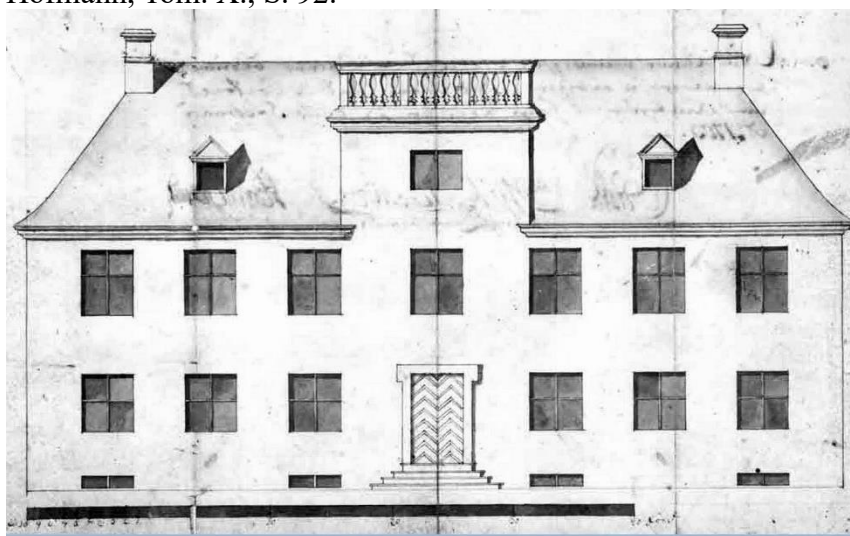
antages til at være dansk Skolemester i Stege, som eragtes færdig til at lære Disciplerne at læse, skrive og regne. Hvilken og, efter sin befundne Dygtighed, af Biskoppen, os elskelig Doktor Henrik Bornemann, skal beskikkes til Sognedegn der i Menigheden, at forestaae Sangen i Kirken og Ungdommens Underviisning. Til hvis Underholdning en aarlig Genant af den latinske Skoles visse og uvisse Indkomster skal lægges. Hvorimod han og til samme sit Embeds desto bedre Drift og Fortgang skal

445

være forpligtet, fire Substituter under sig, formedelst Sognets vide Begreb, at holde. Og skal Navigationsskolens Direktør til si aarlige Løn og Underholdning nyde det Øvrige af bemeldte latinske Skoles Indkomster, Thi er vores allernaadigste Villie og Befaling, at I, som vore forordnede Commissairer over forskrevne vore Landes Inddeling til Baadsmandsqvarterer, fornævnte latinske Skole i Stege til en Navigationsskole med forderligste forandre og indrette, og tilligemed Biskoppen, bemeldte Doktor Henrik Bornemann, samme latinske Skoles visse og uvisse Indkomster saaledes imellem bemeldte Navigationsskoles Direktør og Sognedegnen dele, at de paa begge Sider kan subsistere, og os saadan eders Forretning til vor allernaadigste Approbation allerunderdanigst tilstille. Dermed skeer vor Villie. Befalende Eder Gud. Under vor Kongelige Haand of Signet.

Christian.”

Den anden Fundats af 29de April 1702, som er for vidtløftig her at indføre, kan læses hos Hofmann, Tom. X., S. 92.

Møns Navigationsskole – Facadetegning godkendt 1703.

Nu blev Fondet opgivet, som Latinskole forhen have havt, og som skulde vorde Basis for de tvende kommende nye Instituter. Det beløb sig:

446

1. I Penge, efter følgende Legater:

a. Ostindiefarer Jens Rasmussens Legat.	229 Sldlr. 32 Sk.
b. Borger af Steges Marcus Sumps Legat	100 Sldlr. –

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

c. Sognepræsten til Kjelbye Hr. Anders Lauritsens Legat	100 Sldlr. –
d. Sognepræsten til Hjertebjerg Hr. Christian Rosendahl, en Eiendom I Borre, som blev solgt til Fordeel	50 Sldlr. –.
e. Morten Sachos Jordskyld (d. e. et stykke Jord, hvoraf Benævnte svarede aarlig 1 Sldlr. til Skolen Solgt for	20 Sldlr. –
f. For en stor Kakkelovn købt af Kirken	
g. og udlagt i den Gjæld til sal. Provst Viborg	<u>30 Sldlr. –</u>
Summa	529 Sldlr. 32 sk.

2. Endvidere de S. 407 og 408 nævnte aarlige Indtægter af Tienden af Stege Degnekald, af Deg-

447

nepensioner *), Offer m. m., hvilke tilsammen kunde udgjøre omtrent	220 Sldlr. – Sk.
Lægges hertil Rente á 5 pC. af Skolen Kapital	<u>26 Sldlr. 30 sk.</u>

Saa bliver den aarlige Indtægt 246 Sldlr. 30 sk

Da nu denne Sum var alt for liden til at begynde saa store Foretagender med, og Christian den Femte døde, henstod det et Par Aar. Imidlertid

*) Damsholte var ei beregnet, fordi dette Sogn dengang udgjorde en Deel af Stege Sogn, hvori Rektor var Degn tillige. Grunden til disse Pensioner af Degnekaldene er denne: For at ophjælpe Skolevæsenet og understøtte fattige Børn, hvis Forældre ei havde Evne at holde dem til Bogen, var et allerede fra Luthers Tider begyndt at sørge for Stipendier til dem. Diakonaternes Indkomster, især paa Landet, bleve iblandt Andet hertil bestemte. Et Brev af Kong Frederik den Anden, dateret Frederiksborg den 28de Januar 1574, befaler: at hvor boende Degne (Sædedegne kaldede), siden Ordinantsen blev udgiven, vare, imod sammes Bydende, ansatte istedetfor Løbedegnen eller fattige Peblinge af næste Latinskole, hvilke burde nyde den sædvanlige Degnerente, der maatte vel hine Sædedegne i deres Livstid beholde samme Sogne, men give til næste Skole, fattige Peblinge til Hjelp, den fjerde eller femte Deel af deres Degnerente, efter Superintendentens Bestemmelse. Efter deslige faste Degnes Død skulde derimod Sognemændene ansee disse Peblinge for rette Sognedegne, og yde dem Degnerente. (Danske Magazin, Tom. IV.) – Saaledes havde fra de ældste Tider af Rektoren i Stege latinske Skole, foruden Indkomsterne af dette Sogns Degnekald, ogsaa som Degn til Borre Indkomsterne deraf. Hørerens var Degn til Kjelbye, og Peblingerne havde: Maglebye, Hjertebjerg og Søndersogn eller Phanefjord.

448

gik de latinske Lærere af; Rektoren Søren Colding, der allerede som Student havde gjort sig bekjendt ved det 5 Gange oplagte Skrift: Den blodige Brudgoms Kjerlighed *), og af den mønske Commission havde det Vidnesbyrd: ”at han var en skikkelig god Karl i Lærdom og Levnet, saa og dygtig til Prædike-Embedet,” fik to Sldlr. ugentlig i Vartpenge.

Vartpenge kaldes en underholdings penge, som kongen giver en krigsmand, indtil hand træder virkelig i hans tjeneste, da hand nyder sold som andre, og vagtpengene ophører.

Hørerens Hans Albertsen fik et Degnekald. Niels Axelsen Bjørn blev beskikket til Skolemester i den nye Regne- og Skriveskole, hvortil den latinske Skoles Locale bestemtes. Han fik 150 Sldlr. Løn og 10 Skovlæs Brænde. Fire Substituter blev ham underordnede som i Stege Landsbyedistrikter skulde

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

foruden Kristendom undervise Bønderbørnene i Læsen, Elementar-Regnen og Skriven, for at indgaae fra dem i Stege Skole, og derfra i Navigationsinstituttet. Fire Huse eller Skoler bleve disse frit og uden Afgift anviste, nemlig: Et i Røddinge, hvortil laae 35 Gaarde af Sprove Røddinge, Bastenæs, Lind og den saakaldte Enkebøllegaard. Et i Elvenæs, hvortil laae 39 Gaarde af Tjørnemark, Koster, Elvenæs, Nyegaard og Søegaard, d. e. nuværende Damsholte Præstegaard. Et i Bidsinge, hvortil laae 49 Gaarde, eller Byerne: Nebelle, Svendsmark, Tøvelde, Bid-

*) Worms Lexicon, S. 236.

449

singe. Et i Frenderup, hvortil 48 Gaarde, nemlig; Hjelm, Frenderup, 6 Boel i Rydsebek, som regnedes for 2 Gaarde, og de 2 Skovhusegaarde. Underviisningen i Hovedskov, Udbye og Lendemark, i alt 33 Gaarde, skulde Sognedegnen enten besørge selv, eller ved den Assistent, han blev forpligtet at holde til at hjælpe sig i Hovedskolen og i Kirken. Enhver af disse Skolemestere skulde nyde 3 Mk. aarlig, istedetfor Jule- og Paaskerente, af hver Bonde i deres Distrikt, og 2 Skill. om Ugen af hvert Barn, som lærte at regne og skrive.

Paa det Degnenes Pension til Navigations. samt Regne- og Skriveskolen kunde ordnes, blev det Præsterne paalagt at indgive deres daværende Tienders Beløb, som af Bonden blev ydet i Skjeppen, efter hvilket Beløb Degnene, ifølge Loven, herefter skulde nyde 1/3 af Bonden, og deraf igjen svare 1/5 til Skolerne.

Præsternes Tiende, efter gammel Vedtægt, var dengang saaledes:

Sogn	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Ærter Tdr.
Maglebye	86	48	20	16
Borre	80	34½	23 ¾	12
Elmelunde	20 3/8	20 3/8	17	8
Kjelbye	18	31	19½	11
Søndersogn	33	86	31	15½ *)

*) Aarsagen, hvorfor Søndersogn saameget overstiger de andre, er, at Præsten Magister Hans Olivarius sluttede

450

Herefter blev Degnepensionen til Navigationsskolen beregnet til 43 Tfr. 5 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb. 1 3/5 Pægel Byg.

Under Dato 9de Marts 1700 blev ved Kongeligt Rescript bestemt, at de 12 ældste af fattige Bønder-Baadsmænds- eller Borgersønner skulde, naar Skolernes Kapitaler voxede, have ei alene frie Bøger, Indstrumenter og Materialer, men og frit Huus og fri Underholdning samt 4 Skill. daglig. De velhavende derimod skulde erlægge, ved Overgang fra den ene Skole til den anden, eller ved Demissionen, en Douceur til Lærerne og Navigations-Informatoren. Saa blev og under 9de Juni f. A. Inspektionen over disse Stiftelser (forhen bestaaende blot af Provsten, Magister M. Reenberg, Borgemesteren R. Williamsen og Byefogeden Michel Leth) forøget med trede Medlemmer, nemlig Kommandør Schønebøll, som havde Opsyn med Baadsmændene her paa Landet, og skulde forsyne Floden med Folk fra dette Distrikt, naar den manglende, saavelsom Ridefogeden og Kirke-

1697 en nye Kontrakt med Bønderne, da disse formedelst Misligholdelse af forrige, paa Vedtægt grundede, Tiendeafgift i Skjeppen, nu ved Commissionen vare blevne tilforpligtede, ifølge Loven, naar Præsterne forlangte det; en Forpligtelse,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

som faa Aar derefter, ved en speciel Forordning om Tiendernes Oppebørsel paa Møen, dateret 3die Januar 1702, paanye blev indskjærpet.

451

værgeren. De fire første skulde hver have sin Nøgle til Kassen. Den 26de April 1701 beskikkede Kongen til Direktører over det Hele, foruden Amtmanden paa Møen, Geheimeraad v. Plessen *), tillige Geheimeraad Krabbe, Obersekretair Wibe, Biskop Bornemann, Admiral v. Støilen og Krigscommissair Rasmussen.

Dei kan ikke nægtes, at denne møenske Amtmand med øvrige Direktører og Inspektører, især Provsten Morten Reenberg, jo ivrigen nok antog sig det begyndte Værk. Ei heller var Stedet til at anlægge en Skole, hvor Søemændene kunde lære Mathematik, Astronomie og hvad til Styrmandskonsten var henhørende, saa ilde valgt **); da denne Øe laae beqvemt, og ligesom i Middelpunktet for Dem, som fra Sjælland, Falster og Laaland havde Lyst at anvende sig til Søevæsenet. Og da Kongen havde paa Møen og Bogøe, ifølge det Foregaaende, allerede ladet indrette en stor Mængde Baadsmændshuse eller Matrosboliger, hvis Antal efter Commissionens Forslag kunde forøges til 1000, samt befalet, at alle Bønder og Huusmænd, som havde flere Sønner end een, skulde være forpligtede at holde een af

*) Christian Siegfried von Plessen. Hans Levnetsløb kan læses hos Hofman, Tom. III. S. 283.

**) Nova Litteraria Maris Balth 1703, mense Majo

452

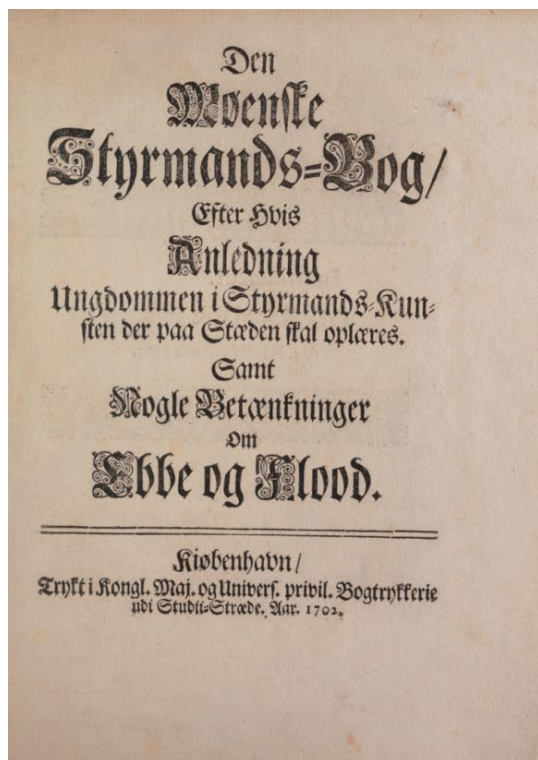
de øvrige til Søen m.v.; saa var det ikke at tvivle paa, at her jo kunde have blevet en ypperlig Planteskole for videnskabelige Styr mænd og kjække Søekrigere. Men – der var saa Meget iveien. Baadsmændene bestode for en stor Deel af Kjeltringe, der fra alle Kanter, ved førømtalte betydelige Fordele, vare lokkede til Landet. Deres Afkom har timeligviis slægtet dem paa, og ikke været synderlig beqvemt til at lære Navigation. Denne Stamme duede altsaa ikke. Den anden, af Landets Indfødte, var ikke stort bedre; thi Møenboerne have aldrig holdt af, at lade deres Børn gaae i Skole, mindst i Regne- og Skriveskole. Fondet var desuden aldeles utilstrækkeligt. Det forslog ei engang til at underholde Regne- og Skriveskolen, Filialen og Navigationsskolen. Der vare for Mange om Raadet. Man havde gjort Provsten til Kasserer, og i Begyndelsen til Regnskabsfører, uden at foranstalte Penge i Kassen, eller sende Forskud. De mindste Ubetydeligheder, endog en Dalers Penge til et fattigt Barn, en Udgift til en Bænk, en Vinduesrude o.s.v., skulde forud forestilles Herrerne, d. e. Direktørerne, og Tilladelse indhentes for at bekoste det. Bygningerne og Pladsen, hvor Rektor, Collega, Organist og Klokke forud havde boet, nemlig i den sydlige Deel af Kirkegaarden, duede ikke, vare heller rummelige

453

nok. Tiden gik hen med Forslag, Erklæringer og Resolutioner desangaaende. Endelig, under 18de October 1701, kom det dertil, at et nyt grundmuret Huus skulde bygges paa 2 Etager saaledes, at Navigations læreren og den danske Skolemester hver for sig kunde boe forneden, og Salene ovenpaa bruges til Underviisningen.

Under samme Datum anmeldes den første Navigations-Informator, som beskikket. Det var Jørgen Rasch, fød i Landsbyen Halsted i Laaland 1665 af Forældrede Magister Johan Rasch, Sognepræst sammesteds, samt Provst i Laalands Nørreherred, og Moderen Sara Færøe. Fra hans første Ungdom af opoffrede han sig til Søen. Efter mangfoldige udstendne Besværligheder, blev han af Søerøvere i Middelhavet fangen opbragt til Cairo. Formedelst hans Indsigter i Styrmandskonsten, Skibsbygningen og de levende Sprog, undgik han ei alene Slaveriets Lænker, men blev endog brugt i Consulaterne sammesteds, og nød en anseelig Gage. Ikke desto mindre overvandt Kjærlighed til

Fædrelandet og Lysten efter at komme til Rolighed hans grundede Haab om at gjøre større Lykke i Ægypten. Forsynet med gode Vidnesbyrd, vendte han efter 14 Aars Omtumlinger tilbage til Danmark, og blev da kort efter, af Kong Frederik den Fjerde, beskikket til Informa-

454

tor ved Navigationsskolen her paa Møen *), med 200 Sldr. Indkomst og fri Bopæl. Han indlod sig snart i Ægteskab med Kongelig Ridefoged (Amtsforvalter) Siegfred Bergens Datter, hvis Broder Christian Siegfred Bergen var til samme Tid Toldkasserer i Stege. Det varede heller ikke længe, førend han gjorde sig bekendt fra den videnskabelige Side, ved at forfatte og udgive den mønske Styrmandsbog, trykt i Kjøbenhavn 1702, 4to., hvilken han lagde til Grund for sine Underviisninger. Men han blev ogsaa strax udmærket formedelst sine Stridigheder med Navigationsskolen Inspektører, som dog ifølge Protokollen have viist ham al mulig Føielighed. De kunde aldrig foreslaae eller indrette Noget tilpas for ham. Hertil kom: falske Angivelser og Klager over dem til Direktørerne, bidende Udtryk i hans Breve, Myndighed i at tiltale dem, ja endog at paatage, at de ei uden hans Nærværelse havde Ret til at foretage sig det Mindste, hvad Skolens Bygning eller Økonomie vedkom. Alt dette tildrog ham deres Uvenskab, ligesaavel som Irettesættelser af Direktionen. Temmelig skjodeløs var han og undertiden, saa at han

udeblev, naar han reiste bort, fra 2 til 5 Maaneder. Ikke destomindre florerede Navi-

*) Gjessings Jubellærere, 2 Deels 1 Bind, S. 216. Noten. Worms Lexicon over lærde Mænd, 2D., S. 231.

455

gationsskolen i de 11 Aar, han forestod, den allerbedst i dens hele Periode, som ikkun var et Tidsrum af 42 Aar, nemlig fra 1697 til 1739. Man finder allerede i Aaret 1702 distingverede Mænds Sønner i samme, som en Søn af Justitsraad Hofmann i Laaland; en af Præsten i Phanefjord Hr. Niels Kjeldorfs; en af Tolder Fabricius's Sønner fra de andre Provindser. I Aaret 1708 opgives navnlig 34 Personer, som Discipler i Skolen. Men Sagen var, at de bleve staaende i deres Nummere, uagtet mange af dem toge om Sommeren Skibshyre, og andre udebleve, især paa lange Reiser, hele to tre Aar. Naar de ikkun enkelte Maander om Vinteren, uagtet deslige Mellemrum, lode sig see ved Forelæsningerne, hørte de til Skolen, og nøde dens Fordele.

Jørgen Rasch gjorde alligevel Lykke. I Aaret 1712 blev han kaldet til at være Professor Mathematicum superiorum ved Kjøbenhavns Universitet. Ikkun 2 Aar forestod han dette Embed, og døde 1714 i hans Alders 49 Aar.

Navigationsskolens Bygning, som allerede i Februar 1703 var overdraget Ridefoged Hans Pedersen at opføre, imod den Sum 3850 Rdlr., blev først færdig i Aaret 1705. Dens Beliggenhed med øvrige Beskaffenhed skal siden beskrives. Kun saameget anmærkes forud, at Bygningspladsen, Strand

456

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

vænget kaldet, var Provsten Magister Reenbergs private Eiendom. Den udgjorde et Areal af 32,400 ¹/₂ Alen, hvilket han, den ægte Patriot, forærede til det forehavende store Værks Forfremmelse. Kong Christian den Femte (1646 Regent 1670 – 1699) havde for længe siden givet 2000 Rdlr. dertil *). Saaledes begyndte Navigationshusets (det nuværende Tugt- og Forbedringshuses) Fond, der af en egen Kasse under Direktionen alene bestred de overordentlige Udgifter, hvilke den forrige Latinskoles ringe Indkomster ei vare istand til at ballancere. Man gjorde imidlertid Alt for at forøge disse Indkomster. Før anførte Forordning om Tiendernes Indkomster. Før anførte Forordning om Tiendernes Oppebørsel paa Møen havde i de 2den Artikel bestemt, at Præsterne ved hvert Aars Efterhøst skulde indgive til Inspektionen en tabellarisk Opskrift paa deres Tiendekorn, og et traveviis af hver Sort, paa det, af Degnenes 1/3 derimod, 1/5 Part, beregnet i Skjeppemaal, kunde som Pension tilflyde Skolen. Man vandt derved i gode Aar endeel Tønder mere, end den allerede kort efter Reformationen fastsatte Afgift, som her foran er anført. Da man af disse Tabeller kan slutte, at Landet, siden det blev Garden qvit, og dets Økonomie ved Commissionen 1697 var bragt i Orden, allerede havde vundet betydeligt, anføres her:

*) Sandvig, S. 14.

457

Tabel og Beregning over Bondens Høst paa Møen 1702 og deraf hængige Tiende.

Sogn	Rug og Hvede. Traver.	Travens Givt Skpr.	Byg. Traver	Travens Givt Skpr	Havre Traver	Travens Givt Skpr.	Erter og Vikker. Læs	Travens Givt. Skpr.	Præsternes Tiende i forskjellig korn		
									Tdr.	Skpr.	Fdkr.
	62951/4	4	6399½	4	21881	6	517½	8	233	4	1½
Maglebye	8094½	5	8109½	5	663	6	338	8	156	6	2 2/3
Borre	2655	44	26181/4	4	562½	4	300	8	107	2	- 2/5
Elmelunde	1611	4	1965	5	430½	6	420	8	92	4	1 3/5
Kjeldbye	2019	4	2250	6	612	8	240	8	118	2	1 3/5
Phanefjord	3210	4½	4260	6	900	8	300	8	206	5	2
Summa	18,884 3/4		20,602 1/4		5656½		2115½		965	1	1 3/5

458

Vistnok bleve de Møenske Religionslæreres Indkomster meget forøgede ved foranførte Forordning, der berettigede dem til at tage Tienden i Straaet. Kjeldbye Præstetiende F.eks., der i Aaret 1697 ikkun ydede, efter gammel Vedtægt, i alt 79 Tdr. 4 Skpr. forskjelligt Korn, var nu ved Tælling paa Marken bragt til 118 Tdr. Men med Indkomsternes maadelige Forøgelse for disse Statens Embedsmænd, sted Misundelsen tildeels hos de Øvrige saa høit, at man, ligesom endnu, udgav disse Indkomster for at være dobbelt saa store som de vare. Ridefogeden Hans Pedersen foranstaltede, at Bønderne, istedetfor Præsterne, maatte paa Amtstuen opgive for ham, hvor meget de i ethvert Sogn havde ydet i Tiende. Disse, forbittrede over den nye Lovgivning desangaaende, og færdige til et nyt Oprør, Mage til det de 1651 havde gjort i samme Anledning, troede at vise hvor stærkt de bleve trykkede, ved at angive det Dobbelte af hvad de virkeligen havde tiendet. Men Ridefogeden lod de mægtigste, som Hemming Christophersen paa Nyegaard og Andre, verificere Angivelsen. Følgen var at Pensionen til Skolerne i Stege, hvilken 1702 beløb til 64 Tdr., blev ved disse Kneb allerede i Aaret 1704 fordoblet til 118 Tdr. Provst Reenberg, tilligemed Landets Præster, protesterede kraftigen, men som det synes forgjæves, mod denne

459

Nederdrægtighed. Man lærer ved at gennemgaae disse Stridigheder, at Bonden igjen var kommen i stor Velstand, var modig, stridbar og overdaadig i høi Grad. Provsten paastaaer endog, at Embedsmændene og Borgerne kunde, hvad Velleynet angaaer, medrette ønske at være Bønder. Man lod endvidere for tidtbenævnte Styrmandsskole udgaae Collektbøger, men kun til Geistligheden paa Møen og i Sjælland, ret ligesom at dette priselige Institut ikke vedkom Statens øvrige Borgere. Hvor stor en sum disse Penge indbragte, er ikke blevet bekjendt hvad et hele angaaer; thi de gik for Sjælland umiddelbart i Direktorialkassen. Kun for Møen bleve de i Stege Regne- og Skriveskoles Regnskaber aarligen ansatte til 11 Rdlr. 48 Skill. En af Aarsagerne til Gavens Ringhed var maaske, dels en retfærdig Misfornøjelse over hiin Partiskhed, dels det, at Præsterne. i Almindelighed, holdt selv Skole, (Hr. Hans Olivarius i Phanefjord, navnlig, gav 10 fattige Børn i samme Hjelp til Kost og Klæder), samt at Provst Reenberg ikke tegnede sig for Noget bestemt. Tvertimod skrev han: Tyve og Søerøvere skulle ikke borttage hvad jeg allerede haver opoffret til dette vigtige Værk. Jeg vil gjøre Alt hvad jeg kan.” Overalt var denne oplyste og kjække Mand det vigtigste, maaskee eneste, Hjul i Naviga-

460

tionsmaskinen. Schønebøll. som havde Forsædet, sendte ubekymret ethvert Dokument til Provsten. Først naar han, Manden med det lyse Hoved, havde i sit flydende Sprog skrevet, og afgjort Sagen, rystede Kommandøren og Byefogeden deres Navne under. Byefogeden skrev hver andet Aar et Regnskab for Underskolen paa 10 eller 11 Indtægts- og Udgiftsposter, hvorfor han, og han alene af alle Inspektører, fik 45 Sldlr. aarligen. Ridefogeden var aldrig hjemme, kom altsaa ikke i Forsamlingen. Hr. Rasch chikanerede. Naar Drevet ikke gaaer længere, staaer Møllen. Efter Reenbergs Afgang til Kjøbenhavn 1709, som Sognepræst til Helliggeist Kirke, fik det strax et Knæk; da Rasch reiste, brækkede det. Fra Aaret 1712 af, til den 8de November 1714, var der ingen Navigationslærer, altsaa ingen Discipler. Den stolte Bygning, der allerede stod i meget mere end 4000 Rdlr., var ubeboet i 3 til 4 samfulde Aar, Regnskaberne laae ligesaaalænge uigjennemseete hos Stiftsøvrighedens Fuldmægtig, en Gregorius Clausen, som tilsidst ikke vidste, at de vare ham sendte. Instrumenter med Inventariet forfaldt. Det grundmurede Huus gav sine Sale til Priis for Minervas Fugle, og Ræve boede i Kjeldrene. Endelig vaagnede man. Efter en Reparation til Beløb 339 Rdlr.,

461

anvendt paa en splinternye Bygning, kom endelig fra Bergen en nye Lærer, Andreas Lous. I Januar 1715 fik man lokket sex raae Bønderdrenge til at omgaaes med Passeren, Transportøren og Globerne. Men Tiendepensionerne bleve, endog til Potte- og Pæglemaal, nøiagtigen tilligemed Collektterne hævede. Lous har rimeligviis været en svag Mand; thi man finder kun at han kom, var gift, og levede indtil Midten af Aaret 1719. Fra den Tid af indtil den 25de September 1722, ikke et Ord i Protokollen. Navigationsskolens periodiske Sovesyge paa 4 Aar var vendt tilbage. Styrket ved Søvn, vederqvæget ved en Reparation igen paa 150 Rdlr., stod den færdig at imodtage atter en Lærer. Denne var allerede i afgangne Andreas Lous Sted. Men han havde saa mange Steder Ærinde. Vi ville her korteligen fortælle Mandens Historie, hvoraf det vil blive indlysende, at en Professor Philosophiæ et Mathematicum, som snart ligger i Oldenborg for at istandsætte Diger, som snart ved Sortedams Søe for at rense den. saa ved Norges Sølvværker, for at sætte disses Maskinerier i Drift, vil al Lærdom til Trods være reen tilovers som Professor eller offentlig Lærer. Ingen kan nægte om Jochum Friderich Ramus, at han jo besad usædvanlige mathematiske Kundska-

462

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

ger. Hans mange Skrifter og Trangen til hans Nærværelse allesteder beviser det. Men som Lærer for den Møenske Navigationsskole, hans egentlige Bestemmelse, maatte han (i de 17 Aar, han forestod samme, og i hvilke han aarligen drog derfra 400 Rdlr. Løn) gjerne have manglet baade Lærdom og Tilværelse. Hans Livs Vei er ikke destomindre udmærket. Den blev han aabnet i Trondhjem, - Worm siger 1686 den 3die Juli, Gjessing derimod den 10 September 1685 *). Hans Fader var Magister Melchior Rasmus S. S. Theol. Lector, Canonicus Eccles. Nidros. et Capituli Notarius. Hans Moder Anna Kyhn, en Datter af Kommandanten Hans v. Kyhn paa Munkholm Fæstning. Her blev Ramus, tilligemed tvende Brødre, efter Faderens Død opdraget. Derefter kom han i Trondhjems Skole, og deponerede i Aaret 1707 tilligemed hans Broder, som siden blev Biskop. Efter forskellige Udenlandsrejser til Tydskland, Holland, Frankrig, Engelland, hvor han et Par Aar efter Hjemkomsten paa den store Ole Rømers Recommendation Stads-Conducteur i Kjøbenhavn 1718. Aldrig saasart var han 1 Aar efter beskikket til Informator ved Naviga-

*) Worms Lexicon, 2den Deel, S. 222. Gjessings Jubellærere, 2den Deel, 1ste Bind, S. 198.

463

tionsskolen paa Møen, med Titel af Professor Philosoph. et Math., førend han fik Ordre at gaae til Digerne og Dæmningerne i Kongens Marsklæde, hvilket han lykkeligen fik stoppet 1722. Direktørerne for Navigationsskolen havde imidlertid besat hans Plads med den ved Odense Gymnasium siden afdøde Professor Math. Peder Rasch, en Brodersøn af Førnø. Denne skulde forrette hans Tjeneste her imedens han var borte; men efter Protokollen at dømme, har han slet ikke været her, eller og slet intet bestilt. Endelig kom Rasmus dertil sidst i Aaret 1722, anordnede indtil Bagateller den Istandsættelse, Navigationshuset trængte til, forlovede sig med Frøken Maria Schönebøll, en Datter af Kommandøren, og holdt Bryllup med hende den 28de December samme Aar.

Det var et slemt Brev, Kong Frederik den Fjerde skrev under Dato 2den April 1723, hvori han befalede Inspektørerne, der dengang kun vare Provst Huulbek og Professoren, at indberette, hvad Fremgang Informationen fra Stiftelsens Begyndelse til Datum havde haft, og hvad Forhaabning der for Fremtiden kunde have. Ydmygende maa det have været at bekjende, at der i 20 Aar, under 4 hinanden afløsende Overlærere, neppe vare demittede 6 duelige Overlærere, neppe var demitterede 6 duelige Styr mænd, og at Disciplerne (egent-

464

lig de i Regne- og Skriveskolen; thi i Navigationsskolen var der ingen) ikke kunde bruges til Andet, end at holde Sangen vedlige i Kirken. Rasmus trak endnu sin Løn. Den 30te April 1725 blev han for sine vigtige Tjenester Cancelli raad og Direktør ved Brand- og Brandvæsens-Commissionen med 100 Rd. Tillæg, som den ulykkelige Navigationsskole-Kasse ogsaa maatte udrede. Eftersom han var tilovers i Stege, kaldte Kongen ham først til Anlægget af de betydelige Søer, hvorfra Hovedstaden haver Vandet; et Anlæg, som foreviger ham. Saalev han sendt til Kongsberg Sølvværk, hvor han optog en Synsforretning, og gjorde Forslag til Forbedringer. Derpaa traadte han i Indqvarterings- og efter Kjøbenhavns Ildebrand i Bygnings-Commissionen. Da Frederik den Fjerde (*født 1671, regent 1699-1730*) var død, blev han 1730 beordret til Odense, for at opreise Sørgeleiet og anordne Liigprocessionen.

Nu gik det løs paa at istandsætte alle Slottene, at bygge Christiansborg, Vaisenhuset o.s.v., hvor Rasmus atter maatte være nærværende allesteder og anordne Alt. Idetringeste sammenskrev han med egen Haand to store Folianter med Reparationer, Forslag, Regninger og Approbationer., hvorover Kong Christian den Sjette (*født 1699, regent 1730-1746*) fandt megen Glæde. For dette fik han udelukkende Privilegium paa at trykke og forhandle Almanakker, hvormed Karakter af vir-

465

kelig Justitsraad siden blev forenet. Imidlertid var han endnu, skjøndt stedse fraværende, Lærer ved vor Imaginationsskole indtil 1727. Thi vel havde Oversekretair Rostgaard strax efter hiin Erklæring, at der var Intet gjort og Intet at haabe herfra, Søemandsvæsenet til Bedste, foreslaaet i Kongens Navn at sælge Skolebygningen, uagtet at en af Inspektørerne gjerne vilde have forvandlet den til Magazin. Vel blev den ogsaa med Vænge, Have og Baghuus tregange til Auction opbuden, under alle Formaliteter, uden at Nogen gjorde Bud engang til 1000 Rdlr., hvorfor den var vurderet. Men i den periodiske Sovesyge paa 4 Aar kom nøiagtigen igjen, indtil Vedkommende, ved det sædvanlige Opvækkelsesmiddel, Reparationsforslag, vaagnede tredje og sidste Gang. Efter Rescript af 2den December 1727 hedder det endelig: ”Direktørerne for den Kongelige Navigationsskole paa Møen gjøre bekjendt, at siden samme Skole ikke der paa Landet har gjort Frugt til det almindelige Bedste, saa har Hs. Majestæt resolveret, at hvis Midler, som til samme kristelige Værk ere givne, skulle dertil forblive, samt at den fri Underviisning, som Ungdommen nyder i Navigation ifølge Forordningen af 8de November 1701, skal herefter skee i Kjøbenhavn af Cancellieraad Jochum Friderich Ramus, som dertil af HS Majestæt er beskikket, for

466

den Løn han nu haver at informere unge Personer, der til saadanne Videnskaber kunne være beqvemme, naar de først i Regning og Skrivning ere vel oplærte*). Endnu i 10 Aar nød Professor Ramus Løn af denne Stiftelses Midler, indtil disse 1637 bleve henlagte til et Tugt- og Arbeidshuus paa Møen. I denne Anledning fik han Kongelig allernaadigst Skrivelse, dateret Frederiksberg den 10de Mai, at han istedetfor de ham af Navigationsskolens Indkomster tillagte 400 Rdlr., aarlig indtil videre skulde nyde disse af de norske Postrevenueer **). Og hvprledes stod det imidlertid til med den herlige Bygning? Den blev indrømmet først Amtmand Lützow til Bopæl, saa, efter hans Død, Skovridder Zettler til samme Brug, fik ved Ildsvaade sit Baghuus brændt i August 1736, blev Kornhuus for Amtsforvalter Christopher Schmidt, forfaldt i Bund og Grund, vurderedes til nye Auction og Nedbrydelse – knebs

*) Rothe, 2 Part, S. 889, jævnf. Danske Lov, 2 Bind 18 cap, 14 Art.

**) I øvrigt er det mærkværdigt, at Rasmus 1747, ligesom hans Broder Biskoppen 8 Aar tilforn, mistede aldeles sit Syn. Men hændelsesviis faldt han baglæns ud af en Dør, hvorved Hinden paa det ene Øie sprang, og aabnede ham Lyset. Han beholdt det til sin Dødsdag, endnu 20 Aar derefter, da han den 5te Januar 1769 i sit 84 Aar forlod Verden. I offentligt Embed tjente han 51 Aar, under 4 Konger, men levede under 5, fra Christian den Femte til Christian den Syvende.

467

viis for 400 Rdlr. – men reddedes af Grev Holstein og Biskop Worm for dens nærværende Bestemmelse.

Ved Kongeligt Rescript af 6te November 1739 *), blev befalet et Tugt- og Manufakturhuses Oprettelse paa Møen, hvilket 1743 kom istand, og nu fører Navn af Møens Tugt- og Forbedringshuus. Dette Beskrivelse følger i 2det Bind.

§. 4.

Møens Amtmænd.

1. Jørgen Reetz til Vedøe. 1663 til 1671 (See S. 378.)

2. Otto Krabbe til Holmegaard, Egholm ec., er særdelse fortjent af Møen. Han er fød i Christanopel den 1ste Januar 1641, blev i sit 13de Aar Page hos Kong Frederik den Tredje, og vandt i saa høi Grad

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

denne Monarks Yndest, at han endog engang forærede ham sin egen Kaarde. Under Christian den Femte steg han fra en Ærespost til en anden. Den 4de December 1680 blev han Etatsraad og Amtmand over Trykkevælde og Møens Amter, og samme Aar Kammerherre; 1682 Stiftsbefalingsmand over Sjellands Stift og Amtmand over Roes-

*) Kgl. Rescr. ved C. P. Rothe, 8P., S. 1845.

468

kilde, Trykkevælde og Vordingborg Amter. Den 5te Mai 1684 blev han Ridder af Dannebrog og 1695 Geheimeraad. I denne Værdighed var han Præsides i den Commission, der efter Kongelige Befalinger af 2den og 6te Februar 1697 blev beskikket til Møens og Bogøes Istandsættelse og Inddeling til Baadsmændsquarterer. Ifølge Commissionens Relation til Kongen, undersøgte den personlige paa Aastederne, fra Gaard til Gaard, Bøndernes Forfatning. Den store Mængde indløbne Klager, samt Commissionens Relationer og Jordebøger, vidner om, at Arbeidet har været betydeligt, men tillige at det er blevet udført med megen Orden og Virksomhed. Frugterne af dens Bestræbelser bleve og snart kjendelige. Denne udmærkede Mand skal og have været Den, der fornemmelig har bidraget til Bornebørns Ophævelse paa Møen. Kong Christian den Fjerde havde allerede søgt at befri Møenboerne (tilligemed Sjellænderne. Laalænderne og Falstringerne) fra den Bornebørns, hvorunder de sukkede. Rigets Marsk, Jørgen Urne, havde i Commission at handle med Adelen om denne Sag, men udfattede Intet *). Forordningen af 18de Juni 1692 forsikkrede de frie Bønderkarle, som nedsatte sig paa Møen, at deres Søn-

*Nyerup, Hist. stat. Skildring af Danm.

469

ner, som de der avlede, skulde være frie for at deles til Stavns og pleie Bornebørns. Forordningen af 8de December 1696 siger i den 6te Artikel, "at alle De, som paa Møen og Bogøe ere borte fødte og virkeligen der tilstede, være sig Gifte eller Ugifte, Boesatte eller ei, saavel som De, der paa Landene avles eller fødes, maa og skal for Bornebørns og deres Fødesteds Tiltale ganske og aldeles være befrie, hvorimod dog Forældre skulde være tiltænkte, idetringeste een af deres Sønner, om de flere end een have, at lade seile og til Sømandskab skal lade dygtig gjøre. Men De, som der paa Landene fødte og voredte ere, og sig nu udenfor samme Lande, enten udi Tjeneste eller ved Bopæl, opholde, skulde være forpligtede, Enhver for sig, til sin Friheds Betingelse, tvende dygtige Baadsmænd at forskaffe, og desuden 8 Rdlr. i Penge betale *)."

Kong Frederik den Fjerde lovede, i Forordningen af 15de August 1700, Almuen paa Møen ec. "som efter disse Tiders Tilstand nogen særdeles Iver og Mandighed til vor Tjeneste og det almindelige Bedste lade kjende, og sligt i Gjærningen bevise, at de, deres Børn, Afkom og Arvinger, som Bornebørns hidindtil have været undergivne, skulde fra deres

*) C. P. Rothes Saml. af Rescr., II., 433.

470

Fødested, tilligemed Dem, som nu i vor Kongelige Residentstad Kjøbenhavn kunne være Soldater, vorde løsgivne og nyde samme Frihed som Vi voe til Jægerspriis hørende Bønder og Tjenere forhen givet haver *). Endelig ophævedes Bornebørns, ved Kong Frederik den Fjerdes Forordning af 21de Februar 1702, for alle Dem, som vare fødte siden hans Thronbestigelse.

3. Samuel Christopher von Plessen, af den musselmowiske Linie, Ridder af Dannebrog, Oberst og Chef for Livgaarden tilhøst, Amtmand paa Møen fra 1685 til 1697. I dette Tidsrum avancerede han

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

til Generallieutenant **). Han Gemalinde var Cathrine Margrethe von Dalwitz. Deres Børn, see Hofman, Tom. III. S. 287.

4. Christian Siegfried von Plessen, fød i Meklenborg 1646, en Søn af Daniel v. Plessen til Parin og Høichendorff. 1678 blev han Over-Kammerherre hos Prinds Georg, Kong Christien den Fentes Broder, 1684 Ridder af Dannebrog. 1692 blev han Direktør i Rentekammeret og 1695 Ridder af Elephanten. Sandvig angiver ikke til havd Tid han blev Amtmand paa Møen, men han

*) Nyerup, S. 449.

**) Relationen af 15de April 1698. I øvrigt see om ham 4de Afsnit, §.1,

471

maa have været det i Tidsrummet fra 1699 til 1708. I Aaret 1701 blev han første Direktør over Navigationsskolen (see S. 451). Man finder ikke hans Underskrift, som saadan, længere end til midt i Aaret 1702. Han døde i Hamborg den 22de Jan. 1723.

5. Caspar Gottlob Moltke, fød i Meklenborg den 13de Mai 1668. Kong Christian den Fente beskikkede ham til at være sin Hofjunker den 26de Marts 1692. Et Par Aar derefter reiste han udenlands. Ung, rask, og øvet i Ridderspil, vandt han ved sin Hjemkomst den høieste Gevinst, en Guldkaarde, ved en stor Carrousel paa Amager den 27de April 1695. Som Kammerjunker levede han ved Hoffet indtil han den 16de October 1700 blev Amtmand over Frederiksstad og Smaalehnenes Amt i Norge. Men hans svage Helbred og det kolde Klima bevægede ham til at søge om Tilladelse at reise til Hamborg, for at helbredes. I Aaret 1703 begav han sig did. Efter Hjemkomsten blev han i Aaret 1708 den 5te Marts beskikket til Amtmand over Møen og Bogøe med Titel af Etatsraad. Fra 1711 til 1714 var han Overpostdirektør. Møen især skylder ham en taknemmelig Erindring for hans retskafne og blide Bestyrelse, og de af ham foranstaltede nyttige Indretninger. Han byggede en stor nye Gaard ved den nordre Side i Stege Bye, som er en af

472

de vidtløftigste og bedst indrettede der. Kong Frederik den Fjerde, der meget elskede Moltke og betjente sig af ham i mange vigtige Affairer, besøgte ham flere Gange paa Møen, og opholdt sig endog nogle Dage hos ham. Kongen overlod ham Nyegaard, de omtrent 1720 blev indrettede til en Lystgaard, hvor Amtmændene siden boede frit, indtil den bekjendte Beringskjold, da Landet ved offentlig Auction 1769 blev solgt, lod sig den med Godset No. 1, ved Regimentsqvarttermester Fleicher, tilstaae.

Etatsraad Moltke døde 1728, og er tilligemed sin Gemalinde Ulrica Augusta de Hausmand begravet i Stege Kirke *). Om Begravelsen der et Par Ord ved Kirkens Beskrivelse.

6: Efter Moltkes Død blev Kammerjunker Christopher Ulrich von Lutzow Amtmand over Møen og Bogøe 1728. De 19de Januar 1730 blev han Etatsraad. Han boede entidlangi Navigationsskolens Bygning, og døde ugift i Stege 1733.

7. Christoph Sigismund von Galkowsky blev Amtmand paa Møen de 27de Februar 1734, og havde dette Embed i henved 13 Aar, men har ikke efterladt sig noget Navn i Landet.

*) Hofman, III., 353.

473

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Han fik, efter Sandvig, Oberstlieutnants Karakter de 31te Juli 1724, blev siden Oberst ved 5te jydsk Kavallerieregiment, Brigadeer af Kavalleriet den 19de Februar 1731, og Generalmajor af samme den 6te Juni f. A. Han døde i Nestved den 7de April 1756 96 Aar gammel.

8. Frederik Christian v. Nøsting, fød den 15de December 1717, en Søn af Alexander Frederik v. Nøsting Ridder af Dannebrog. Den 31te August 1740 blev han Kaammerjunker, den 6te December 1746 Kammerherre, og den 28de Februar næstefter Amtmand paa Møen. Han var en stræng, men retfærdig Mand, og hans Roes lever endnu blandt Bønderne: I hans Tid, sigede de, var der ingen Processer med de deraf følgende Fortrædeligheder og Snyderier. Han undersøgte alvorligen begge Parternes Sag, hørte Vidnerne, og vidste som oftest at bilægge Striden i Mindelighed, eller, ved at lade den Forurettende give nogle Stokkeprygl, bringe Sagen tilende paa en Times Tid.

Nyegaard var dengang kun af ringe Betydning. Avlingen drev han selv ved 7 Karle og 14 Heste. Den 31te Marts 1759 blev han Ridder af Dannebrog, 1763 den 31te Marts bæret med Enkedronningens Orden, og den 29de Januar 1768 Geheimeraad. Han døde 1773 den 17de Februar. I Aaret

474

1743 den 12te Mai havde han formælet sig med Frøken Elesabet v. Schack, med hvem han levede i et lykkeligt Ægteskab, og havde 2 Sønner og 5 Døttre. Hun døde den 27de Mai 1782, og er begravet i Stege Kirke ved sin Gemals Side.

9. Kammerherre Christopher Georg von Walmoden, blev Amtmand paa Falster den 25de Juni 1772, og efter Kongelig Resolution af 29de Marts 1775 tillige paa Møen. Gift 1759 med Frøken Lehn, Datter af Abraham Lehn til Berredsgaard. Han døde 1797, og Møen fik da igjen sin egen Amtmand i

10. Kammerherre Peter Anton Gerhard Bosc de la Calmette, en Søn af Carl Frantz de la Calmette. Han er fød den 21de September 1752 i Lissabon, hvor hans Fader da var hollandsk Minister. Tilligemed sin ældre Broder Carl Ludvig Bosc de la Calmette, fød 1750, blev han, idet frygtelige Jordkjælv 1755, frelst af sin Souveræne Mademoiselle Joyeux, som paa sine Arme bar dem mellem Ruinerne ud af Staden. Hun havde siden paa den hæderligste Maade sit Ophold paa Maarienburg. Familien er oprindelig fra Frankrig. I Aaret 1760 kom Carl Frantz Bosc de la Calmette (med Gemalinde, ovennævnte tvende Sønner og en Datter) til Kjøbenhavn som hollandsk Minister.

475

Peter Anton Gerhard Bosc de la Calmette blev ansat som Lieutenant ved Garden 1769, blev derefter Ritmester ved et Kavallerieregiment, men traadte i samme Charge ind i Garden igjen, da den 1772 paany blev oprettet. Den 17de Januar 1777 indlod han sig i Ægteskab med Baron R. v. Iselins yngste Datter Anna Elisabeth, en Dame af megen Ynde og Forstand. Den 28de Januar 1777 blev han, ligesom hans Broder Aaret før naturaliseret som dansk Adelsmand. Ved sin Faders Død 1781 blev han Kammerherre og arvede Marienburg, som Faderen havde kjøbt 1776 af Beringsskjold, samt nogle Godser efter Iselin i Sjælland. Fra 1797 beklædte han Amtmandsembedet over Møen med Ære. De skønne Haveanlæg ved Marienburg og Liselund, hans Værk, vidne om den fine Smag og Dannelse han i høi Grad besad.

Nogle Ubehageligheder ved de iselinske Godsers Salg forvoldte hans ædle Hjertergræmmelse. Han døde den 7de April 1803 strax efter at han var bleven Kongelig Geheimeraad. Hans allerede sygelige Enke, dybt nedbøiet ved denne uforventede Skilsmisse, vilde søge Lise og om muligt en bedre Sundhed paa Reiser, men døde i Geneve den 29de Mai 1805. Deres Liig ere bisatte i et Kapel, som han havde ladet opføre ved Damsholte Krike. Der hvi-

476

ler og hans Broder og hans eneste Søn, Kammerherre Carl Reinhard Bosc de la Calmette, død den 20de Januar 1820.

§. 5.

Møens Provster og Præster, forsaavidt om dem har været at finde *).

I. Stege Sogn.

1. Hr. Christiern 1461. (see S. 267.)

2. Magister Hans Boesen Møenboe, catholsk Sognepræst i Stege og Provst paa Møen 1513, fulgte siden med Christian den Anden ud af Riget, kom tilbage og fik et Kanikdom i Viborg, hvor han døde den 14. Mai 1557. (see S. 302 – 304. Af de latinske Breve Kongen skrev til ham haves endnu følgende: Amantissime frater in Christo! Significo tibi, qvod obliviscamur hic Christi, deum non est qvi prædicat nobis verbum Dei, qvod jam fastidiunt multi; ergo peto te per fraternam caritatem, qvod velis venire ad me et prædicare nobis evangelicam consolationem. Saluta etiam fratrem et sororem nostram. Vale. Pridie idus Decembris. Datæ Swinardæ **).

Google oversæt:

Mest kærlige broder i Kristus! Jeg mener for dig, at vi skal glemme Kristus her, der er ingen gud, som forkynnder Guds ord for os, som mange allerede hader; derfor beder jeg dig ved broderlig næstekærlighed, at du vil komme til mig og prædike evangeliets trøst for os. Han hilste også på vores bror og søster. Farvel, dagen før december. Givet af Swinard

*) Efterretninger haves fornemmelig fra Herredsbogen, Worms og Nyerups Lexicon, samt fra et Manuscript i 5 Qvartbind i det sjællandske Bispesearchiv, hvori Præsterne have skrevet deres Curricula vitæ.

**) Swinart, et Lystslot ved Gent i Flandern, tilhørende Abbeden af St. Peders Kloster. (Hvitfeld, S. 1283). Jævnf. Zwergii sjell. Clereste, S. 428 ff.

477

3. Hr. Jørgen Lauritzøn, Præst og Capellan ved Stege Kirke, som han kaldes i et gammelt Thingsvidne, findes 1528, Søndagen efter Christi Legemsdag, at have spurgt menige Sognemænd, om de vilde holde den nye Skik eller Ordinance, som af Kong Frederik og Danmarks Raad, 1527 *), var gjort mellem Sognepræsterne og deres Sognefolk om Tiende. Denne Hr. Jørgen var endnu Præst Aar 1543. Hans Vaaben findes i Degnestolen udskaaet i Træ, og derved følgende Indskrift, ligeledes udskaaen: Ano Dni. MDXLIII. Jörgen Lavrens Prest.

4. Mester Jens Christensen, Skolemester (= Professor Pædagogus) i Kjøbenhavn, fik Kongl. Majestæts Brev paa Stege Sogn den 1 ste Juli 1557. (Reg. No. 6 ex Arch. Cancel. Dan., fol. 266).

5. Magister Niels Pedersen (Nicolaus Petrejus). Han er fød i Kjøbenhavn, var først Præst til Lodderup i Skaane, omtrent 1556, siden Provst paa Møen, og tilsidst Superintendent i Sønderjylland. Han er Autor til den saakaldte gullandske Hypothes i vor danske Historie, udi et Skrift, som han skrev omtrent 1570, men som først kom for Lyset 1695: Cimbrorum et Gothorum origines, migra-

*) Herredsbogen. Jævnf. Hvitfeld, S. 1308.

tiones, bella atqve coloniaë. Lips 1695. 8vo. Suhms Dom over dette Værk kan læses i hans saml. Skrifter, 9D., S. 93.

6. Magister Iver Berthelsen (Ivarus Bartholinus) er fød i Middelfart i Fyen, og studerede i sin Ungdom i Wittenberg, hvor han blev Magister. 1558 kom han hjem og blev Professor Pædagogus ved Kjøbenhavns Universitet; men han kunde ikke komme overeens med de andre Professorer, ventelig fordi han var dem for voxen, og de lode ham omsider 1561 vide, at han inden St. Hansdag maatte see sig om anden Leilighed. Det følgende Aar blev han Præst i Stege. Heller ikke her kunde han være i Fred, men leed, ifølge Herredsbogen, stor Forfølgelse af Lehnsmanden, og blev den 22de Januar 1565 efter Kongelig Befaling tiltalt, iblandt Ander fordi han havde udeladt Exorcismus i Daaben. 1567 blev han forhørt for Consistorium. Dommen faldt imod ham, og han blev sat i et haardt Fængsel i Sorøe, hvor han leed meget. Her sad han fangen til 1571, da Kong Frederik den Anden kom til Sorøe, i hvilken Anledning han ikke alene erholdt sin Frihed, men blev endog af Kongen gjort til Befalingsmand over Ringsted og Sorøe Kloster, samt forlehnet med et Canonicat i Aarhus. Han døde den 28de September 1583 i Ringsted. Han var den Sidste, som,

siden Ringsted Kloster blev ophævet, førte Navn af Abbed. (Kjøbenhavns Skilderie No. 69, 1817.) Siden havde Landsdommerne i Sjælland Ringsted Lehn ratione officii *).

7. Magister Anders Foss reiste i sine unge Aar udenlands i Tydskland, Frankrig og Holland, og blev efter Hjemkomsten Sognepræst i Stege. 1582 blev han Biskop over Bergens Stift. Døde 1607. Han var en god Historiker. (Jævnf. Suhms saml. Skrifter, Tom. VII., S. 30).

8. Hr. Jesper Christensen var Provst paa Møen og Sognepræst i Stege 1589, og blev kaldet dertil fra Maglebye.

9. Hr. Peder Fox, Hr. Nielses Søn, Præst i Stege. (Doc. in Arch. Reg. 1600.)

10. Magister Jens Hansen. Døde 1604.

11. Hr. Rasmus Nielsen (Præpositus Comunitatis Regiæ) var Sognepræst i Stege fra 1604 til sin Død den 10de Juni 1634.

12. Mag. Christopher Christensen kom til Kaldet 10de August 1634. Døde i Aaret 1638.

13. Mag. Andreas Hegelund, fød den 14de September 1599 i Ribe, en Søn af Biskop Peder

*) Sandvig, S. 70.

Hegelund sammesteds. Han var først Rektor i Slagelse Skole, dernæst i Kjøbenhavns, hvorfra han 1638 blev kaldet til Stege. I Bibliotheca Reseniana fandtes et Manuscript af ham: Nucleus Terentianus af Aar 1638 (jævnf. Terpager, Ripæ cimbricæ, p. 617). Han døde 1655 den 1ste. Juli af Pest, som i dette Aar rasede i Byen, og borttrykkede blandt Andre ogsaa Capellanen Anders Pedersen Minche og Hegelunds Eftermand,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

14. Mag. Hans Jensen Jersin, kort efter at han den 16de September f. A. var kaldet. Han var en Søn af Doktor Theologiæ Biskop Jens Dinesen Jersin i Ribe. Han havde reist nogle Aar udenlands.

15. Mag. Hans Jensen Viborgn fra 1655 til 1682. Han er fød i Viborg 1613, anvendte sin Ungdomstid vel, og reiste adskillige Aar udenlands. Saasart han kom hjem 1645, blev han Provst paa Klosteret ved Kjøbenhavns Universitet. og Aaret efter Conrektor ved Cathedralskolen sammesteds. Derfra forflyttedes han 1649 som Sognepræst til Domkirken i Lund. Biskop Winstrup, en Søn af Biskoppen i Sjælland af samme Navn, residerede som Superintendent over Skaane i samme Bye. En stolt og herskesyg Herre, mere svensk end dansk sindet, hvorfor han og til Belønning for sin

481

Redebonhed i at hylde Kong Carl Gustav, da Skaane kom til Svelling, blev adlet under Navn af Himmelstjerne. Viborg, som dansk Patriot, ligesom siden den tydske Sognepræst ved bemeldte Kirke, Professor og Doktor Schwartz, laae i idelige Disputer med ham, og beskyldte ham for Forsømmelse i sit Embed, Utroskab med Kongen, Vildfarelse i Lærdommen. Dette gik tilsidst over til en Proces, som med megen Hidsighed paa begge Sider blev ført for Kapitelet i Lund 1651. Anledning var denne: Bispinde Winstrup havde samme Aar, den 9de Søndag efter Trinitatis, efterat Gudstjenesten til Aftensang var forbi, gjort en liden Lystreise ud paa Landet, tilligemed Selskab af nogle Venner. Da det gik noget lystigt til, tog Viborg deraf Anledning til at skrive hende et temmelig skarpt Brev til, med Formaning, at vise sig herefter som en stille ærværdig Matrone. Derefter stiklede han offentligen paa hende, efter de Tiders Viis, i en Prædiken om Sabbathens Vanhelligelse. Bispen lod ham derfor stevne; men Processen blev endelig skaaret overtvert, da den begyndte at gaae Deponenten paa, og Viborg blev forflyttet til Møen som Provst, og Sognepræst i Stege, hvor han døde 1682, den 10de October. Foruden trykte Skrifter, som findes hos Worm og Nyerup, har han i Resnes Atlas efterladt et Manuscript under

482

Titel af Descriptio Insulæ Monæ, som dog for en stor Deel bestaaer af Prædiken, Overtro og Brasken med philologisk Løsning. (See S. 13.)

16. Mag. Frederik Knoph, en Søn af Kong Frederik den Andens berømte Hofprædikant, Jubellæreren Christopher Hjeronymus Knoph; fød 1579, Collega i Roeskilde Skole 1600, reiste udenlands 1606 og 1607 men en ældre Broder, siden Domprovst i Roeskilde, Daniel Knoph *). Han var i 12 Aar Viborgs Vicarius, og succederede am i Aaret 1682. Døde 7de Januar 1687.

17. Hans Danielsen Gemze, forhen Sognepræst i Wæsbye i Skaane, succederede Magister Knoph 1687 den 14de Januar. Døde paa en Reise til Landemødet den 22de Juni 1693.

18. Magister Morten Reenberg, fød i Viborg den 18de Juni 1660; en Søn af Borgemesteren sammesteds Claus Christensen. Han gik i Viborg Latinskole, hvorfra han blev dimitteret 1677. Efter veludholdne akademiske Prøver, reiste han udenlands til Tydskland, Engelland, Holland og Frankrige, og kom hjem 1690. Tra Aar efter blev han ansat som første Feltpræst, eller Provst ved de Hjel-

*) Gjessings Jubellærere, 11 D., 2B., S. 75. Dersom dette er rigtigt, maa han have været 108 Aar gammel, da han døde.

483

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

petropper, Danmark havde overladt Storbritannien der stode i Flandern, og bivaanede med dem et Feltslag. Den 24de f. A. blev han kaldet til Provst paa Møen og Sognepræst i Stege, hvilket Embed han tiltraadte den 12te November. Magistertitlen blev ham Aaret efter offereret. Vel var han ingen udmærket lærd Mand, haver ingen Collegier holdt, ingen Bøger af Betydenhed skrevet (see Nyerups Lexicon); men han var en praktisk Mand, og anvendte sine fortreffelige Talenter, sine grundige Kundskaber, saavel til sin Menigheds, som Statens Vel. Provst Reenberg var ogsaa en god Mand, medlidende mod Fattige, taknemmelig mod Velyndere, virksom i at fremhjelpe Skolevæsenet og opmuntre fattige Skolelærere. Et lidet Træk heraf kjendes i den Fundats af 11te Decbr. 1700 hvori han tillægger de Fattige i Udbye 70 Sldr. i Henseende til den Kjerlighed, de godt Folk der altid havde viist deres Sjelesørgere; dog saa, at Skolemesteren i Byen skulde af Renerne have 1 Sldr., og, naar ingen rette Almissemønstre vare der, den fulde Rente. Han var især Den, der forestod Navigationsskolens Indretning, Bygning og Økonomie, hvorom forhen er talt. Hans mangfoldige Forretninger gave ham saa meget Arbeid, at han endnu i en ung Alder maatte holde Hjelpepræst, først Hr. Paul Horløv, derefter Hr.

484

Jens With, siden Sognepræst til Kjelbye. Kort efter sin Ankomst til Møen indlod han sig i Ægteskab med sin Formands Provst Gemzes Enke, Marie Margrethe Bagger, en Søster til Biskop Bagger. 1709 blev han Sognepræst ved Helliggeist Kirke i Kjøbenhavn, og 1720 Stiftsprovst og Sognepræst til Frue Kirke. Han døde 76 Aar gammel meget pludselig den 23de Februar 1736 *)

19. Magister Jørgen Huulbek var Capellan til Frelserens Kirke paa Christianshavn. Blev kaldet til Møen 1710. Døde 1737.

20. Nicolai Jæger, forhen Præst til Elmelunde, kaldet til Stege 1737. Døde 1740. Der fortælles om ham følgende Anekdote: Da Kong Christian den Sjette engang var paa Møen, og spiste hos Provsten, nedlod Kongen sig til at spøge med ham, og sagde iblandt Andet: "Det er vel et meget slet Kald De har". "Deress Majestæt," svarede Provsten, "det er for stort et Levebrød for een Mand. To kan rundelige leve deraf." Forundret over dette Svar, som røbede en ikke almindelig Uegennyttighed, gav Kongen ham Løfte, at naar Kaldet efter hans Tid belv deelt, skulde hans Descendenter, naar de

*) Udførligere læses om ham i P. Paludans Magazin for Lidende, 2 B., S. 22 – 33 o. fl. St.

485

dertil vare værdige, have fortrinlig Adgang til det nye Kald. Dette Løfte gik og i Opfyldelse, da Sønnesønnen Jørgen Jæger 1782 fik Damsholte.

21. Rasmus Paludan, forhen Præst i Christiania, succederede N. Jæger, men blev et Par Aar efter, 2de Marts 1743, kaldet til Stiftsprovst i Christiania, og fik tilsidst Bispestolen i Christiansand.

22. Johannes Friedenreich. Han nedstammede fra en østerrigsk Familie, der af Carl den Femte blev adlet 1529. Saare mange Kald har denne Mand forestaaet: 1) Senel Sognekald i Aalborg Stift, hvortil han blev kaldet 1726. 2) Hobroe og Annexet Skjellerup i Aarhus Stift, 1734. 3) Sorøe med Annexerne Pedersborg og Kindertofte, 1738. Den 14de November f. A. blev han kaldet til 4) Slotskaldet Fredensborg med Annexerne Asminderød og Grønholt, hvilket han forestod til den 22de Mart 1743, da han blev kaldet til 5) Provstiet paa Møen og Sognekaldet i Stege, hvor han døde 1759. Det var 10 Menigheder, hvis Lærer han havde været. Han var gift med Maren Goiske, Søster til

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Professor Theologiæ Doktor Rosenstand-Goiske. En Tale af ham, holden paa Landemodet den 7de Juni 1747, findes i de af Biskop Herslev udgivne Sermones ad clerum, 5te Saml.

486

Stege Sognekald var nu ikke længere af den store Betydenhed i Indkomster, som hidtil. Den nye Damsholte Kirke blev i Aaret 1743 færdig, og den 17de April indviet af Biskop Herslev. De landsbyer af Stege Sogn, derr vare blevne lagte til det nye Sogn, indbefattede dengang 91 Decimanter *). (*Skatteyder*)

23. Laurits Gram, fød i Bjergbye Præstegaard i Aalborg Stift den 19de November 1701. Hans Fader var Niels Grem, Sognepræst sammesteds, og hans Moder Anna Christencedatter Mule. Neppe 10 Aar gammel mistede han sin Fader. Hans Gram, hans Broder, dentid Conrektor ved Kjøbenhavns Cathedralskole, tog ham til sig, opdrog ham, informerede ham baade offentlig og privat, og beviste ham i det Hele, som god Broder, mangfoldige Velgjerninger. Aar 1720 tog han første Examen med Ære, læste derefter for adskillige Børn i Kjøbenhavn, tog Attestats med Laudabilis, og fik strax Borchs Collegium. Den berømte Subrektor Falster i Ribe formaaede ham til at læse som Hører i samme Byes latinske Skole. med Kongeligt Løfte, efter 10 Aar at blive Sognepræst. 1733 blev han kaldet til Hornslet i Aarhus Stift, hvor han var i 10 Aar; dernæst til Vilslov, hvor han neppe var eet Aar; ende-

*) Herredsbogen

487

lig til Emmerslov, under Schakkenborg Grevskab, hvor han var noget over 14 Aar. Endelig blev denne lærde og gode Mand, som med adskillige Andre sadde ubemærkede hen i trange Præstekald, beskikket den 9de December 1757 til at være Professor Theologiæ, og Sognepræst til Sorøe, Pedersborg og Kindertofte. Den 4de September 1759 blev han Sognepræst i Stege og Provst paa Møen, hvilket endnu dengang var et Hæderskald. Han døde den 11te Marts 1775 *). Blandt hans Skrifter savnes endnu som utrykt hans Broders Hans Grems Vita, som formodentlig findes paa det Kongelige Bibliothek.

24. Jacob Johan Lund fød 1725 i Sønder-Jernløse Sogn i Sjælland, hvor hans Fader fra Ungdommen af, under duelige Veiledere, til Musernes Dyrkelse, fattede han tidligt den Smag og Kjerlighed for Videnskaberne, der siden uadskilleligt fulgte ham i Livet. Han deponerede 1744 fra Frederiksborg Skole. Efterat have aflagt de sædvanlige akademiske Prøver, bestemte han sig for Theologien, tilskyndet ved Haabet og Løftet om, at vorde i sin Tid ansat som Præst paa det Sted, de baade som

*) Dette Aarstal, efter Sandvig, stemmer ikke med Nyerups Litteraturlæxicon, som har 1774, men med Møens Herredsbog.

488

eget Fødested og henfarne Fædres Hvilested var ham saa kjørt. Færdig med sine Examina, derog han fra Kjøbenhavn til Hjemmet, for at staae en svag Fader bi. Fire af hans bedste Aar henrandt her i den stille huuslige Kreds, nyttige for denne, men uden synderlig Vinding for hans videlystne Aand. Hans Fader døde, og Haabet om at succedere ham blev til Intet. Mismodig ilede han nu igjen til Musernes Sæde, kom ind paa Ehlersens Collegium, og anvendte nu med fordobbelt Flid sin Tid, savel til Videnskabernes Dyrkelse i Almindelighed, som de skjønnes i Sørdeleshed. Adskillige trykte Disputater, en metrisk Oversættelse af Juvenals 10de Satire, Gellerts der Christ, omklædt i dansk Dragt, den 40de Psalme paraphraseret, et Forsøg af moralske Sange, og medarbejdende Deeltagelse

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

med Erichsen, Dons o. fl. i det kritiske Blad: "Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager" vare Frugter af hans videnskabelige Flid. Men nu var Tiden paa dette Collegium ude. Han maatte see sig om efter en Nøringsvei. En saadan fandt han og snart ved at gaae som Feltpræst i Aaret 1758 til Holsteen. Her levnede idelige Reiser til de adspredte Cantonnements-Qvarterer ikkun liden Tid for hans Yndlingsstudium, de skjønne Videnskaber. Imidlertid udarbejdede han under Vaabenes Tummel de før-

489

ste Gange over Religionens, efter Racines ypperlige Mønster, et Værk, som siden fortsat udkom samlet ved Selskabet for de skjønne Videnskaber 1771. 1763 blev han ansat som Sognepræst i Stubbekjøbing, hvor, efter nogle Aars Kjendskab, ægteskabelig Forening blev stiftet mellem ham og hans Formands Datter Mettea Jacobea Alsbach, Datterdatter af Biskop Hans Egede. Ved hende blev han Fader til 4 Børn. Den Forbindelse, han herved kom i med Egedes Familie, bestemte ham til at opbevare Mindet om denne Nordpolens Apostel, ved at udgive han Liv og Levnet, hvilket dog først udkom i Aaret 1778. Under hans Ophold i Stubbekjøbing udkom: Forsøg i den hellige Poesie, samt to Oder, indførte i de skjønne Videnskabers Selskabs Skrifter. Aar 1775 blev han kaldet til Sognepræst i Stege og Provst paa Møen. Strax derefter mistede han sin elskede Hustru, hvilket Afsavn dog blev ham fuldelig erstattet, 3 Aar efter, ved hans Forening med Enken efter afg. Hr. Borchrewing i Gunslev paa Falster, Catharine Margrethe Krenchel, med hvem hans Børneflokk blev formeret med to Sønner, af hvilke dog kun den ene lever. Hans Embed paa Møen levnede ham kun liden Tid til videnskabelige Sysler; dog udkom endnu et Foster af hans Digteraand, det lidet Poem, som under Navn af Landvæsenet findes i Minerva for 1788.

490

I hans Alderdoms store og langvarige Skrøbeligheder, var læsning i de gamle Mesterværker endnu hans Opmuntring, hans Lidelsers Trøst: ja! i det halvdøde Legeme levede Lysten endnu til at udbrede Dyd ved sine Sange. Hans sidste Aars Arbeid var en Forfærdigelse af moralske Sange for Ungdommen, men skrevne med en lammet Haand vare de ikke at dechiffere. Til Belønningstedet for den Prøvede hengik han i Aaret 1798.

25. Jørgen Stauning er fød i Norup i Ribe Stift, hvor hans Fader Peder Stauning var Sognepræst og Provst over Tyrild Herred. I sit 11te Aar, 1749, mistede han sin Fader og Aaret derefter sin Stedmoder. Saaledes forældreløs blev han af sin Morbroder, Apotheker Schaarup i Randers, hensat til Nabopræsten Jørgen Bang, mend hvis Børn han i 4 Aar blev underviist, indtil han 1754 blev sendt til Ribe Latinskole, under den berømte Rektor Sinnelius Lange og den berygtede Conrektor Magister Montagne (som derefter blev Byefoged i Ringkjøbing), og 2 Aar derefter dimitteret til Akademiet. Efter første Examen tog han tilbage til Jylland, og blev Huuslærer for Præsten Balslevs Børn i Stauning Præstegaard ved Ringkjøbing. Aaret derefter tog han Examen philosophicum, ernærede sig derefter som Huuslærer paa forskjellige

491

Steder, og tilsidst i Aarhuus, hvorfra han 1761 reiste til Kjøbenhavn, og Aaret efter tog theologisk Embedsexamen, Derefter begav han sig tilbage til Aarhuus, hvor han, foruden Huuslærer-Plads, antog Prædike-tjeneste for Stiftsprovsten Doktor Pontoppidan. I Januar 1765 blev han kaldet til residerende Capellan ved Frue Kirke i Aarhuus og Præst til Hospitalet sammesteds. 1768 indlod han sig i Ægteskab med Anne Kirstine Kirketerp, Datter af Kjøbmand M. Kirketerp i Hobroe, med hvem han i 20 Aars Ægteskab havde 16 Børn. I Februar 1777 blev han kaldet til Sognepræst for Vaalse Menighed paa Falster, hvorfra han 1779 blev forflyttet som Sognepræst for Mariboe og Annexet

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Hillested i Laaland. Dette Embed beklædte han i 20 Aar, og indlod sig i andet Ægteskab med Anne Hegelund, Enke efter afg. Sognepræst til Phanefjord, A. S. Fibiger, den 16de October 1789. I dette Ægteskab avlede han ingen Børn. Den 11te Februar 1795 giftede han sig tredje Gang med Anne Kirstine Dankel. Hun døde Aaret efter i April 1796 i Barselseng med en dødfød Datter. 1797 den 1ste September indlod han sig i fjerde Ægteskab med Anne Christine Bille, en Datter af Præsten Jens Bille til Haarløv og Himlingøie Menigheder i Sjælland. Med hende havde

492

han to Sønner og en Datter *). Af langvarig Svaghed døde ogsaa hun førend den, af mangehaande Sorger og Bekymringer nedbøiede, værdige Olding, den 23de Marts 1808. Fra 4de Januar 1799 var han Sognepræst i Stege og Provst over Møens Herred til sin Død den 31te Mai 1814. Hans mange Skrifter (see Nyerups Litteraturrexicon) vidne baade om hans grundige theologiske Kundskaber og hans utrættelige Arbeidssomhed, ligesom hans kraftige Taler om hans Nidkjerhed for Religionen. Hans redelige Embedsførelse og hans ustraffelige Vandel erhvervede ham i høi Grad alle Godes Agtelse.

26. Gjerløv Christian Krog, kaldet 1815 til Sognepræst i Stege og Amtsprøbst i Møenboe, Hammer og Baarse Herreder.

Capellander ved Stege Kirke.

1. Hr. Hans Boesen Møenboe har havt tvende samtidige Capellaner, som i et Thingsvidne af 1513 kaldes Præstens Capellaner, nemlig Hr. Oluf Joensen og Hr. Oluf Boesen.

2. Hr. Niels Pedersen Foss, Capellan i Stege 1597. (Doc. ex Arch. Reg.)

*) Hans Autobiographie.

493

3. Hr. Hans Pedersen var i mange Aar Capellan i Stege, indtil han i sin Alderdom 1634 blev Præst i Borre.

4. Magister Jens Engel, kaldet 1640 til Borre.

5. Hr. Jacob Bøn. Døde 1642.

6. Hr. Anders Pedersen Minche. Døde 1655.

7. Hr. Anders Olufsen Falster. Døde 1669.

8. Hr. Paul Olsen Horløv var Capellan i 38 Aar, til sin Død 1707.

9. Hr. Jens With, kaldet til Kjelbye 1710.

10. Johannes Bondeus. Døde 1740.

11. Paul With, først Personel-Capellan hos Provst Huulbek. Søn af I. With. Døde 1745.

12. Christian Würtzel, fød i Roeskilde af fattige Forældre, gik 12 Aar i samme Byes latinske Skole, og blev Student 1736. Fire Aar efter tog han theologisk Embedsexamen, og blev 1745 Capellan i Stege. Døde 1748.

13. Nicolai Ullitz, fød 1717 i Hobroe, deponerede fra Helsingørs Latinskole 1742, tog Embedsexamen 1745, blev først Catechet ved Stege Skole, og den 19de Juli 1748 Capellan. Kaldet derfra 1754.

494

14. Niels Gjølstrup, fød 1714, deponerede 1735, tog Embedsexamen 1742. Resignerede 1784.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

15. Peder Thomesen Balle, fød 1755 i Kjøbenhavn. Faderen var Thomas Balle, Quarteercommissair, Moderen Margrethe Schwartzcopf. Han blev dimitteret 1770 af Rektor Lyche, og tog Attestats 1780. Fire Aar efter blev han Capellan i Stege, hvorfra han 1790 blev kaldet til Sognepræst til Aakjer paa Bornholm. (Hans Skrifter, see Nyerups Lexicon.)

16. Peder Panum, fød 1763 i Landsbyen Galtrup paa Mors. Hans Fader Jens Panum var Provst paa Øen og Sognepræst til Galtrup og Øster-Jølbye. Dimitteret fra Viborg Skole 1783, tog han Embedsexamen 1786. Han var i Biskop Balles homiletisk-catechetiske Selskab, og læste for en af hans Sønner. 1790 blev han kaldet til Capellan i Stege, og den 3die Mai 1811 til Sognepræst i Borre.

II. Maglebye Sogn.

1. Den første Geistlige ved dette Sogn, hvis Navn har været at finde, er Hr. Anders Ebbesen, ifølge en Liigsteen i Kirken lige for Alteret, med Indskrift:

Hic jacet Andreas Ebbonis olim Rector ecce Maglebye, orate pro eo *).

Google oversæt

Her ligger Andreas Ebbonis, den store rektor i Maglebye, og beder for ham

2. Hr. Jesper Christensen er ifølge Herredsbogen den Første, som efter Reformationen vides at have været Præst i dette Sogn, nemlig fra 1558 til 1589, da han blev Provst i Stege.

3. Hr. Jens Nielsen var entidlang Capellan hos Fornævnte, siden Sognepræst, og skal have været 60 Aar Præst.

4. Hr. Niels Frandsen Bruus blev Jens Nielsens Capellan 1611, og siden Sognepræst til 1676, da han døde i sit 93 Aar.

5. Hr. Christian Normand var N. Bruuns Capellan i 7 Aar, siden Sognepræst i 8 Aar, hvorefter han for nogle Forseelser blev removeret, og døde kort efter.

6. Hr. Pder Lund kom i Christian Normands Sted, men blev i sit Embeds andet Aar, formedelst begangne Forseelser, afsat. Hvilke disse Forseelser vare, angive Herredsbogen ikke, Han blev dog siden Præst i Aalborg Stift.

6. Hans Svendsen Hetting, først Capellan i Ringsted i 13 Aar. Kaldet til Maglebye

*) Abildgaards Tegning i Museum for Oldsager.

496

1685. Døde 1710. Han har 1691 ladet Præstegaardens Stuelængde opbygge.

7. Hans Nielsen Aggerup, 1710. Døde 13 August 1734.

8. Hans Wandal var først Personal-Capellan hos Foregaaende. Døde 1747.

9. Gerhard Achthon, fød 1716 i Bøe Præstegaard i Tellemarken i Norge, dimitteret 1731 af Rektor Rasch, tog Attestats 1742, og blev 3 Aar efter Catechet ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Den 22de Marts 1747 kaldet til Maglebye. Døde 1785.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

10. Hans Coster 1785. Døde 1786.

11. Henrik Paulin Sandal, fød i Seerup i Fyen 1751. Hans Fader var Degnen sammesteds Peders Sandal, Moderen Ide Margrethe Schmith. Elleve Aar gammel kom han i Odense Skole, hvor han i 8 Aar, og siden i 2 Aar paa Gymnasiet, blev underviist. Conrektor Holm dimitterede ham med Brømmelse 1772. Faa Dage efter sin Ankomst til Kjøbenhavn, mistede han sin Fader. Ubekjendt og forladt, lod han sig engagere i Artilleriecorpset, og sagde Farvel til Muserne. Men efter 9 Aars Tjeneste slap han ud af de Trængsler, han der var underkastet, og blev 1780 Lærer ved Landkadetakademiet. Den 28 Juli 1781 tog han Examen philosoph, og Aaret efter i April Embedsexamen. Kronprind-

497

sen, vor nu regjerende Konge, gav ham, i Anledning af et overrækket Manuscript, som indeholdt Forslag til at reducere Præstekaldene og give Præsterne fast Gage, - Maglebye Kald den 31te Mai 1786. Siden blev han 1789 Slotspræst til Kronborg og Prædikant ved den tyske Menighed i Helsingør. 1813 fik han Udbye Kald i Sjælland, og samme Aar Prædikat af Professor. (Hans Skrifter, see Nyerups Litteraturlæxicon.)

12. Johan Peter Gad, kaldet 1789.

III. Borre Sogn.

1. Før Reformationen nævnes i Stege Byes Bog: Hr. Jens af Østerborg, Præst.

2. Paa den stlige udvendige Side af Muren paa Borre Kirke er i Kridesreenen, hvoraf Sakristiet er opført, følgende Indskrift: Anno Dni MDXVII (Nogle have læst MDIII) creatus (Andre læse natus) in Bora Dns Andreas Röd minister civitatis ivde. (I Herredsbogen staaer altaris Judæ.) At der ikke staaer altaris, men civitatis, er temmelig tydeligt, og det sidste Ord skal upaatvivlelig ikke betyde Judæ, men efter den gamle Skrivemaade ejusdem. Er dette saa, som jeg tilligemed Stedets nuværende *) Præst Hr. Kirchheiner, have stavet os det til, da bort-

*) Da Forfatteren skrev dette.

498

falder det besynderlige Navn Jødebyen, som Viborg først, og efter ham Flere, have givet Borre, og Indskriften lærer, at der før Reformationen 1514 eller 1517 har været en Munk ved Navn Andreas Rød, som Præst ved Borre Kirke. Ifølge Herredsbogen døde han Aar 1518.

3. Hr. Johan Skotlænder, Capellan hos Kong Christian den Andens Dronning, blev i Aaret 1518, da Præsten Hr. Lars Kjelbye ogsaa døde i dette Aar, kladet til at forestaae begge Kaldene, men synes ei at være kommen *).

4. Den første lutherske Præst ved denne Kirke har, saavidt vides, været Hr. Lauritz Hansen fra Aar 1546 til 1582.

5. Hr. Morten Hansen, først Præst i Sjælland. Døde 1588. Det er at mærke, aat Elmelunde blev i hans Tid et Annex til Borre. Aarsagen findes ikke angivet.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

6. Hr. Niels Hansen Borre var først Personel-Capellan hos Formanden og succederede ham som Sognepræst til Borre alene, da Elmelunde igjen blev skilt derfra. Aar 1602 blev han af Lehnsmanden Breide Rantzau kaldet til at være hans egen Præst til Elmelunde, og blev efterfulgt af:

*) Herredsbogen. Jævnf. S. 812.

499

7. Hr. Anders Abrahamsen, Rektor i Stege. Han var Præst i Borre i 22 Aar, og døde 1623.

8. Hr. Peder Eilersen, kaldet Aaret efter, 1624, til Holsteen, altsaa det tydske Sprog mægtig, hvilket var en Sjeldenhed i de Dage.

9. Hr. Hans Andersen fra 1624 til 1634, i hvilket Aar han blev afsat fra Embedet. Aarsagen angiver Ministerbogen ikke.

10. Hr. Hans Pedersen, først Capellan i Stege. Døde 1640.

11. Magister Engel Luciison, ligeledes fra Capellan i Stege kaldet til Borre 1640. Døde 1652.

12. Hr. Herman Hansen Steen, Capellan hos Fornævnte, kaldet til Sognepræst 1652. Døde 1655.

13. Hr. Peder Olufsen var først i 5 Aar Capellan hos N. F. Bruun i Maglebye. Døde 16+92.

14. Peder Jacobsen Baden var fra 1687 Capellan hos P. Olufsen, og succederede ham som Sognepræst. Døde 1706. Aar 1698 afbrændte Præstegaarden, men han opbyggede den igjen i de to følgende Aar.

500

15. Niels Brandt, fra 1706 til 1720 (25/5 1707.)

16. Jens Engel, fra 25.02. 1720 til hans Død i Kuli 1748. Han skal have været en god Antiquar.

17. Søren Bygball Bredal, fød i Røraas i Norge 1719, dimitteret 1739 fra Trindhjems Skole af den bekjendte Rektor Dass. 1741 tog han theologisk Embedsexamen, og blev 3 aar efter) Capellan hos J. Engel. Sognepræst fra 1748 til 1775 da han blev kaldet til Middelfart og Kauslunde i Fyen. Han har udskiftet Præstegaarden.

18. Johan Jacob Kirchheiner, fød den 19de Februar 1733 i Altona, hvor hans Forældre, Christian Kirchheiner og Catharina Christine, begge af den mosaiske Troesbekjendelse, dreve en liden Handel. Forældrene antog den kristelige Religion, og lode sig døbe. De ønskede, at Sønnen engang maatte blive kristelig Præst, og satte ham 11 Aar gammel i Kjøbenhavns Cathedralskole. Rektor Professor C. Schade dimitterede ham 1758. Efterat have taget Embedsexamen, lagde han sig de østerlandske Sprog. Sexten Aar efter blev han Catechet ved Zabaothskirken og Skolelærer for den militære Ungdoms østlige Deel, hvis Skole laae i St. Pederstræde. Endelig fik han den 30te August 1775 Borre Sognekald. Han havde mange Børn, og fattige Kaar vare hans

501

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

Lod til Graven. Meen han var ivrig og religiøs Præst, ydmyg, venlig og exemplarisk, den agtværdigee Provst Lunds Ven og Bistand i Provste-Embedet, Biskop Balles Yndling, og agtet af alle Retskafne, som kejndte ham. Han døde den 24de December 1807 i sit 75 Aar.

19. Christian Saxtorph, residerende Capellan til Fredensbor og Asminderød, blev kaldet til Borre 20de maj 1808. Døde i November 1810 paa Hospitalet i Kjøbenhavn.

20. Peder Panum, efterat have været residerende Capellan i Stege i 21 Aar, kaldet til Borre den 3die Mai 1811.

IV. Elmelunde Sogn.

1. Hr. Rasmus Jensen, ”tilforn Foged og Skriver paa Stege Slot, siden Provst og Præst her ved Stedet.” Saaledes nføres han i Herredsbogen No. 1, som den første der antegnede Præst til Elmelunde, og da der fra ham til Hr. Niels Hansen Borre, 1602, er nævnet fire Præster, har han vistnok været den første evangeliske Præst ved denne Menighed. At han kaldes Provst ved Stedet (Elmelunde), kommer deraf, at saalænge Landet havde to Herreder, havde det og to Provster, af hvilke denne har været Østerherreds Provst. I øvrigt er han vist

502

nok bleven kaldet til Præst af hans Husbonde Hr. Anders Bille, som efter Grevens Feide endnu entidlang residerede paa Elmelunde; thi det er ikke rimeligt, at Bønderne skulde have valgt Slotsfogeden til Præst.

2. Hr. Jesper Christensen.

3. Hr. Mogens Lagosen Gynge.

4. Hr. Morten Hansen.

5. Hr. Eskild Nielsen Stege.

6. Hr. Niels Hansen Borre, 1602.

7. Hr. Hans Jørgensen Smid. 1630.

8. Hr. Christian Rosendahl. 1658.

9. Hr. Søren Olufsen.

10. Hr. Mogens Olufsen.

11. Jacob Jacobsen Baden Døde 1721.

12. Nicolai Jæger, kaldet til Stege 1737.

13. Johan Philip Plesner, resignerede 1750, med 50 Rdlr. Pension, og flyttede derpaa til Stege.

14. Peder Hagen, kaldet til Kjelbye 1766.

15. Edvard Steuner. Døde den 3die September 1770

16. Otto Christian Wechmann, fød den 20de December 1720. Hans Fader var Magister Conrad Wechmann, Sognepræst til St. Clemens Kirke i Aarhus, Stiftsprovst og Herredsprovst i

503

Hasle Herred. Efterat have gaaet 8 Aar i Aarhus Kathedralskole, blev han af Professor Jens Worm dimitteret 1745. Aar 1752 tog han Attestats, og drog derefter til en Slægtning i Norge, Ancermann, hvis Søn han dimitterede til Akademiet. Efter Provst Slettings Raad i Arendal, modtog han der ledige Aftensangs Præste-Embed ved den danske Menighed i London, med Kongeligt Løfte om, at blive bedre befordret ved Hjemkomsten. Dette Løfte blev ogsaa opfyldt, da han efter 14 Aars Forløb kom

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

tilbage, og, uden at han søgte eller forventede det, blev kaldet til Sognepræst for Elmelunde, hvortil han blev indviet den 17de October 1770.

17. Christopher Holm, fød den 6te October 1747 i Kjøbenhavn *). Han er dimitteret fra Nykjøbing Skole paa Falster af Rektor Monrad 1770, og tog Aaret efter Examen philosophicum. Efterat have taget Embedsexamen, blev han paa Professor Paul Egedes Forslag valgt til Seminarist i Grønland, og blev den 21de Marts 1775 kaldet til Præst paa Colonien Godthaab. Han giftede sig med Jomfru Mette Elisabeth Saabye, der fulgte ham paa den lange kolde Vei, forsødede ham Livet i Snees og Isens Land, og blev Aarsag til de Enthusiasme,

*) Efter hans Vita i Bispearchivet, men i Litteraturlæxiconnet staaer Nykjøbing.

504

hvormed den godmodige og saare retskafne Mand stedse taledes om det paradisiske Liv, han levede i det herlige Grønland! Efterat have tjenet der i 9 Aar, blev han kaldet til Elmelunde den 23de September 1785. Han har udskiftet Præstegaardens Jorder og bygget et Eiendoms Enkehuus. I Aaret 1802 udgav han, til Fordeel for Aprilfeidens trængende Enker og Faderløse, nogle Freds- og Selskabssange, og i 1806 skrev han i Anledning af Heibergs Forslag til Hvalfangstens Drift paa Stratdavid. Han døde den 21de August 1819.

18. Peder Nicolai Møller Holst, kaldet den 31te December 1819.

V. Kjelbye Sogn.

1. Den første Præst ved dette Sogn, hvis Navn man finder, er Hr. Lars, som døde 1518. Efter ham
2. Hr. Christian Pedersen, forhen Klerk i Odense; kaldet til "Kjalbye cum sua annexa capella Sta Georgii Spitalsbye, per resignationem Domini Johannis " (Jævnfør: Borre No. 3.)
3. Hr. Anders Lauritsen. Han har legeret 100 Sldr. til Stege Skole.
4. Hr. Jacob Mehrn, først Rektor ved Stege Latinskole.

505

5. Hr. Hans Nielsen Stege, ligeldes; kaldet til Kjelbye 1651. Døde 1656.
6. Hr. Jens Rasmussen. Døde 1673.
7. Hr. Niels Rasmussen Teglgaard var først Rektor i Stege. Han var Magister Viborgs Svigersøn, og samlede ligesom han Oplysninger til Møens Beskrivelse. Kaldet 1673. Døde 1685.
8. Rasmus Gjortsen Treschow. Hans Fader var Gjort (Geert, Gerhard) Treschow, som i Kong Frederik den Tredies Tid, fra 1650 til 1658, blev brugt i adskillige diplomatiske Anliggender i Holland og Engelland, og nedsatte sig siden i Stege, hvor han blev Raadmand. Han skal derfra have udrustet bevæbnede Skibe mod de Svenske *). Gift med Anna Nielsdatter, havde han fire Sønner, af hvilke den ældste var Rasmus Treschow, som 1685 blev kaldet til Kjelbye. Døde 1708.
9. Jacob Sperling. Døde 1710.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

10. Jems With var først Capellan i Stege til 1710. Han havde fem Sønner, som alle bleve Præster, og een Datter, der blev gift med

11. Ludvig Ottesen Stoud, til hvem Jens With afstod Kaldet 1741.

*) Brev fra Conferentsraad Treschow.

506

12. Peder Hagen, forhen Sognepræst toæ Elmelunde. Døde 1783.

13. Niels Ballum, fød i Kjøbenhavn 1748. Hans Fader var Sætter i et Bogtrykkerie sammesteds og yderst fattig. Efter hans Død blev Sønnen i 5 Aar til 1763 opfødt paa Christianshavns Børnehus. Derefter blev han Læredreng hos den bekjendte rige Viinhandler Barfred, og 1772 Svend. Saaledes noget friere end før, lagde han sig med brændende Iver efter Studeringer, hvortil hans Hu længe utilfredsstillet havde stundet. Ved privat Information i to Aar af C. Holm, siden Præst til Elmelunde, bragte han det 1774 til at blive Student, uagtet sine Forretninger i Viinkjelderen. Nu forlod han sin hidtil vandrede Vei, overlod sig til egne Studeringer Dag og Nat, levede ved at undervise Børn i de første Elementer, og tog 1775 Examen philosophicum med Laudabilis. Den 18de Marts 1778 blev han residerende Capellan til Zabaoths- eller Garnisionskirken, hvor han havde den berømte lærde og elegante Taler, Professor Treschow, til Sidemand, med hvem han dog, uagtet sine langt ringere Kund-

507

skaber, holdt temmelig Ligevægt paa Prædikestolen og i Antal af Tilhørere. 28de maj 1783 blev han Sognepræst til Kjelbye. Han døde i Kjøbenhavn 1792. Han er et mærkeligt Eksempel paa, hvorledes brændende Lyst til Noget, bestemt Forsæt, utrættelig Flid, endog uden synderlige Talenter, kan bringe Mennesket i kort Tid til Maalet. Han brugte, kan man sige, Tiden, og vandt godt fem i theologiske Indsigter. Han har skrevet en forklarende Omskrivning af Jesu Lidelseshistorie. Khvn. 1781. 8vo.

14. Christen A. Lund, blev Præst til Holebye i Laaland 1788, hvorfra han blev kaldet til Kjelbye 10. 08 1782.

VI. Damsholte Sogn.

Ved Kongeligt Rescript af 11te November 1740, blev Stege Sogn deelt i 2 Sogne: Stege og Damsholte, og en nye Kirke opbygget for sidstnævnte. Denne blev færdig 1743, og i samme Aar den 17de April indviet af Biskop Herlev. Hans Tale i denne Anledning findes i hans offentlig Taler til Kirke- Bispe- og Præstevielser, 3die Samling. Samme Dag blev og den første Præst indviet, nemlig:

1. Hr Rasmus Platou. Han var en Søn af Krigscommissair Platou i Kjøbenhavn, og fød sammesteds 1718. Han gik i Sorø Klosterskole,

508

hvorfra han 1737 blev dimitteret. Efterat have taget Attestats, holdt han offentligen philosophiske og exegetiske Collegier for Studenterne, ligesom han provat informerede nogle Stormænds Børn, iblandt andre Grev Christian Danneskjold-Samsøes Døtre. Den 22de Marts 1743 blev han kladet! til Damsholte. Døde 1775. Platou var en velstuderet, men tillige fiin og poleret Mand, hvorfor han ogsaa godt kunde komme igjennem med den slu Kammerherre Beringskjold paa Marienborg.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

2. Jens Jensen Wall, fra 30 – 11- 1775 til Udgangen af Aaret 1781.

3. Hans Jørgen Jæger, fød den 11tr November 1741 i Munkebjergbye, hvor hans Fader var Præst. I sit 11te Aar kom han i Herlufsholms Skole, og blev 3 Aar efter dimitteret. 1757 tog han philosophisk Examen og 1762 Attestats. Professor Paul Egede foreslog ham til Missionær i Grønland, hvortil han blev ordineret den 16de April 1768. Siden kom han til Mariager Kald i Jylland, og blev 1782 kaldet til Damsholte. Den stakkels Mand var plaget med en overordentlig Fedme, der gjorde ham baade Sjel og Legen trange. Sorg over en ulykkelig Søn gjorde ham næsten vanvittig. Han døde i en næsten dyrisk Tilstand 1794 den 16de Juni.

509

4. Peder Heggelund, fød den 29de Juli 1743 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Glarmester, blev Student 1761. Aar 1766 tog han Attestats, og blev 1772 Præst i Everdrup, hvorfra han blev forflyttet til Nexø paa Bornholm og 1794 til Damsholte. 1814resignerede han paa Pension af Kaldet, og levede siden i Sorø, hvor han døde 1816.

5. Hans Jørgen Mackeprag, fød den 29de August 1764 i Stege, hvor hans Fader var Apotheker og Distriktslæge. Efter aflagte akademiske Prøver fungerede han i 7 Aar som Huuslærer, og blev derefter 1798 kaldet til Præst paa St. Croix. Efterat han 1812 var kommen tilbage, blev han Consistorialraad, og i Efteraaret 1814 kaldet til Damsholte. Døde den 12te April 1821.

6. Børge Pontoppidan, kaldet den 11te Juli 1821.

VII. Phanefjord Sogn

1. Hr. Anders, som levede udi og efter Reformationens Tid. Om ham melder Herredsbogen 1729: ”Endnu bekjendt af det Navn Buxeløs; Aarsagen fordi man i Tidens Armod havde kun en Kjol tæt knappet, til Knæet afstumpet, hvormed man baade gik til Kirke og til Plougs.”

510

2. Hr. Niels Andersen, succederede Faderen Hr. Anders, og var i Kaldet i mange Aar.

3. Hr. Oluf, kom til Kaldet 1588, og var Præst der i 22 Aar. Døde 1610.

4. Hr. Hans Thomesen Stege var en lærd Mand, og i Kaldet fra 1610til 1628, i hvilket Aar han døde. Han har skrevet: ”tragisk Historie om Cleopatra paa Riim” Khvn. 1609, see Nyerups Lexicon.

5. Hr. Hans Andersen Schytte fik Embedet i sut 20de Aar. I de 5 sidste Aar af sin Levetid var han sørgeligen plaget af Slag, og døde i et Anfald af samme i sit 73 Aar, efterat have beklædt Embedet i 53. Hans Navn findes paa Altertavlen.

6. Hr. Niels Jacobsen Kjeldorf var Schyttes Capellan i 6 Aar, og erefter Sognepræst til sin Død den 7de Mai 1696. Han var en saare religiøs og retskaffen Mand.

7. Magister Hans Nielsen Olivarius. Døde 7126 i Januar.

8. Oluf Langsted. Døde 1733.

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

9. Ancher Borch, fød i Friderits 1702, en Søn af Præsten ved Trinitatis Menighed sammesteds, Christen Sørensen Borch. Efterat have gaaet 3 Aar i Mariager Latinskole og ligesaa længe i den Kongl. Skole i Sorøe, blev han student 1719, laaa som

511

Beslægtet med Stifteren 5 Aar paa Borchs Collegium, og var derefter 4 Aar Hører ved Kjøbenhavns Latinskole. I Januar 1733 blev han kaldet til Phanefjord. Han var en stræng, men duelig Maand, som Menigheen endnu har meget at takke for den Opdragelse, idet mindste til udvortes Sædelighed. 1738 – 40 byggede han af Nye 2½ Længde af Phanefjord Præstegaard. 1755 byttede han Kald med Jens Schjelderup til Vordingborg, hvor han døde 1762.

10. Jens Schjelderup, fød 1706 paa Gaarden Askehoug ved Trondhjem, deponerede 1724, og tog 3 Aar efter Embedsexamen. I 6 Aar var han Hører ved Trondhjems Cathedralskole. Derefter begav han sig til Danmark og blev Catechet ved Holmens Kirke. Den 23de September 1741 blev han kaldet til Vordingborg. Fjorten Aar efter byttede han Kjøbstadkaldet mod Landsbyekaldet Phanefjord, hvor han var Præst i 9 Aar og døde 1765. Han var stedse ugift, en stærk og rask Mand. Foruden med Bogen, syslede han med Snedkren og Dreien, gik hjemme bestandig i Skindpelts, og tog selv Deel i allehaande Arbeid ved Avlingen. Han var en duelig Landmand, tarvelig, riig, men fremfor Alt en ulastelig Religionslærer.

512

11. Peder Just (Justesen), fød 1712 i Faaborg i Fyen, dimitteret 1732 fra samme Byes Latinskole. Han conditionerede som Huuslærer 2 Aar i Fyen, 3 Aar paa Als. Andre 5 Aar laae han ved Akademiet i Kjøbenhavn, og var Informator paa Vaisenhuset. 1745 blev han kaldet til Capellan ved Zabaoths-Kirken i Kjøbenhavn, hvorfra han blev forflyttet til Phanefjord. Der var han ikkun 3 Aar, og døde 1768. At han har været en meget indskrænket Mand, er endnu i Alles Munde, men at han har været en ggod, retskaffen Mand, og arbeider i sine faa Embedsaar i Menigheden, hvad han har kunnet, det beviser den lærde, vittige Professor og Provst i Stege, Laurits Grams Antegning, ved en Visitats 1768, i Phanefjord Kirkes Ministerialbog, saaledes lydende:

Justesen exponit, justo melemata sensu;
Justitiæqve viam, qvam terit ipse, docet;
Hinc qvoqve Justitiæ laudem tandemqve coronam
Judicis ex dono, post sua justa, feret

*Han udlægger retfærdigt, retfærdigt, med en følelse af mening;
Han lærer retfærdighed på hvilken måde han træder;
Derfor lovsangen og retfærdighedens krone
Han vil bringe dommeren fra gaven, efter hans retfærdige*

12. Andreas Samlibg Fibiger, fød i Nyborg i Fyen, hvor hans Fader var Raadmand, blev 1748 Student, tog 1749 Examen philosph., 1750 Attestats, alt med Laudabilis. Kong Frederiks den Femte kaldede ham 1754 til succederende Sognepræst til Henne og Lænne i Ride Stift, og 10

513

Aar efter til Øster-Lemb i samme Stift. Der sank han dybere og dybere i Armod, og, da han, som han siger i hans curricula vitæ, beklagede sig for Kong Christian den Syvende, og beskrev sin Nød,

Møen Beskrevet af J. Paludan 1824 Del 2.

beskikkede han ham i December 1769 til Sognepræst for Phanefjord, til hvilket Embed han blev indviet i Mart 1770. Hvad der især har gjort denne Mand fortjent her er, at han, da Laandet ved offentlig Auction den 19de og 20de September 1769 blev bortsolgt til Private, forskaffede Bønderne i sit Sogn (Godset No. 2) Eiendom og Frihed, ved at tilveiebringe antagelig Caution for det Bud, de ved Auctionen den 19de havde gjort. Godset var ellers, ligesom Godset No. 2, ifølge Bekjendtgjørelse den 19de September, blevet andegang opbudet.

13. Johan Paludan, fød den 22de September 1756 i Kallundborg. Hans Fader var Hans Jacob Paludan, Sognepræst til Kallundborg Menighed og Provst i Artz Herred, som selv underviste ham i den første Ungdom. Siden fik han en Informator, Studenten Lindsted, der var en god Latiner, og havde i øvrigt ret gode Kundskaber; men dennes ublide Adfærd virkede saa stærkt paa hans af Naturen bløde Gemyt, at han fik et Anstrøg af Tungmodighed, som ikke nogentid siden ganske forlod ham. Aat 1771 blev han sendt til Roeskilde Cathedral-

514

skole, hvor han i 3 Aar blev underviist af Rektorerne Professor C. Lysholm og Justitsraad, Professor S. Saxtorph, og gik 1775 med ærefuldt Testimonium til Akademiet. Efterat have taget de to første Examina, gaav han, som han i sin Autobiographie siger, vel meget Stunder, gjorde med sin ældre Broder en Lystreise omkring i Jylland, og beskæftigede sig i øvrigt entidlang kun med de skønne Videnskaber. Han tog meget fordeelagtige Conditioner, saasom i Doktor Schønheiders Institut, Borgerdybskolen, hvor han informerede i Historie, Geographie og det danske Sprog, hos Justitsraad Munch o. fl. Herved blev han sat istand til at anskaffe sig et godt Bibliothek, hvilket han siden stedse forøgede. 1782 tog han theologisk Embedsexamen, og fik strax Walchendorfs Collegium. I samme Aar mistede han sin Fader. Derefter fik han en Hovmesterplads hos Kammerherre Linstow, Hofmarschal hos Prindsesse Charlotte Amalie. I dette Huus levede han 3 Aar i Herlighed og Glæde, og da han afgav sin lille Eleve (der siden som Søofficeer sank med Fregatten hvide Ørn) blev det ham af de høimodige Forældre paalagt, ei at forlade deres Huus, førend han blev befordret. 1785 blev han kaldet til residerende Capellan i Stubbekjøbing, efterat have indtraadt i Ægteskab med Anne Elisabeth Paludan, en Datter af Pastor Jens

515

Paludan i Thorslunde, hans Faders Farbroder. Biskop Balle, hvis Yndest han allerede iforveien havde vundet, blev ogsaa siden hans Lykkes Befordrer. Allerde Aaret efter blev han kaldet til residerende Capellan til Fredensborg Slot, samt Asminderød og Grønholt. I April 1788 blev han Sognepræst til Phanefjord, hvilket Embed han forestod i næsten 33 Aar, til sin Død den 10de Januar 1821. Hvad han har skrevet, og udgivet i Trykken, findes anført i det danske Litteraturrexicon.

14. Provst Johan Jacob Kirchheiner, kalder den 2den Mai 1821.